FILOSOFICKÁ FAKULTA
UNIVERZITY KARLOVY

Ústav románských studií (obor hispanistika)

Diplomová práce

Porovnání vybraných českých překladů Cervantesova *Dona Quijota*

(Comparison of selected Czech translations of Cervantes's *Don Quixote*)

Vojtěch Kolomý

Vedoucí: prof. PhDr. Anna Housková, CSc.
Konzultantka: PhDr. Anežka Charvátová

Praha 2019

Chtěl bych poděkovat paní profesorce Houskové za pomoc, a to nejen s touto diplomovou prací, ale během celého mého studia. A také bych se zde rád omluvil za to, že jsem tuto práci dokončil – jak je bohužel mým zvykem – na poslední chvíli, takže už nebyl čas na opravy…

Anežce Charvátové také děkuji za nezištnou pomoc především při zadávání této práce a za seminář, který mě k bádání inspiroval.

A konečně chci poděkovat babičce Heleně, která po mně valnou část textu přečetla, a svým drahým bratrům, kteří mi do Skotska pravidelně posílali nafocené stránky z českých knížek, které jsem potřeboval…

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 24. 7. 2019

Abstrakt

Cílem této diplomové práce je porovnat dva poslední české překlady Cervantesova *Dona Quijota*: překlad Václava Černého z roku 1931 a překlad Zdeňka Šmída z roku 1952. Ačkoli práce primárně vychází z jejich původních překladů, zohledňují se i upravená pozdější vydání. Struktura práce je následující: Nejdříve se charakterizuje Cervantesův originál z hlediska překladu a po stručném přehledu prvních českých překladatelů *Dona Quijota* a jejich překladů se popisují překlady Černého a Šmída a okolnosti jejich vzniku. Jádrem práce je pak podrobné paralelní srovnání vybraných pasáží z *Dona Quijota*. V závěru se aplikují získané poznatky.

Klíčová slova: Don Quijote, Cervantes, kritika překladu, Václav Černý, Zdeněk Šmíd

Abstract

The aim of this thesis is to compare the last two translations of Cervantes's *Don Quixote*: the translation realised by Václav Černý in 1931 and the translation of Zdeněk Šmíd from 1952. Although the thesis focuses on the original versions of both translations, the later changed editions are taken into account too. The structure of the thesis is as follows: First, the thesis analyses Cervantes's original text with respect to the translation and after a short chapter about the first Czech translators of *Don Quixote* and their translations, it describes the translations of Černý and Šmíd and the circumstances of the genesis of both translations. Then, the core of this thesis is a detailed parallel comparison of certain passages from *Don Quixote*. In the final chapter, the findings are applied.

Keywords: Don Quixote, Cervantes, translation criticism, Václav Černý, Zdeněk Šmíd

Obsah

Úvod ... 8
I. Cervantesův styl z hlediska překladu ... 12
II. Přehled prvních českých překladů ... 18
III. Václav Černý a jeho překlad ... 25
Následující vydání ... 28
IV. Zdeněk Šmíd a jeho překlad ... 32
Následující vydání ... 34
V. Porovnání překladů ... 36
Poezie: ... 36
Romance ... 37
Sonety ... 41
Porovnání dalších pasáží ... 45
Úryvek 1: II, 1 ... 45
Odkazování na romance: I, 2 ... 50
Zkomoleniny: II, 2; II, 3; I, 10 ... 52
Měrné jednotky a platidla: I, 10; I, 31 ... 59
Rozdílné styly: I, 17; II, 14; I, 52 ... 63
Slovní hříčky: I, 19; I, 42; II, 59 ... 72
Překlad „mluvících" jmen a zacházení se jmény obecně: II, 47 ... 74
Kumulace: I, 3; II, 32; II, 44 ... 79
Přísloví: II, 43; I, 31 ... 82
Začátek *Dona Quijota*: I, 1 ... 86
Montesinova jeskyně: II, 23 ... 91
Závěr ... 97
Seznam použité literatury ... 101

Používané zkratky:

DQIC	Don Quijote de La Mancha, ed. Instituto Cervantes (1998)
RAE	Diccionario de la lengua española, ed. Real Academia (2018)
SSJČ	Slovník spisovného jazyka českého, ed. Ústav pro jazyk český (1958–71)

Esto es lo malo de no hacer imprimir las obras: que se va la vida en rehacerlas.

(Alfonso Reyes, *Cuestiones gongorinas*)

Úvod

Když Cervantes v druhém dílu svého románu *Důmyslný rytíř Don Quijote de la Mancha* [*El ingenioso hidalgo Don Quijote de la Mancha*] vložil do úst Sansóna Carrasca domněnku, že nebude řeči, do které by vyprávění o potulném rytíři nebyla přeložena (II, 3), pravděpodobně netušil, že není daleko od pravdy. *Don Quijote* je dnes nejen přeložen skoro do všech jazyků světa, ale jedná se také o jednu z nejkomentovanějších knih vůbec. Proto se také všechny diplomové a disertační práce, které se jím zabývají, nacházejí ve velmi nevýhodném postavení – v dnešní době je skutečně obtížné přispět něčím novým do diskuse odborníků. Tato práce je však jiná, a to nejenom proto, že se soustředí na překlad *Dona Quijota*. Je jiná i z hlediska svého záměru. Ačkoli je pochopitelně prací vědeckou, a tedy se předpokládá, že ji budou číst odborníci, ve svém důsledku není zaměřena na ně, ale spíše na běžného čtenáře neodborníka. Přesněji řečeno, čtenář neodborník je jejím cílem. Čtenář, který si chce přečíst *Dona Quijota*, ale neumí španělsky, a proto hledá český překlad, který by mu co nejvěrněji Cervantesův román přetlumočil, a on nezůstal o nic ochuzen. Tato práce se tak svým způsobem snaží vyvrátit jedno z dogmat, že na španělské filologii není možné psát prakticky zaměřenou práci. Tato práce ve svém důsledku chce být praktická. Jejím cílem má být právě odpověď na otázku, který český překlad si má čtenář k četbě vybrat.

Popudem k sepsání této práce mi tedy byla následující otázka: který český překlad *Dona Quijota* mohu já jako hispanista, který se navíc zajímá i o translatologii, doporučit svým přátelům, kteří neovládají španělštinu? Pochopitelně, každý, kdo se zajímá o problematiku překladatelství, si je vědom zásady, kterou J. Pechar vyjádřil následovně: „Je iluzí představovat si, že může existovat jediný dokonalý překlad, žádným jiným nenahraditelný: text originálu připouští vždy odlišná překladatelská řešení, mezi nimiž musí překladatel volit.“[1] Nicméně to samozřejmě neznamená, že všechny překlady jsou rovnocenné: některá překladatelská řešení jsou totiž objektivně vhodnější než jiná. A každý trochu pozornější čtenář se také určitě dříve či později setkal s knihami, které byly

[1] J. PECHAR, *Interpretace a analýza literárního díla*, Filosofia, Praha 2002, s. 223.

přeloženy vyloženě špatně. Je tedy zcela legitimní zkoumat i v případě *Dona Quijota*, který z překladatelů Cervantesův román lépe převedl do češtiny.

Zcela bezprostředním popudem k této diplomové práci pak byl seminář Anežky Charvátové *Španělsky psaná literatura v dějinách překladu* na Ústavu translatologie FF UK, kterého jsem se zúčastnil v akademickém roce 2013/14. Na jedné z hodin jsme rozebírali poslední dva překlady *Dona Quijota* od Václava Černého z roku 1931 a Zdeňka Šmída z roku 1952 a možná překvapivě jsme po letmém srovnání dospěli k názoru, že je překlad Václava Černého čtivější, i když obsahuje chyby. Ale protože jedna hodina je příliš málo na to, aby se dospělo ke spolehlivým výsledkům, rozhodl jsem se tímto tématem zabývat dále a v následujícím akademickém roce jsem si za pomoci téže vyučující a také profesorky Anny Houskové stanovil téma této diplomové práce a začal hledat odbornou literaturu. Zaměřil jsem se právě na tyto dva poslední překlady *Dona Quijota* od Václava Černého (1931) a Zdeňka Šmída (1952) – s tím, že přihlédnu i k jen o málo staršímu překladu Huga Kosterky (1924), který ve srovnání s překladem Václava Černého vyzdvihuje jeden z předních českých hispanistů Ota Dubský.[2] O něco později jsem však odjel na studia filosofie do Španělska, a než jsem se k diplomové práci opět po letech vrátil, Miloslav Uličný mezitím rozšířil svou práci o nejstarších překladech a adaptacích *Dona Quijota* a vydal kompletní publikaci *České verze Cervantesova Dona Quijota (1864–2015)*.[3] V ní ovšem analyzuje i překlady Cervantesova románu od V. Černého a Z. Šmída, které jsem se rozhodl srovnat já. Ačkoli jsem se tedy nejdříve obával, že již nemá význam věnovat diplomovou práci tomuto tématu, po bližším seznámení s Uličného prací jsem si však uvědomil, že moje diplomová práce stále smysl má: Uličný se totiž překlady *Dona Quijota* zabýval především z hlediska vztahů mezi jednotlivými překlady a adaptacemi. Zkoumal, zda se překladatelé a adaptátoři při své práci opírali o předchozí zpracování (přičemž se pochopitelně vyjadřoval i k některým konkrétním překladatelským řešením).[4] Cíl této práce je však jiný. Jde o to

[2] O. DUBSKÝ, „Několik slov o posledních českých překladech Cervantesova *Dona Quijota*“, *Naše řeč*, XVII/3 (1933).

[3] M. ULIČNÝ, *České verze Cervantesova Dona Quijota (1864–2015): překlady – adaptace – intelektuální krádeže*, Nová vlna, Praha 2016.

[4] Takto Uličný popisuje svou předchozí práci, kterou v této publikaci rozšiřuje i na Černého a Šmída: „V posledních letech jsme se zabývali českými překlady a adaptacemi Cervantesova *Dona Quijota* hlavně s cílem zjistit, zda existují spojnice mezi jednotlivými českými verzemi v kladném (inspirace) i záporném

zjistit, který český překlad *Dona Quijota* (vzhledem k tomu, že v dohledné době žádný nový překlad pravděpodobně nevyjde)[5] je nejpoužitelnější – jinak řečeno, který český překlad by měl čtenář zvolit pro svou četbu. Proto pokud se ukáže, že je např. Černého překlad hodnotnější než překlad Šmídův, závěrem práce bude doporučení číst a vydávat překlad Černého, ačkoli M. Uličný celkem spolehlivě dokázal, že si Černý vypomáhal při své práci staršími překlady a nikdy to nepřiznal.[6] Na tuto skutečnost samozřejmě upozorníme, nicméně závěr práce to nijak nezmění; Černý sice překlad zcela objektivně v některých případech pouze upravil, nicméně pokud je jako celek nejlepší, doporučíme ho. Jinými slovy, v této práci se na jednotlivé překlady díváme především jako na hotovou věc, nebereme tolik v úvahu proces jejich vytváření.

Uličný mi ale pochopitelně tuto diplomovou práci velmi usnadnil a jeho publikace je zde zajisté nejcitovanější prací. Ovlivnil mě také v tom, že jsem kvůli němu lehce pozměnil záběr této diplomové práce. Jak už jsem zmínil, původně jsem chtěl dát větší prostor i dalšímu překladu *Dona Quijota* od Huga Kosterky. Po zběžném přehlédnutí překladu a po konzultování Uličného publikace jsem se však jeho překlad rozhodl ze svého srovnání vynechat – ve srovnání s překlady V. Černého a Z. Šmída je totiž mnohem archaičtější a pro dnešního čtenáře málo vhodný. V této diplomové práci se tedy zaměřím pouze na poslední dva překlady *Dona Quijota*: vůbec poslední překlad Z. Šmída z roku 1952, dále upravovaný, a překlad V. Černého z roku 1931 (také dále upravovaný), který ale posloužil k reedici v roce quijotovského výročí 2005 a pak znovu v roce 2012.

Budu postupovat následovně. Nejdříve v první kapitole krátce charakterizuji Cervantesův originál, protože znalost originálu je zásadním předpokladem pro odpovídající

---

smyslu (plagování), dále vyšetřit, do jaké míry je dnešní pocit archaičnosti verzí vydaných do uveřejnění převodu V. Černého (1931) oprávněný, či je-li převážně pouhým obrazem dobové normy, a konečně doplnit českou překladovou bibliografii o nálezy verzí zatím v žádných českých soupisech neuváděných." (*ibid.*, s. 25).

[5] Naposledy se myšlenkou o novém překladu *Dona Quijota* zabýval J. Forbelský. Nicméně i přestože J. Kašparová ještě v roce 2005 píše, že Forbelský na překladu pracuje (J. KAŠPAROVÁ – P. ŠTĚPÁNEK, *Rytíř smutné postavy v Čechách: u příležitosti 400. výročí vydání prvního dílu Dona Quijota*, Národní knihovna ČR, Praha 2005, s. 7), Forbelský se tohoto úkolu vzdal prakticky už po roce 1989 (viz rozhovor s M. Uličným, M. ULIČNÝ – J. FORBELSKÝ, „Polistopadová trpělivost dona Quijota [Rozhovor]" [online], *PLAV. Měsíčník pro světovou literaturu*, 2007/3, [cit. 7/7/2019], dostupné z: <https://www.svetovka.cz/2007/03/03-2007-rozhovor1/>).

[6] Viz M. ULIČNÝ, *České verze Cervantesova Dona Quijota*, op. cit., s. 99. Uličný se ostatně rezervovaně staví i ke Šmídovi, viz jedna z jeho formulací: „[…] jen opravdoví překladatelé *Dona Quijota*, jako byli J. Pichl, K. Stefan, A. Pikhart, H. Kosterka (a s rezervou V. Černý a Z. Šmíd) […]" (*ibid.*, s. 35).

překlad. Následně v druhé kapitole uvedu přehled prvních českých překladů, až do překladu V. Černého a Z. Šmída. Právě psaní této kapitoly mi svou prací nejvíce usnadnil M. Uličný. Následující dvě kapitoly jsou věnovány V. Černému a Z. Šmídovi a jejich překladům. Nezkoumají se tam ovšem konkrétní překladatelská řešení, ale pouze okolnosti vzniku překladu, charakteristika jednotlivých vydání apod. Konkrétním překladatelským řešením je pak věnována následující nejrozsáhlejší kapitola. V ní nejprve rozeberu překlad poezie, důležité součásti *Dona Quijota*, a poté v jedenácti podkapitolách uvedu srovnání konkrétních pasáží. Výběr těchto pasáží byl jeden z vůbec nejobtížnějších úkolů při zpracování této diplomové práce. Bohužel musím konstatovat, že kdybych začal práci psát teď, pravděpodobně bych asi zvolil jiné, alespoň zčásti. Přesto se domnívám, že zvolené pasáže dostatečně reprezentují autorovo dílo a v něm obsažené překladatelské problémy, ačkoli samozřejmě nemohou obsáhnout vše. Prosím ale případné kritiky mého výběru, aby měli na paměti motto této práce, které – když jsem ho uviděl v Borgesových *Discusiones* – mi připadalo jako přesně určené pro tuto diplomovou práci. U překladů *Dona Quijota* by se totiž dal strávit celý život… Úmyslně jsem zařadil i pasáže relativně dlouhé. Domnívám se, že je objektivnější analyzovat delší úryvky překladu, než se zaměřit pouze na některá vadná či problematická řešení obou překladů, jak postupují mnozí autoři diplomových prací zaměřených na srovnání překladů. V případě *Dona Quijota* se navíc nemusím obávat toho, že by dlouhé úryvky příliš ztížili čtení této diplomové práce – četba úryvků z *Dona Quijota* se jen tak neomrzí (je ale samozřejmě možné některé úryvky přeskočit a pouze konzultovat zmíněné pasáže při četbě mého komentáře). Dosažené závěry jsou formulovány v kapitole „Závěr“.

Jak je zvykem, překládám do češtiny cizojazyčné citace uvedené přímo v textu; ponechávám však v originále dvě citace z dopisů Zdeňka Šmída psaných španělsky – pouze k nim v poznámce pod čarou přikládám i svůj český překlad. Cizojazyčné citace v poznámkách pod čarou ponechávám bez českého překladu. Kurzívu používám pro názvy děl, doplňující cizojazyčné výrazy ve hranatých závorkách a tehdy, když slovo užívám v metalingvistické funkci (typicky při odkazování na překlad). Zvýrazňuji tučným písmem. Abych příliš nezatěžoval čtenáře, rozhodl jsem se vynechat čísla stran při odkazování na konkrétní místa v *Donu Quijotovi* přímo v textu (v poznámkách pod čarou jsou uvedena), místa jsou nicméně snadno dohledatelná podle kapitol.

I. Cervantesův styl z hlediska překladu

Na rozdíl od doslova nespočitatelných literárních analýz po stránce obsahové nebo narativní, analýz zaměřujících se na styl Cervantesova *Dona Quijota* je neporovnatelně méně.[7] Je to logické – nikdo nebude nic namítat proti tomu, když řeknu, že Cervantesova genialita nespočívá v jazyce, který používá, ale v tom, co jím vyjadřuje. Ostatně jeden z dalších géniů španělsky psané literatury, Jorge Luis Borges, se v předmluvě k *Příkladným novelám* vyjádřil o Cervantesovi takto: „Každá z jeho vět, když se zrevidují, by se dala opravit; kterýkoli literát může ukázat na chyby […], avšak přes všechny výhrady je text nesmírně účinný, i když nevíme proč."[8] Podle Borgese je tak možné *Dona Quijota* číst i ve špatném překladu.[9] To je sice pravda, čtenář by i ve špatném překladu zachytil něco z věčného odkazu Cervantesova, jenže je také možné, že právě kvůli špatnému překladu by *Dona Quijota* třeba také odložil (a pokud ne, zcela jistě by mu uniklo spoustu hříček a odkazů, které z *Dona Quijota* dělají tak zábavný román).

---

[7] Jako zásadní práce zaměřené na styl jmenujme *La lengua de Cervantes. Gramática y diccionario de la lengua castellana en "El ingenioso hidalgo don Quijote de la Mancha"* od J. Cejadora (1905–1906), *El "Quijote" como obra de arte del lenguaje* od H. Hatzfelda (1949) a *La lengua del "Quijote"* od Á. Rosenblata (1971) (viz R. M. FLORES, „Estructura estilística en el *Quijote*", *Cervantes: Bulletin of the Cervantes Society of America*, XVI/2 (1996), s. 47–70 a také J. GUTIÉRREZ CUADRADO, „La lengua del Quijote: rasgos generales", in M. DE CERVANTES SAAVEDRA, F. RICO (ed.), *Don Quijote de la Mancha*, Galaxia Gutenberg, Barcelona 2004 (Edición del Instituto Cervantes), s. 874). Pod pojmem *styl* mám na zde na mysli styl v úzkém smyslu slova, tedy princip specifický pro výtvory jednoho autora, tj. individuální, resp. personální styl autorský (viz K. HAUSENBLAS, *Výstavba jazykových projevů a styl*, Univerzita Karlova, Praha 1971, s. 16-17). Nejedná se mi tedy o kompozici díla, jeho strukturu apod.

[8] Cituji podle A. HOUSKOVÁ, „Borges a don Quijote", in M. FOUSEK (ed.), *Don Quijote v proměnách času a prostoru: sborník se sympozia pořádanéno v Praze 24. a 25. února 2005*, Univerzita Karlova, Praha 2005, s. 35. Viz také: „La crítica, española, ante la probada excelencia de esa novela [*Don Quijote*], no ha querido pensar que su mayor (y tal vez único irrecusable) valor fuera el psicológico, y le atribuye dones de estilo, que a muchos parecerán misteriosos. En verdad, basta revisar unos párrafos del *Quijote* para sentir que Cervantes no era estilista (a lo menos en la presente acepción acústico-decorativa de la palabra) y que le interesaban demasiado los destinos de Quijote y de Sancho para dejarse distraer por su propia voz" (J. L. BORGES, „La supersticiosa ética del lector", in *Discusión*, Emecé Editores, Buenos Aires 1964, s. 46).

[9] A. HOUSKOVÁ, „Borges a don Quijote", op. cit., s. 35. Ostatně není tajemstvím, že Borges nejprve četl *Dona Quijota* v anglickém překladu a teprve později v originále – „when later I read *Don Quixote* in the original, it sounded like a bad translation to me" (J. L. BORGES – N. T. DI GIOVANNI, „An Autobiographical Essay", in N. T. DI GUIVANNI (ed.), *The Aleph and other stories, 1933–1969*, E. P. Dutton, New York 1970, s. 209).

Redukovat *Dona Quijota* pouze na obsah by totiž bylo chybou: Cervantes v románu využívá mnoha jazykových prostředků, v dnešní době již důkladně popsaných, které mu pomáhají docílit konkrétních zamýšlených efektů, například právě všudypřítomné komičnosti. Patří mezi ně například míšení stylů, slovní hříčky, metafory, kumulace přívlastků atd. Abychom se později nemuseli opakovat, případně odkazovat čtenáře zpět v práci, nebudeme zde ale tyto konkrétní jazykové prostředky popisovat – představíme je až přímo v kapitole „Porovnání překladů", protože tam budeme i přímo analyzovat, jak se překladatelům podařilo převést tyto jazykové prostředky do češtiny.[10] Na tomto místě se ale přece jen u formy (resp. stylu) *Dona Quijota* i tak zastavit musíme. Dříve než se začneme zabývat překlady Cervantesova románu, je totiž nutné analyzovat alespoň v krátkosti jeho styl ne ve smyslu konkrétních jazykových prostředků, které Cervantes podle potřeby využívá, ale na obecnější rovině – čím je jeho projev charakteristický jako celek. Takovou analýzu musí mít na zřeteli i čeští překladatelé, pokud chtějí román věrně přetlumočit českému publiku. Bohužel analýza tohoto typu je ta neobtížnější ze všech, protože se není možné upnout ke konkrétním jevům, a proto se také studie o Cervantesově jazyku takřka výlučně zaměřují pouze na určité jazykové prostředky (např. metafory či jazykové hříčky) a celkovou charakteristiku nanejvýš zmíní několika větami.[11]

Přesto ale zmiňme alespoň tři charakteristiky pro Cervantesův styl velmi příznačné. Na prvním místě je to jeho – můžeme to tak nazvat – konverzační styl. Jak zmiňuje Borges s odkazem na kritiku Groussaca, Cervantes užívá prostý konverzační jazyk a „jiného mu není třeba."[12] To musí mít na paměti i překladatelé – do *Dona Quijota* nepatří

[10] Nerozlišujeme přitom mezi prvním a druhým dílem. Ačkoli je od sebe dělí deset let a nějaké rozdíly mezi nimi po stylové stránce by se určitě nalézt daly, v sekundární literatuře se obvykle oba díly *Dona Quijota* analyzují jako jeden celek.

[11] Je mnohem snazší zaměřit se na konkrétní jazykové prostředky a zkoumat, jak jich daný autor využívá. Analýza celkového stylu autora se totiž nemůže opřít v té samé míře o objektivní skutečnosti, čtenář (resp. kritik) často pouze „cítí", jak na něho text působí. Viz také Levý, když mluví o „překladatelském žargonu" (J. LEVÝ, K. HAUSENBLAS (ed.), *Umění překladu*, Apostrof, Praha 2012 (Čtvrté, upravené vydání), s. 125).

[12] J. L. BORGES, „La supersticiosa ética del lector", op. cit., s. 47. Groussacova kritika je poučná, a proto ji zde uvedu celou: „Tampoco, y a pesar del entusiasmo fanático con que los cervantistas lo ensalzan, podría buscarse y hallarse en el primor y perfección del estilo cervantesco la razón y causa de la incomparable celebridad alcanzada por el *Quijote*. Si han de describirse las cosas como son, después de examinadas con el ojo desnudo del crítico, y no a través de la lente que las agranda o del prisma que las irisa, deberemos confesar

vyumělkovaný složitý jazykový styl (samozřejmě kromě pasáží, kde jej sám Cervantes zamýšlel). *Don Quijote*, říká Á. Rosenblat, byl jasný [*diáfano*] pro všechny.[13] S takovýmto konverzačním stylem pak mohou souviset i jazykové nepřesnosti, časté v běžné mluvě; v originálu *Dona Quijota* se s nimi setkáme poměrně často.[14] Ne že by je překladatelé museli převádět i do české verze *Dona Quijota*, ale důležité je, aby se snažili na prvním místě o plynulý styl – i za cenu takovýchto nepřenosností.

Další charakteristika tak trochu souvisí s tou předchozí: jedná se o novost, resp. mladost Cervantesova jazyka.[15] Cervantes nepíše nijak archaizujícím jazykem, naopak: jak říká M. Uličný, „tehdy čtyřicetiletý španělský autor volil v tomto případě látku veskrze současnou a jeho španělština se nijak zásadně neliší od jazyka, jímž se ve Španělsku píše o sto let později.“[16] To je také důležité mít při překladu na paměti. Určitá archaizace je sice na místě (jedná se přece o čtyři sta let starý román!), ale není možné to s ní přehnat.[17]

A konečně poslední charakteristikou Cervantesova románu, kterou zde chci zdůraznit, jsou jeho dlouhá souvětí. Také ty musí překladatelé brát v potaz, protože – jak říká M. Uličný – „dlouhá perioda je v Cervantesově době příznačná a zároveň nese konstitutivní rysy autorova stylu.“[18] Dlouhá souvětí v překladu sice vždy představují určitý problém, nicméně dobrý překladatel by se s nimi měl vypořádat, aniž by je musel rozdělovat do více vět.[19]

---

que una buena mitad de la obra es de forma por demás floja y desaliñada, la cual harto justifica lo del “humilde idioma” que los rivales de Cervantes le achacaban. Y con esto no me refiero única ni principalmente a las impropiedades verbales, a las intolerables repeticiones o retruécanos, a los detalles repugnantes que nos chocan, ni, por fin, a los retazos de pesada grandilocuencia que nos abruman; sino a la contextura generalmente desmayada de esa prosa de sobremesa: a su fácil chorrear de aguachirle, que disuena —sin necesidad de acudir a comparaciones extrañas— con tantos pasajes de estilo expresivo y fuerte como abundan en las *Novelas ejemplares* y en este mismo *Quijote*.“ (P. GROUSSAC, „Cervantes y el *Quijote*“, in *Crítica literaria*, Editorial de Belgrano, Buenos Aires 1980, s. 47).

[13] Á. ROSENBLAT, *La lengua del* Quijote, Gredos, Madrid 1971, s. 368.

[14] Jsou to ony „impropiedades verbales“, na které naráží Groussac, viz pozn. pod čarou 12.

[15] Viz J. J. A. BERTRAND, „Primera traducción alemana del *Quijote*“, *Revista de filología española*, XXXII (1948), s. 482.

[16] M. ULIČNÝ, *České verze Cervantesova Dona Quijota*, op. cit., s. 70.

[17] „Jistou míru archaizace lze u díla starého v době vydání tři století [mluví se o adaptaci L. Grossmannové-Brodské z roku 1902] nejen snést, ale dokonce doporučit,“ říká M. Uličný (*ibid.*, s. 36).

[18] M. ULIČNÝ, *České verze Cervantesova Dona Quijota*, op. cit.

[19] To vysvětluje např. známý teoretik překladu J. Pechar: „Protože v novodobé češtině nebyla příliš vypracována výstavba komplikovaných souvětí, stávalo se často, že při překladu filosofických textů stejně jako

A ještě než zaměříme svou pozornost na překlady *Dona Quijota*, je nutné upozornit na jednu věc, která nesouvisí ani tak se Cervantesovým stylem, ale spíše s dobovými zvyklostmi. Mám na mysli interpunkci a členění do odstavců. Jak upozorňuje kolektiv pod vedením Francisca Rica v edici *Dona Quijota* vydané Institutem Cervantes, v Cervantesových manuskriptech nenalezneme prakticky žádnou interpunkci.[20] Tu přidali až sazeči a editor v dílně Juana de la Cuesty, jenže často podle velmi nedokonalých a pouze mechanických kritérií. Proto, upozorňuje Rico, je ve výsledku je nemožné doplnit interpunkci tak, jak byla v původní *editio princeps*, a editoři musí postupovat podle svého uvážení. Vše navíc ztěžuje skutečnost, že ve španělštině (na rozdíl od češtiny) nejsou ani v dnešní době přesná pravidla pro interpunkci. Různé edice *Dona Quijota* mohou víceméně legitimně zvolit velmi odlišná řešení. Některá místa se ale interpunkci doslova „vzpírají", čímž se vracíme k Cervantesovu stylu. V *Donu Quijotovi* – upozorňuje Rico – totiž najdeme velké množství míst objasnitelných pouze z perspektivy orálního stylu, který je zformoval.[21] Viz např. spojení jako tato: „escribir las cartas a Teresa de la respuesta" (II, 50), „Amaneció el día que se siguió a la noche de la ronda del gobernador, la cual el maestresala pasó sin dormir" (II, 51), „un libro en las manos que traía su compañero" (II, 59). Tato místo jsou z hlediska psaného jazyka chybná, a proto je často velmi složité interpunkci doplnit. Rico dokonce (v explicitní opozici k Á. Roseblatovi) zastává názor, že je mnohdy vhodnější ji nedoplňovat vůbec (pokud to příliš nezatěžuje četbu), protože vložením interpunkce „zrazujeme" [*traicionar*] důležité stylové aspekty originálního díla: přidáváme grafické

---

některých textů beletristických byla delší souvětí rozdělována na několik vět. Toto nepříliš vhodné řešení není nutné, jestliže se souvětí uspořádá právě se zřetelem na aktuální větné členění, neboť to se právě týká, jak upozorňoval třeba už Vilém Mathesius, i vztahů jednotlivých větných členů uvnitř souvětí. Nesnáz při vnímání delších větných period není dána tolik jejich samotnou délkou jako spíše nedostatečnou přehledností textové výstavby" (J. PECHAR, „O překládání filosofických pojmů", in E. KALIVODOVÁ (ed.), *Tajemná translatologie? Cesta k souvislostem textu a kultury*, Univerzita Karlova, Praha 2008, s. 186).

[20] Rico a jeho kolektiv odkazují na studii M. Romera Navarra: „Los autógrafos cervantinos la desconocen [la puntuación] casi por completo y «no traen un solo caso de *coma,* de *punto y coma,* de *dos puntos* … ni el *acento,* las *diéresis* o el *guión* en la división de una palabra al fin del renglón… Jamás aparecen el *paréntesis,* el *subrayado,* ni otro signo ortográfico auxiliar, excepto el *punto,* y este rarísimamente»: «en dos lugares donde correspondía coma», por ejemplo, y en otros seis «acaso como adorno» (Romera Navarro, Miguel, *Autógrafos cervantinos,* University of Texas Press, Austin, 1954, s. 22)" (F. RICO (ed.), „Aparato crítico: 8. Puntuación, división en párrafos, tipografía", in M. DE CERVANTES SAAVEDRA – F. RICO, *Don Quijote de la Mancha* (*Edición del Instituto Cervantes*), vol. 2, Galaxia Gutenberg, Barcelona 2004, s. 689).

[21] *Ibid.*, s. 693.

elementy Cervantesovu textu cizí, odstraňujeme víceznačnost a vůbec odsuzujeme jako nedbalost výrazovou svěžest *Dona Quijota*.[22] Domnívám se, že v něčem mají pravdu oba hispanisté. Rosenblat se zajisté nevyjádřil vhodně, když tvrdil, že skoro všechna Cervantesova problematická spojení se dají vhodnou interpunkcí „zachránit" [*salvar*].[23] Není na místě mluvit o zachraňování, protože se zde skutečně jedná o Cervantesův příznačný konverzační styl: jak říká Rico, „norma Cervantesova stylu se zakládá na mluveném jazyku (v tom tkví onen geniální objev v historii románu)."[24] Jenže Rico si naopak zase neuvědomil, že ona nejednoznačnost, kterou chce v textu *Dona Quijota* zachovat, v konečném důsledku stojí v protikladu s charakteristikou *Donu Quijotovi nejvlastější*: právě jeho konverzačnímu stylu. V konverzačním stylu nemají místo nejednoznačnosti tohoto typu – ty pramení až z neschopnosti přesně zachytit orální projev v psaném textu. Ostatně Rico a jeho kolektiv mi ve svým edičním rozhodnutím nakonec dávají za pravdu: jak říkají v závěru, „na sporných místech […] nepovažujeme za smrtelný hřích zvolit tu možnost, která usnadňuje četbu."[25]

Nyní je pochopitelně na řadě otázka, co z toho plyne pro český překlad? Chtěl bych poukázat na dvě skutečnosti. Tou první je ta, že pro českého překladatele se jeho práce stává o to složitější a ještě více než obvykle záleží na tom, kterou edici zvolí jako předlohu. Některá interpretační řešení totiž závisí právě na interpunkci a čeština si na rozdíl od španělštiny nemůže dovolit „luxus nejednoznačnosti", protože pochopitelně nelze zachovat tytéž konstrukce, jaké volil Cervantes (nehledě na to, že v češtině máme mnohem striktnější pravidla pro interpunkci). Zadruhé chci zdůraznit, že překladatel podle mého názoru není povinen přesně zachovávat tatáž členící interpunkční znaménka, jaké stojí v předloze. Mám na zde na mysli dvojtečku a středník. Protože v *Donu Quijotovi* se jedná o řešení pouze dodatečné, a navíc arbitrérní, překladatel není povinen je respektovat, a měl by je naopak přizpůsobit českým zvyklostem.[26] Za každou cenu se ovšem musí snažit zachovat dlouhé

[22] *Ibid.*.

[23] Á. ROSENBLAT, *La lengua del* Quijote, op. cit., s. 288.

[24] F. RICO (ed.), „Puntuación, división en párrafos, tipografía", op. cit., s. 692.

[25] *Ibid.*, s. 695.

[26] O tom, zda je překladatel nucen zachovávat např. středníky či dvojtečky i tehdy, když je užívá přímo autor, se dnes ostatně vedou mezi překladateli spory, i když dnešní úzus je spíše taková členění zachovávat (viz. semináře *Beletrie očima překladu* na FF UK v akademickém roce 2013/14).

Cervantesovy věty – jak poukazuje Rico, tečka za větou je pro „tok Cervantesových myšlenek a fantazie“ ten nejcizejší fragmentační prostředek.[27]

Pokud jde o odstavce, první edice, která do nich podle Rica členila *Dona Quijota*, je Hartzenbuschova z roku 1863.[28] Všechna předchozí vydání Cervantesova románu text v souladu s tehdejší normou neoddělují, takže je tvořen dlouhými pasážemi rozdělenými pouze dopisy, citacemi „překladatele“ a Cida Hameta a několika vsuvkami jako např. pergamenem ze 41. kapitoly II. dílu nebo jednotlivými radami dona Quijota Sanchovi ve druhém dílu (II, 42 a 43). Během 19. století se ovšem úzus postupně měnil a po zmíněné Hartzenbuschově edici už se v podstatě všechna vydání *Dona Quijota* sázela odděleně s odstavci, které zjednodušují četbu. Současná moderní vydání se víceméně přidržují členění, které ve svých edicích stanovil M. de Riquer (1944, 1950, 1962, 1990). Ten přejal odstavce z vydání Rodrígueze Marína v roce 1911 a lehce je upravil. Nicméně nelze mluvit o členění *závazném* – např. Ricova edice v Institutu Cervantes činí některé změny, byť jich není mnoho. Z toho ovšem vyplývá, že ani čeští překladatelé nestojí před nějakým závazným definitivním textem z hlediska členění – je možné sáhnout ke změnám, pokud jsou opodstatněné (měli by to pak ale podle mého názoru uvést, pokud uvádějí předlohu). Každopádně je ale třeba mít na paměti, že Cervantes neodlišoval ve svém románu nějaké oddělené části – jak říká Rico, nic mu není vzdálenějšího.[29]

Na závěr této kapitoly ocitujme R. Lapesu, který ve svých *Dějinách španělského jazyka* [*Historia de la lengua española*] Cervantesův styl shrnuje takto: „Cervantesův typický styl je styl realistického vyprávění [*narración realista*] a neformálního dialogu. Věta nevázaně plyne, pohodlně usazená ve své syntaxi, s plynulostí, která je vhodná pro hřejivé vykreslení života, namísto studené upravené korektnosti. Právě tato nenapodobitelná lehkost, družka optimistického a zdravého humoru, přesahujícího všechnu zahořklost, je nesmrtelná lekce Cervantesova jazyka.“[30]

---

[27] F. RICO (ed.), „Puntuación, división en párrafos, tipografía“, op. cit., s. 695. Nepodařilo se mi dopátrat podrobnější informace, ale domnívám se, že tečky za větou ve všech edicích více méně odpovídají původní *editio princeps*.

[28] *Ibid.*

[29] *Ibid.*, s. 696.

[30] R. LAPESA, *Historia de la lengua española*, Gredos, Madrid 1980 (octava ed. refundida y muy aumentada), s. 332n.

II. Přehled prvních českých překladů

V této kapitole bych chtěl představit přehled českých překladů. Zde mi práci velmi usnadnil Miloslav Uličný – v tomto stručném přehledu se opírám především o jeho zmiňovanou publikaci o překladech a adaptacích *Dona Quijota* a jemu také vděčím za odkazy na dobovou literaturu.[31]

Jak jsme již zmínili, Cervantesův román poprvé vyšel v roce 1605, resp. 1615, a jeho překlady do dalších jazyků na sebe nenechaly dlouho čekat. Prvním překladem do jiného jazyka je anglický překlad z roku 1612 (resp. 1620), následuje převod francouzský (1614, resp. 1618), o něco později i německý (1621).[32] Češi si museli na Dona Quijota počkat až do roku 1840, kdy vyšly první dvě ukázky v časopisu *Květy*.[33] Přeložil je **Josef Bojislav Pichl** (1813–1888), „horlivý vlastenec, organizátor, redaktor, vydavatel, básník, prozaik a překladatel, povoláním lékař."[34] Podle Pichlových slov začal s překládáním *Dona Quijota* na popud J. Jungmanna, svého gymnazijního profesora:

> *„Smluvili jsme se s nejupřímnějším spolužákem mým Václavem Štulcem o společné obydlí a najali jsme si je v bývalém klášteře sv. Anny na Starém městě. […] V témž bytu začal jsem na ponuknutí Jungmannovo Cervantesova ‚Dona Quijota' ze španělského na jazyk náš překládati."*[35]

---

[31] Zmíním výlučně překlady; pro adaptace viz právě M. ULIČNÝ, *České verze Cervantesova Dona Quijota*, op. cit.

[32] BIBLIOTECA NACIONAL DE ESPAÑA, *Quijotes. Recopilación de las ediciones del Quijote de la Biblioteca Nacional de España* [online], 13/4/2015, [cit. 19/7/2019], dostupné z: <http://www.bne.es/es/quijote/index.html>.

Uličný (M. ULIČNÝ, *České verze Cervantesova Dona Quijota*, op. cit., s. 5) chybně uvádí, že prvním překladem je překlad italský z roku 1610. Pro svoje tvrzení uvádí jako zdroj příspěvek V. Santany a C. Arconady Carra (V. SANTANA – C. ARCONADA CARRO, *Breve aproximación a las traducciones inglesas del „Quijote" en el siglo XVII* [online], 1997, [cit. 17/5/2019], dostupné z: <https://webs.ucm.es/info/especulo/bibl_esp/cervante/cervan07.html>), nicméně ti překlady uvádějí správně. Je však možné, že Uličný konzultoval dřívější verzi dokumentu, kde byla uvedena chybná data. První italský překlad vychází v Benátkách v roce 1622 (spolu s druhým dílem 1625); italská edice z roku 1610 (Milán) je v originále (viz M. DEXEUS, „Introducción", in BIBLIOTECA NACIONAL (ed.), *El Quijote: Biografía de un libro, 1605-2005*, Biblioteca Nacional, Madrid 2005, s. 22).

[33] Č. 30 (s. 233nn) a č. 36 (s. 282–285).

[34] M. ULIČNÝ, *České verze Cervantesova Dona Quijota*, op. cit., s. 6.

[35] *Ibid.*, s. 9.

Nicméně v roce 1940 byly otištěny pouze ukázky ze dvou kapitol (z 3. a 8. kapitoly I. dílu), tištěné ještě frakturou (k reformě pravopisu došlo až počátkem 40. let).[36] Na vydání celého *Dona Quijota* si čtenáři museli počkat ještě dalších 24 let![37] I když podle M. Hýska chtěl Cervantesův román přeložit A. J. Puchmajer a později v roce 1835 také premonstrát V. E. Krátký, první díl vyšel v Pichlově překladu u nakladatele Ignáce Leopolda Kobra až mezi lety 1864–1866 v sešitových vydáních, v roce 1866 jako kniha.[38] Jak říká M. Uličný, „předpokládáme, že [Pichl] pracoval podle španělského originálu, přičemž měl pravděpodobně k dispozici i převod německý a francouzský."[39] Z dnešního hlediska je přirozeně Pichlův překlad již nepoužitelný, kromě samozřejmého zastarání se na něm totiž také silně projevuje dobová literární norma, která – poukazuje Uličný – „byla v syntaxi umělecké (ale i vědecké) prózy ještě značně závislá na němčině."[40]

---

[36] Pichl v otiskl v časopisu *Květy a plody* v roce 1848 a později v *Lumíru* v ruce 1853 také úryvky z *Amadise Waleského* [*Amadís de Gaula*], což bylo jistě důležité pro přijetí *Dona Quijtota* českým publikem (J. KAŠPAROVÁ, *Amadis Waleský,* nebo *Don Quijote? Rytířské příběhy španělského Zlatého věku a jejich putování za čtenáři 16.–19. století*, Veduta, České Budějovice 2014, s. 168); v roce 1854 publikuje v *Časopisu českého Musea* také tři španělské romance (pod titulem *Ukázky ze španělské anthologie*), s nimiž je Cervantesův román pevně spjatý (M. ULIČNÝ (ed.), *Španělské romancero / Romancero antiguo*, M. ULIČNÝ (přel.), Ivo Železný, Praha 2001, s. 209).

[37] Jak ale ukazuje dopis B. Němcové synovi, Češi četli *Dona Quijota* i v jiných překladech: „Čti Don Quixota – to je také lectura dobrá pro mladý věk – je to krásná kniha! Musíš ale vždy myslit, že je Sancho Pansa ta holá praktičnost, prosa života, rozvažující rozum, a Don Quixota si musíš představovat co vtělený cit, který nás vede k sentimentalnosti, k romantice, který člověka nešťastným činí, není-li s ním rozum ve shodě" (B. NĚMCOVÁ, K. HIKL (ed.), *Korespondence*, Fr. Borový, Praha 1930, s. 521). Podle J. Kašparové „dílo četli i jiní obrozenci – a to v němčině nebo francouzštině" (J. KAŠPAROVÁ, *Amadis Waleský, nebo Don Quijote?*, op. cit., s. 172).

[38] „Dona Quijota zamýšlel přeložit již Ant. Jar. Puchmajer [*Puchmajer o překlad* Dona Quijota *musel usilovat dlouho před Pichlovým vydáním, protože zemřel již v roce 1820, pozn. VK*]. R. 1835 oznámil v Květech Fr. C. Kampelík, že jej chce překládat novoříšský premonstrát V. E. Krátký (1813–1876), ale redakce upozornila, že první díl má už **hotový** Pichl, jenž ‚v přeložení sotva se unaví', a doporučila, aby se spolu dohodli. Žádný z nich však Quijota nevydával a Květy po deseti letech otiskly pardubský dopis o Pichlovi s otázkou, co dělá jeho překlad: ‚Já již časem pochybuji, že to veliké dílo kdy spatříme.' Pražské noviny r. 1852 sice oznámily, že Pichl překlad chystá, ale Pichl tehdy už překládal také Herloše a na Quijota došlo až r. 1864, kdy jej začal vydávat po sešitech s ilustracemi Quida Manesa nákladem Koberovým, a trvalo plné dva roky, než byl první díl v tomto sešitovém vydání dokončen. Nakladatel odběratelům vysvětlil, že se tak nestalo jeho vinou, nýbrž že překladatel je plně zaměstnán svým úřadem a nemohl překlad ten v dobu určitou obstarati' […]" (J. B. PICHL, *Vlastenecké vzpomínky*, Fr. Borový, Praha 1936, s. 241; zvýraznění VK).

[39] M. ULIČNÝ, *České verze Cervantesova Dona Quijota*, op. cit., s. 7.

[40] *Ibid.*, s. 14. Viz syntaktické uspořádání výpovědi u Pichlova překladu připomínající větnou skladbu němčiny, běžně se slovesem na konci věty.

Pichl ovšem přeložil pouze první díl; kvůli zpoždění, se kterým Pichl dokončil první díl, byl druhý díl byl svěřen **Kristiánu Stefanovi** (1819–1892).[41] Stefan byl podle A. Jiráska dlouhodobě literárně činný, hlavně jako překladatel, působil jako pedagog na gymnáziu v Hradci Králové, ale roku 1867 byl pro svou politickou činnost propuštěn (protestoval proti volbám do říšské rady, které provedla německá většina).[42] Španělštinu ovládal, jak víme ze svědectví českého literáta Jan Červenky, který mu věnoval svůj překlad *Legend* Gustava Adolfa Bécquera. V dedikaci mu totiž Červenka děkuje za cenné rady, které od něj dostal při studiu španělského jazyka a španělské literatury.[43] Přestože předloha, ze které Stefan *Dona Quijota* překládal, není v souladu s tehdejším územ uvedena, Uličný na základě svých analýz překladu dochází k závěru, že Stefan skutečně překládal ze španělštiny.[44] Také jeho převod je podle Uličného „v mnoha ohledech poplatný dobové normě."[45]

Musíme také zmínit, že první český překlad byl vydán s ilustracemi Quida Mánesa (1829–1880) a Karla Purkyně (1834–1868); na začátku kapitol nejdeme na každém dřevorytu najdeme první písmeno kapitoly (Mánes ilustroval první díl, Purkyně druhý).

Druhý český překlad vytvořil **Antonína Pikhart** (1861–1909).[46] Jeho jméno je mezi českými hispanisty velmi známé – jedná se o prvního z překladatelů ze španělštiny, který se překládání věnoval profesionálně. Jak říká M. Uličný, „[j]ediným souputníkem či vážným

---

[41] Viz poznámka nakladatele Kobera ke knižnímu vydání prvního překladu: „Vydávání prvního dílu tohoto překladu opozdilo se mimo vše očekávání a všechnu vinu nakladatelovu jen z té příčiny, poněvadž překladatel tohoto prvního díku nastoupiv úřad, jehož vedení poutá veškerou činnost jeho, nebyl více s to, překlad ten v dobu určitou obstarati. Poněvadž by při těchto okolnostech vydání „Don Quijota" sotva bylo před uplynutím několika ještě let ukončeno, nucena se viděl nakladatel, získati pro druhý díl nového překladatele, totiž chvalně známého pana prof. *Kr. Stefana*, kterýž se postará všemožně nejen o překlad, taktéž věrný a živý jaký jest překlad dílu prvého, ale i rychlejší dokončení tohoto díla. V Praze, dne 2. července 1865" (*Don Quijote de la Mancha*, I. díl, I. L. Kober, Praha 1866, s. VIII). Jak říká Uličný, Pichl byl „roku 1864 jmenován správcem chudobince u Sv. Bartoloměje v Praze" (*ibid.*, s. 13). Tím se vysvětluje ale pouze Pichlovo odstoupení od úmyslu přeložit druhý díl, ne zpoždění překladu dílu prvního.

[42] A. JIRÁSEK, *Z mých pamětí I. Poslední kapitoly k nové kronice „U nás"*, J. Otto, Praha 1911, s. 306.

[43] M. ULIČNÝ, *České verze Cervantesova Dona Quijota*, op. cit., s. 16. Bohužel parafrázuji pouze zprostředkovaně přes Uličného, protože jediný výtisk v Národní knihovně ČR je dlouhodobě nedostupný kvůli digitalizaci.

[44] *Ibid.*, s. 17.

[45] *Ibid.*, s. 16.

[46] Pikhart se ovšem původně nejmenoval Antonín, ale Alfred – „[z]dá se, že později zvolil jméno Antonín z vlasteneckých důvodů" (M. ULIČNÝ, „Překladatel Antonín Pikhart" [online], *PLAV. Měsíčník pro světovou literaturu*, 2008/1, [cit. 24/5/2019], dostupné z: <https://www.svetovka.cz/2008/01/01-2008-portret/>).

konkurentem v překládání ze španělštiny mu byl vážně churavý básník Jan Červenka […].“[47] Mezi jeho překlady patří nejdůležitější španělský pikareskní román *Lazarillo z Tormes* [*Lazarillo de Tormes*], přeložil také první česky vydanou hispanoamerickou prózu *María* od Jorgeho Isaacsa, a neocenitelný je podle M. Uličného jeho *Starošpanělský zpěvník*, představující ve výběru vůbec poprvé španělskou poezii 15. až 17. století.[48]

Pikhart pocházel z Třebíče, vystudoval práva na Univerzitě Karlově a později pracoval jako soudce a soudní rada. Hodně cestoval (kromě Španělska navštívil také USA, Itálii, Rusko i severní Afriku) a byl ve styku s mnoha španělskými i katalánskými autory.[49] O překladu *Dona Quijota* začal uvažovat přinejmenším od poloviny roku 1896, kdy o jeho vydání jednal s nakladatelem J. R. Vilímkem.[50] Jeho překlad však nakonec vychází u nakladatele J. Otty v letech 1899–1900,[51] spolu s předmluvou Jaroslava Vrchlického,[52] a to ve dvou verzích: v levnější verzi v šesti sešitech, v dražší pak ve dvou vázaných dílech.[53] Pikhart pracoval za sazbu 5 zlatých za arch, což rozhodně nebylo mnoho.[54] Jak bylo typické

[47] *Ibid.*

[48] M. ULIČNÝ, *České verze Cervantesova Dona Quijota*, op. cit., s. 20.

[49] „Pikhart byl […] jedním z mála našich znalců katalánské literatury; kromě něj to byli už jen duchovní S. L. Bouška a O. S. Vetti (Alois Koudelka), oba shodou okolností narození téhož roku jako Pikhart“ (M. ULIČNÝ, „Překladatel Antonín Pikhart“, op. cit.).

[50] *Ibid.* pozn. č. 16.

[51] Podle Kašparové se začalo s vydáváním o rok dříve, 1898 (J. KAŠPAROVÁ – P. ŠTĚPÁNEK, *Rytíř smutné postavy v Čechách*, op. cit., s. 30) – rok vydání totiž u Otty není uveden. Kašparová tak pravděpodobně usuzuje z toho, že překladatel podepisuje svůj medailonek „V Praze, na podzim r. 1898“, nicméně za koncem překladu je uvedena také poznámka „Přeloženo v letech 1898–1899.“, které si Kašparová pravděpodobně nevšimla. Podle Národní knihovny vyšel v roce 1926 také dotisk – exemplář, který jsem měl v ruce a který je podle katalogu z roku 1926, vypadá ale přesně stejně jako výtisk původní.

[52] J. Kašparová chybně uvádí, že Vrchlický vypracoval „biografický medailonek“ (J. KAŠPAROVÁ, *Amadis Waleský, nebo Don Quijote?*, op. cit., s. 179). Medailonek sice v knize je také, ale vypracoval ho překladatel, A. Pikhart. Vrchlický sepsal předmluvu („úvodní literární studii“, jak je uvedeno v tiráži).

[53] „V listu z 5. 10. 1897 žádá Jaroslav Kvapil, pověřený řízením Ottovy *Světové knihovny*, adresáta, aby zvážil, zda by se neměl znovu přeložit *Don Quijote* a zda by se toho úkolu ujal. O tři týdny později píše Kvapil znovu: „Mimo to jsem pomýšlel na to, abyste mi přeložil Quijota, ale doslechl jsem se, že s Vámi o něj vyjednává Vilímek. Teprve teď se dovídám, že ho Vilímek přece jenom nevydá – a tak se Vás zdvořile táži, nepomýšlíte-li na jeho překlad pro mne, kdy byste byl hotov atd. […]“ (M. ULIČNÝ, „Překladatel Antonín Pikhart“, op. cit.).

[54] Viz dopis Pikhartovi od J. Kvapila z Ottova nakladatelství kvůli jeho pozdějšímu překladu poezie: „Uznávám skutečně, že 5 zl. za arch přeložených básní je směšně málo, zvláště Vám, jenž jste za tento honorář přeložil ochotně celého Quijota. Upřímně řečeno, celou tu honorářovou otázku [tropí? – nejasné, M. U.] nám především sám Vrchlický, jenž při ‚nadvýrobě‘ svých překladů, aby vůbec mohly vyjít, dává je milerád za touž cenu“ (únor 1900; citován podle *ibid.*, pozn. č. 18).

pro edici *Světové četby*, ani jedna z verzí neměla ilustrace.[55] Oproti Pichlově a Stefanově překladu[56] měl Pikhartův převod ale tu výhodu, že obsahoval poznámky pod čarou vysvětlující některé reálie a obtížně přeložitelná místa: Pikhart tak ulehčoval četbu nepoučenému českému čtenáři.

Uličný hodnotí Pikhartův překlad vesměs kladně, jedná se navíc o první kompletní překlad *Dona Quijota*, který byl zcela jistě pořízen ze španělského originálu (i když Stefan pravděpodobně překládal z originálu také, u Pichla to již tak jistě tvrdit nemůžeme). V dnešní době je ale Pikhartův překlad již zastaralý. Jak říká Uličný, v Pikhartově stylu „se odráží dobová norma užíváním genitivních záporů, střídání koncovek genitivů plurálů na *-a* na *-ův* (*pánů*/*díkův*) a výrazů typu *neť* (za *neteř*).“[57] O zastarání překladu ostatně mluví také Miloslav Pluhař již v 60. letech ve své diplomové práci o Pikhartově překladech: „Pikhartovy překlady jsou dnes již poznamenány zubem času […].“[58] A stejný autor také poukazuje na nedostatky Pikhartova překladu: „Pikhart velmi často nedodržuje antiteze ani ostatní prostředky jazykové komiky Cervantesovy.“[59]

Další český překlad vypracoval **Hugo Kosterka** (1867–1956). Kosterka, stejně jako Pichl z Moravy a také vystudovaný právník, se živil nejprve jako poštovní úředník, později se stal radou ministerstva pošt. Díky tomu také občas cestoval do dalších zemí Evropy, a dostával se tak do kontaktu se zahraniční literaturou.[60] Spoluzaložil časopis *Moderní revue* a po dva roky ho i sám redigoval. Jako překladatel byl velmi plodný. Jak říká O. Vimr, „za 59 let, kdy Kosterka působil jako překladatel (1890–1949), mu knižně vyšlo přes 110 titulů, nepočítaje v to reedice, kterých bylo dohromady přes třicet.“[61] Ačkoli preferoval hlavně

[55] M. ULIČNÝ, *České verze Cervantesova Dona Quijota*, op. cit., s. 20.

[56] A i překladu následujícímu, Kosterkově.

[57] M. ULIČNÝ, *České verze Cervantesova Dona Quijota*, op. cit., s. 23.

[58] M. PLUHAŘ, *Překladatelské dílo Antonína Pikharta*, Diplomová práce, Univerzita Karlova, Praha 1966, s. 69.

[59] *Ibid.*, s. 68. Pluhař ale ve stejném odstavci kritizuje také další překladatele *Dona Quijota*, když říká, že „[j]e zajímavým faktem, že některé překlady novější na starší řešení nenavazují a často znamenají zhoršení.“ Pluhař zde má patrně na mysli hlavně Kosterku, jehož překlady ve srovnání často hodnotí jako nedostatečné; naopak Šmída hodnotí veskrze kladně (Černý v jeho srovnání není zahrnut).

[60] O. VIMR, „Když železná opona spadne. Hugo Kosterka (1867–1956). Dějiny překladu ze skandinávských jazyků 1890–1950 pars pro toto“, *PLAV. Měsíčník pro světovou literaturu*, 2006/7, s. 76.

[61] *Ibid.*

skandinávské jazyky,[62] překládal i ze španělštiny, portugalštiny, angličtiny či srbochorvatštiny.[63]

Jak poznamenává Uličný, Kosterka se dostává k převodu *Dona Quijota* po své padesátce již jako zkušený překladatel a redaktor; překládá ho ovšem po třicetileté pauze od překladů ze španělštiny.[64] Jeho překlad vychází v nakladatelství Družstevní práce v nákladu 2400 výtisků. „Kosterkův styl," hodnotí M. Uličný, „v převodu *Dona Quijota* charakterizuje vysoký stupeň archaičnosti, který by v polovině dvacátých let 20. století mohl být vykládán již jako úmyslné ‚patinování' překladu nebo setrvávání ve stylu vybudovaném v mládí. […] Podle našeho názoru jde o přesah dobové normy z doby, kdy Kosterka jako překladatel teprve začínal. […] Oproti Pichlovu a Pikhartovu je ovšem Kosterkův styl o poznání modernější, když v souladu s novou dobovou normou užívá jen výjimečně genitiv plurálu na *-ův*."[65] Velkým rozdílem oproti předchozím překladům je Kosterkova exotizace překladu v osloveních, např. „Pomozte mi, má seňoro" (I, 3). Na druhé straně se ale také, jak poukazuje Uličný, „objevuje naturalizace v oslovení *Vašnosti* vedle výrazu *Vaše Milosti* nebo *Milosti*; výraz *Vašnosti* Kosterka podle našeho mínění nevhodně užívá za španělské Vuestra Merced."[66]

Ve svém komentáři Uličný upozorňuje na Kosterkovo členění na odstavce: „Specifická je překladatelova ‚práce' s odstavci; ať byl jeho předlohou jakýkoli originál, Kosterka odstavce vytváří a ruší po libosti (i když jeho rozhodování mnohdy nelze upřít logiku) a není v souladu ani s původním originálním členěním, ani s dělením do odstavců, k jakému dospěl třeba jeho předchůdce Antonín Pikhart."[67] Podle toho, co jsme si řekli v kapitole „Cervantesův styl z hlediska překladu", však Kosterkovi jeho práci s odstavci vyčítat nemůžeme (pokud – jak říká Uličný – jeho rozhodování má logiku). Neexistuje totiž

---

[62] Za překladatelskou a propagátorskou činnost byl vyznamenán norskými a švédskými řády ( ).

[63] O. VIMR, „Když železná opona spadne. Hugo Kosterka (1867–1956)", op. cit., s. 76.

„Ze španělštiny přeložil novelku *Zločin z pověry* od Emilie Pardo Bazánové (1894), román Benita Péreza Galdóse *Mňau* (1894) a prózu Eusebia Blasca *Kompromitovaná paní* (1895), Cervantesova *Duchaplného rytíře Dona Quijota de la Mancha* (1924, 1931) a román Pedra Antonia Alarcóna *Finále z Normy* (1926)" (M. ULIČNÝ, *České verze Cervantesova Dona Quijota*, op. cit., s. 68, pozn. č. 161).

[64] M. ULIČNÝ, *České verze Cervantesova Dona Quijota*, op. cit., s. 69.

[65] *Ibid.*, s. 69–72.

[66] *Ibid.*, s. 71.

[67] *Ibid.*

žádné „originální členění“, a protože Kosterka neuvádí předlohu, ze které překládal, můžeme jeho členění na odstavce posuzovat skutečně pouze z hlediska jejich logiky. Uličný se nicméně domnívá, že Kosterka svůj text členil víceméně podle Pichla.[68] Pravděpodobně pod vlivem Pichla Kosterka také nijak neuvozuje přímou řeč a stejně jako Pichl a Stefan také zkracuje (bez opory v předloze, byť to nelze tvrdit zcela s jistotou)[69] titul dona Quijota na „D. Quijote“.[70]

Také jeho překlad je ilustrován původními dřevoryty Quida Mánesa a Karla Purkyně – Kosterka byl tedy nucen sladit začátky všech kapitol s prvním českým překladem *Dona Quijota* Pichla a Stefana, aby se trefil do daných ilustrací. V dalším vydání (Družstevní práce, 1931; 3300 výtisků) toto jeho úsilí ale přichází vniveč, protože jeho překlad nově vychází s ilustracemi Gustava Doré, bez počátečních písmen kapitol.[71] Toto druhé vydání je v určitém smyslu přelomové, protože Kosterka do něho nově překládá i úvodní verše z I. dílu *Dona Quijota*. Můžeme tedy konstatovat, že tento zásadní Cervantesův román byl do kompletně češtiny přeložen teprve v roce 1931.

Po Kosterkovi se konečně překladu *Dona Quijota* zhošťují Václav Černý a Zdeněk Šmíd, pořizují v pořadí čtvrtý a pátý převod celého Cervantesova veledíla. Protože tato práce je ale především o nich, věnujeme jim každému samostatnou kapitolu.

---

[68] *Ibid.*, s. 72. Kosterka ostatně často ověřuje svá řešení u Pichla, viz *ibid.*, s. 72nn.

[69] Viz M. ULIČNÝ, *České verze Cervantesova Dona Quijota*, op. cit., s. 89, pozn. č. 193.

[70] Navíc vždy s velkým „D“. Kosterka ale opravuje ve druhém vydání z roku 31.

[71] Ilustrace Quida Mánesa a Karla Purkyně zdobí překlad Černého, který vychází v témže roce. M. Uličný si dal tu práci a porovnal obě verze Kosterkova překladu: „Srovnáním prvních deseti kapitol jsme zjistili, že v 2. vydání v kapitole třetí a šesté překladatel pozměnil začátky – v jednom případě vynecháním spojky *A* na počátku věty (byla původně zakomponována v Mánesově ilustraci) a podruhé tak, že ukazovací zájmeno *Tento* nahradil pojmenováním: *Don Quijote*. [...] Kosterka v 2. vydání občas poněkud aktualizuje slovosled, což je vidět i na úvodních větách kapitol, kde vymycuje čas předminulý (*byl vykonal*, kap. 2) či se snaží o elegantnější styl (*byl již s postele* místo *již vstal tento s postele*, kap. 7). Ponechává však většinu infinitivů na *-ti*“ (M. ULIČNÝ, *České verze Cervantesova Dona Quijota*, op. cit., s. 89).

III. Václav Černý a jeho překlad

Literární vědec Václav Černý (1905–1987) je u nás velmi známou osobností, není třeba ho představovat.[72] Zmíním pouze pár skutečností důležitých pro téma této práce. Historické okolnosti překladu V. Černého jsou totiž velmi nápadné, až zarážející. Překlad vychází v roce 1931, pouhých 7 let po prvním vydání překladu Kosterkova![73] Václav Černý byl tou dobou již docent, habilitoval se roku 1931 na Ženevské univerzitě prací o Bergsonovi a evropské básnické avantgardě. Šestadvacetiletý Černý tedy musel skloubit psaní habilitační práce a náročné překládání *Dona Quijota*, přičemž se navíc jednalo o jeho první překlad ze španělštiny! Vydání *Dona Quijota* v nakladatelství Melantrich[74] tak pro mnohé čtenáře muselo být velkým překvapením. Překlad mu podle jeho slov svěřil F. X. Šalda, který Melantrichovu knižnici redigoval. Takto na to vzpomíná sám Černý ve svých *Pamětech*:

> „Nikdy jsem neopomenul zajít za Šaldou do jeho soukromí. Vítal mne v něm rád, byl zvědav na moje brněnské i školské zkušenosti. Svěřil mně již během mého posledního pražského roku nový překlad Cervantesova Dona Quijota pro Melantrichovu knižnici světové četby, kterou redigoval; chtěl mi pomoci k prvnímu řádnému honoráři mého života, ale práce se mi brzy proměnila v skutečnou rozkoš. Pracoval jsem na překladu ve svých nečetných brněnských prázdných hodinách, ale měl jsem k dispozici pouze originál v prastaré edici k běžné četbě, nic jiného nebylo v Brně k sehnání; teprve v Ženevě jsem si opatřil skvělé kritické moderní vydání v ‚Clásicos castellanos'."[75]

Podle všeho tedy Černý na překladu pracoval na konci studia na pražské univerzitě po složení doktorátu (1928) a pak v letech 1929 a 1930 během učitelské praxe na Druhé

---

[72] O Černém bylo sepsáno bezpočet diplomových prací, čtenáře zajímající se o jeho život ale odkážeme především na jeho vlastní *Paměti* (ve třech svazcích je vydalo nakladatelství Atlantis v roce 1992 a 1994).

[73] A ve stejném roce jako druhé vydání Kosterkova překladu. Ota Dubský je ostatně kritický i k vydání Kosterkova překladu: „Naskýtá se otázka, proč byl současně vydán ‚Don Quijote' v dvojím novém českém překladě: v překladě V. Černého […] (1931) a v překladě Huga Kosterky […] (1931), když přece existuje dosti dobrý překlad A. Pikharta […]. Důvod k tomu nebyla jistě zastaralost překladu Pikhartova, nýbrž spíše asi nakladatelská spekulace: přinést knihu v úhlednější úpravě a s novými jmény překladatelů" (O. DUBSKÝ, „Několik slov o posledních českých překladech Cervantesova *Dona Quijota*", op. cit., s. 88).

[74] *Don Quijote* zde vychází ve třech verzích: v sešitovém vydání označeném jako *brožované levné*, dále *brožované levné s příslušnými deskami* a *vázané přepychové* (náklad neuveden).

[75] V. ČERNÝ, N. OBRTELOVÁ (ed.), *Paměti I. 1921–1938*, Atlantis, Brno 1994, s. 222.

české reálce v Brně Křenové, i když je možné, že překlad ještě dokončoval v roce 1931 za svého pobytu v Ženevě, kam odjel na konci října 1930.[76] Většinu překladu tak sepsal pouze podle obyčejné nekomentované verze románu, a navíc bez španělsko-českého slovníku.[77] M. Uličný se tak domnívá – a dokládá to i srovnáním překladů (viz také kapitola *Porovnání překladů*) –, že „při hledání řešení obtížnějších míst v textu se [Černý] musel obracet k verzím svých předchůdců Pichla, Pikharta a Kosterky, případně k nějakému německému nebo francouzskému převodu."[78] „Černého překladatelský vztah ke španělštině začíná *Donem Quijotem*, jako nesmírně složitým a náročným dílem, vlastně naruby – měl by jím spíše končit," hodnotí Uličný.[79]

Vraťme se ale ještě k předloze, ze které Černý překládal: v Melantrichově vydání není uveden originál, z něhož se překládalo. Nevíme tedy, jakou „prastarou edici k běžné četbě" Černý používal. Pokud jde o tzv. kritické vydání, které si opatřil v Ženevě, v dalším vydání Černého překladu v Odeonu se dočteme, že bylo překládáno z edice Rodrígueze Marína publikované v roce 1922 až 1923 v Clásicos castellanos v Madridu. Můžeme se tedy oprávněně domnívat, že toto vydání je tím, o kterém říká Černý ve svých *Pamětech*, že si je opatřil v Ženevě. Pro překládání je edice Rodrígueze Marína velmi užitečná, protože je doplněna velmi podrobným komentářem. Během let se Černého volba předlohy navíc ukázala jako zvláště vhodná vzhledem k tomu, co jsme řekli v kapitole „Cervantesův styl z hlediska překladu" o odstavcích. Byla to totiž právě edice Rodrígueze Marína, která především určila dnes obecně přijímanou strukturu Cervantesova textu.[80] Nicméně se zdá,

---

[76] Viz. M. ULIČNÝ, *České verze Cervantesova Dona Quijota*, op. cit., s. 87.

M. Uličný k tomu poznamenává, že „měl-li začínající hispanista V. Černý přeložit 1100 stran ve čtyřech dílech pro Melantrich za dva roky (1929 a 1930), musel by při učitelském zaměstnání v Brně a vedle psaní habilitační práce v Ženevě přeložit týdně bez jakékoli ‚vynechávky' kolem 10 stran náročného textu ve španělštině 16. a počátku 17. století, nad nímž dodnes bádají slovutní hispanisté po celém světě, poté tato kvanta textu náležitě zkorigovat, a navíc sepsat úvodní stať, o jejíž autenticitě byly v šedesátých letech devatenáctého století a znovu na začátku století dvacátého vysloveny důvodné pochyby" (*ibid.*, pozn. č. 189).

[77] V té době existuje pouze maloformátový slovníček (9 x 13 cm) z roku 1921 od prof. F. Rusinského. Španělsko-česká část čítá pouze 164 sloupců (82 stránek) a dvoustránkový Dodatek. Viz M. ULIČNÝ, *České verze Cervantesova Dona Quijota*, op. cit., s. 94, pozn. č. 198.

[78] *Ibid.*

[79] *Ibid.*, s. 95.

[80] Vydání z roku 1922–1923 odpovídá prvnímu vydání z roku 1911–1914 (stejně jako všech osm dalších vydání v nakladatelství Espasa Calpe), viz C. SIMÓN PALMER (ed.), *El Quijote, Rodríguez Marín y el*

že Černý edici Rodrígueze Marína pro svůj překlad moc využít nestihl: např. odstavce Černý podle ní nezarovnává, a to dokonce ani v následujícím vydání v Odeonu, kde je výslovně uvedena.

Černý ke svému překladu připojuje svou vlastní předmluvu nazvanou „Cervantes a jeho don Quijote“, v níž staví především na pracích Ortegy y Gasseta, América Castra, Unamuna a Menéndeze Pelaya a Menéndeze Pidala z první poloviny 20. století. Jiří Holub, který se myšlením Černého o *Donu Quijotovi* zabýval, komentuje takto: „Fakt, že šestadvacetiletý Černý znal těchto pět studií a že z nich ve své předmluvě z roku 1931 čerpal, svědčí o jeho obdivuhodném rozhledu. Skutečnost, že u čtyř z nich zamlčel, že z nich čerpal, pak svědčí především o jeho autostylizaci.“[81] Zmiňuji zde tuto skutečnost hlavně proto, že pokud Černý nepřiznával své zdroje ve svých vědeckých publikacích, můžeme se důvodně domnívat, že mohl „opisovat“ i ve svých překladech. Uličný ostatně skutečně dochází k závěru, že „pětadvacetiletý, byť jistě schopný, zvídavý a pilný absolvent dijonského lycea a pražské filosofické fakulty, se musel při práci na své verzi opírat o díla starších překladatelů *Dona Quijota*, a to z odborných i časových důvodů, jakkoli to nikdy nepřiznal.“[82] Považuji za nutné tuto skutečnost uvést, nicméně v této práci sledujeme jiný cíl: jde nám především o to, jak výsledný překlad obstojí v porovnání s překladem Zdeňka Šmída. Zjištění, že si Černý vypomáhal překlady staršími a nepřiznal to, tedy jeho práci pro naše účely nijak nediskvalifikuje. Jeho překlad by tím naopak mohl i získat, pokud se Černý opíral o povedená řešení předchozích překladatelů a opravil jejich řešení vadná.

Konečně je velká škoda, že Černý nepřekládá úvodní verše předsunuté před první kapitolu prvního dílu. V tomto ohledu jeho překlad zaostává za druhým vydáním Kosterkova překladu v roce 1931, které je obsahuje.[83] Na rozdíl od Kosterkova překladu také Černý nezařazuje na konec každého dílu vysvětlivky – pouze, jak uvidíme, někdy přímo do textu vkládá do závorky vysvětlení nutné pro pochopení textu.

CSIC. Exposición, Instituto de la Lengua Española, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Madrid 2005, s. 31n.

[81] J. HOLUB, „Don Quijote jsem já“, in M. FOUSEK (ed.), *Don Quijote v proměnách času a prostoru*, Univerzita Karlova, Praha 2005, s. 86.

[82] M. ULIČNÝ, *České verze Cervantesova Dona Quijota*, op. cit., s. 99.

[83] Uličný k tomu poznamenává: „[Václav Černý] však ony a další verše uvádějící 1. díl nepřeložil. Potměšilý historik překladu by si možná položil otázku: ‚Protože neměl čas? Protože k nim neměl starší českou předlohu?‘“ (*ibid.*, s. 74).

Následující vydání

Překlad Václava Černého se dočkal několika dalších vydání. Podruhé jej vydalo Nakladatelství Rudolfa Kmocha v roce 1947 (náklad 4000 výtisků, ve dvou svazcích formátu A5 v brožovaném i vázaném vydání). Překladatelova předmluva (studie *Cervantesův Don Quijote*) je zachována, ale chybí původní ilustrace Quida Mánesa a Karla Purkyně (kniha je bez jakýchkoli ilustrací, pouze s obálkou Emila Kotrby), čímž ovšem přichází vniveč Černého úsilí sladit první písmena každé kapitoly s příslušnou ilustrací.[84] Překlad ve druhém vydání zůstává podle mého šetření naprosto stejný,[85] pouze jsou opraveny některé pravopisné chyby jako např. chybějící čárka před vedlejší větou, nebo chybně psaný „Cervántes“ v jedné z překladatelových poznámek.[86] Předpokládám, že tyto změny jsou provedeny redaktorem, jenž ale není v knize uveden.

Potřetí vychází překlad Václava Černého v nakladatelství Odeon v roce 1966 (náklad 40.000 výtisků, v jediném svazku bez ilustrací).[87] Vůbec poprvé je v tiráži uvedeno i vydání originálu. Jak jsem zmínil již dříve, dočteme se zde, že Černý překládal z „ze španělského originálu El ingenioso hidalgo Don Quijote de la Mancha (Clásicos castellanos, ed. Francisco Rodriguez Marín, Madrid 1922 a n.)“. A toto třetí vydání také obsahuje zásadní změnu: nalezneme zde zcela nový překlad veršů, kterými je *Don Quijote* bohatě proložen. Václav Černý (podle Uličného spíš odpovědný redaktor Josef Čermák, jeden z žáků Černého)[88] si pravděpodobně uvědomil slabiny svých vlastních přebásnění Cervantesových veršů (viz níže), a tak vyzval k jejich opětovnému přebásnění Vladimíra

[84] Jak jsme zmínili, Hugo Kosterkovi se stalo totéž v roce 1931 při vydání jeho překladu v Družstevní práci s ilustracemi Gustava Doré. Kosterka na tuto změnu reaguje pozměněním některých vět na začátcích kapitol.

[85] Ačkoli podle portrétu V. Černého v *Plavu* (autor neuveden, alespoň v internetové verzi), se jednalo o přepracované vydání: „První vydání vyšlo v roce 1931; později se ke svému překladu několikrát vrátil a do 60. letech [sic!, pravděpodobně je myšleno ‚do 60. let včetně‘, pozn. VK] jej ještě vydal ve dvou přepracovaných vydáních“ („Portrét překladatele: Václav Černý“ [online], *PLAV. Měsíčník pro světovou literaturu*, 2007/3, [cit. 7/7/2019], dostupné z: <https://www.svetovka.cz/2007/03/03-2007-portret/>).

[86] Na stranách 60, resp. 222 I. svazku ve vydání z roku 1931.

[87] Zajímavá je poznámka v tiráži, že se jedná o „vydání sedmnácté, v Odeonu druhé“. Vzhledem k tomu, že *Don Quijote* v češtině rozhodně nevyšel sedmnáctkrát, ani pokud sečteme všechna vydání všech překladatelů, musí zde být započítány i adaptace Cervantesova románu. Prvním vydáním v Odeonu je patrně myšlen překlad Zdeňka Šmída z roku 1955 vydaný ještě pod hlavičkou SNKLHU (viz dále).

[88] Viz. M. ULIČNÝ, *České verze Cervantesova Dona Quijota*, op. cit., s. 96, pozn. 202.

Mikeše, také žáka Černého.[89] Mikeš (1927–), původem z Chocně, vystudoval bohemistiku, romanistiku a srovnávací literatury na Univerzitě Karlově v Praze. Překladu poezie (především ze španělštiny, francouzštiny a italštiny) se věnuje po celý svůj život, v roce 2012 dokonce získal za svou překladatelskou práci Státní cenu. S překládáním nicméně Mikeš začal v polovině padesátých let – překlady poezie obsažené v *Donu Quijotovi* tak patří spíše k jeho ranějším překladům. Každopádně je škoda, že se omezil pouze na převod veršů již Černým již přeložených a nepřeložil zmiňované úvodní verše před začátkem I. dílu.

Toto třetí vydání v Odeonu ale obsahuje i řadu dalších podstatných změn: rušivé překladatelovy vysvětlivky přímo v textu jsou přesunuty až na konec knihy a doplněny o některé další; jsou odstraněny gramatické chyby (např. chybné „Andaluzie“ za „Andalusie“);[90] překlad je modernizován odstraněním některých přechodníků a většiny infinitivů na *-ti* a na spoustě míst upraven. Uličný ve své knize píše, jako by autorem změn byl spíše odpovědný redaktor Josef Čermák; Černý se však podle svých vlastních slov k *Donu Quijotovi* několikrát vrátil,[91] a srovnáme-li jeho vlastní poznámky v prvním vydání překladu z jeho osobní knihovny, změny provedené ve třetím vydání se přesně shodují.[92]

---

[89] Podle portrétu v *Plavu*, Černý často básně dával překládat někomu jinému: „Zatímco na překladech prózy pracoval sám, při překládání poezie se obracel na básníky, kteří podle jeho interpretace básně a jejího věrného překladu báseň přebásnili“ („Portrét překladatele: Václav Černý“, op. cit.).

Čermák i Mikeš Černému také kryli překlady (viz M. POUROVÁ, *Knihovna Václava Černého*, Diplomová práce, Univerzita Karlova, Praha 2015, s. 24.

[90] Na tuto Černého chybu poukazuje již Uličný a považuje ji za další potvrzení svého podezření, že Černý ve svém překladu opisoval: „V prvním vydání […] i ve druhé, poválečné edici (1947) píše Černý tak jako Kosterka v obou vydáních svého překladu (1924, 1931) ‚v Andaluzii‘, ač se ještě podle *Pravidel českého pravopisu* z roku 1941 má psát ‚Andalusie‘, stejně jako podle týchž pravidel z roku 1993 (*Pravidla českého pravopisu* z roku 1924 tento případ neuvádějí). Teprve v třetím vydání překladu V. Černého (Odeon 1966) opravil odpovědný redaktor Josef Čermák ‚Andaluzii‘ na ‚Andalusii‘. Zdálo by se, že jde o podružnost; podle našeho názoru je to však malý důkaz faktu, že Černý opravdu do Kosterkova zpracování nahlížel. Černý si […] jinak liboval v archaismech všeho druhu, a tak případ ‚Andaluzie‘ se nedá vysvětlit jinak než převzetím Kosterkova vzoru“ (M. ULIČNÝ, *České verze Cervantesova Dona Quijota*, op. cit., s. 97, pozn. 203).

[91] V. ČERNÝ, N. OBRTELOVÁ (ed.), *Paměti II. Křik koruny české: 1938–1945: Náš kulturní odboj za války*, Atlantis, Brno 1992, s. 222.

[92] Bohužel jsem mohl srovnat pouhé dvě stránky, které pro svou diplomovou práci o osobní knihovně Václava Černého vyfotografovala M. Pourová (ta však chybně uvádí, že se jedná o vydání *Dona Quijota*, které si Černý pro svůj překlad opatřil v Brně, M. POUROVÁ, *Knihovna Václava Černého*, op. cit., s. 39). Knihu jsem samozřejmě chtěl prozkoumat důkladněji, ale naneštěstí mi „unikla“ o pouhých deset minut! Knihu jsem totiž telefonicky objednával ze skladu Památníku národního písemnictví v Kladně, kde mi řekli, že poslední objednávky vyřídil knihovník před deseti minutami a že sklad se nyní dlouhodobě uzavírá kvůli rekonstrukci. Kniha mi tak zůstala zapovězena.

Z toho vyplývá, že autorem změn je opravdu V. Černý, a ne Josef Čermák.[93] Vzhledem k okolnostem vzniku překladu mi navíc přijde logické, že Černý chtěl svůj překlad upravit. Od roku 1931, kdy vydal původní překlad a kdy v podstatě se španělštinou začínal, se totiž španělskou literaturou zabýval podrobněji, byl také v kontaktu se španělskými vzdělanci a zcela jistě dosáhl vyšší odbornosti i v překládání.[94]

Černého překlad se ovšem dočkal ještě dalších vydání: v roce 2005 vychází při příležitosti 400. výročí prvního vydání *Dona Quijota* v roce 1605 za podpory Institutu Cervantes a Španělského království v nakladatelství Levné Knihy KMa (náklad neuveden) a tatáž verze překladu pak vychází ještě v roce 2012 v nakladatelství Československý spisovatel (náklad taktéž neuveden). Vydání LK je klasické úpravě bez ilustrací, v měkké vazbě ve formátu A5; vydání Československého spisovatele je honosnější – ve formátu A4 s pevnými deskami a s ilustracemi Gustava Doré. Obě nakladatelství bohužel přebírají úplně první Melantrichovo vydání, pouze opravují pravopisné chyby a důsledně mění předložku ‚z' ve druhém pádě za ‚s' („s koně", „s výše", atd.). Další jevy, které jsou dnes považovány za vyloženě archaické a které byly v odeonském vydání upraveny, jako např. infinitivy na *-ti* nebo přechodníky minulé, jsou však ponechány beze změny. Překvapí také, že i přesto, že obě vydavatelství mají stejného majitele (ve vydání Československého spisovatele je dokonce uveden internetový odkaz www.levneknihy.cz.), není text zcela shodný; v obou vydáních patrně odpovědní redaktoři měli k dispozici pouze původní Černého překlad a ten upravovali. Redaktorka Šárka Vránová tak v edici LK opravuje např. chybné „Andaluzie" na správné „Andalusie" (s. 41), ovšem ve vydání Československého spisovatele (odpovědný redaktor Ivo Železný) zůstává právě „Andaluzie" (s. 36). V LK také na stejném místě nalezneme ponechané Černého adjektivum „San Lúcarský",[95] v Československém spisovateli upravené „sanlúcarský". V rozdílech by se dalo pokračovat. Namátkovou kontrolou se zdá vydání LK pečlivější, nicméně ani v jednom vydání nejsou

[93] To ostatně odpovídá i výpovědi (zprostředkované) samého J. Čermáka: ten ve svých 91 letech prohlásil, že s vydáním *Dona Quijota* toho vlastně moc společného neměl. Původně jsme s jeho blízkými toto tvrzení přičítali spíše jeho paměti a času, který od vydání uběhl (43 let!). Na základě Černého vlastních poznámek se ale ukázalo, že tomu tak skutečně bylo.

[94] Jak říká ve svých *Pamětech*, Martín de Riquer mu posílá jeho edici Calderónova *La vida es sueño*, Menéndez Pidal zase jeho soubor studií *De Cervantes y Lope de Vega* (V. ČERNÝ, N. OBRTELOVÁ (ed.), *Paměti III. 1945–1972*, Atlantis, Brno 1992, s. 504).

[95] I když v následující kapitole je upraveno na „sanlucarský", s. 44.

úpravy zásadní: jak už jsme řekli, nejedná se o úpravu překladu samého, ale pouze o opravení gramatických chyb. Bez ohledu na to, kdo vlastně byl autorem změn ve třetím vydání překladu v Odeonu, je tedy velká škoda, že se v obou nových vydáních sáhlo k úplně původnímu překladu. Protože se ale navíc ukázalo, že autorem změn byl patrně sám Václav Černý (viz výše), je rozhodnutí (resp. pochybení) obou vydavatelství ještě o to politováníhodnější.

IV. Zdeněk Šmíd a jeho překlad

Taktéž druhý překladatel, jehož převod *Dona Quijota* v této práci srovnáváme, Zdeněk Šmíd (1908–1989), je známou postavou mezi českými hispanisty. Jak říká A. Housková, „Zdeněk Šmíd byl prvním Čechem (přesněji Moravanem), jenž se systematicky věnoval recepci hispanoamerické literatury […].“[96] Šmíd byl ale i velkým znalcem literatury španělské: svou disertační práci věnoval poezii Luise de Góngory a přeložil bezpočet děl španělských autorů – k některým z nich sepsal i odborné studie.[97]

Jak bylo zmíněno, Šmíd pocházel z Moravy: narodil se v Mariánských Horách poblíž Ostravy a zde také prožil naprostou většinu svého života. O překladatelství se začal zajímat již během svých studií na pražské Univerzitě Karlově: nejdříve ale překládal autory francouzské (ve Francii také nějakou dobu pobýval), později se definitivně rozhodl zaměřit se na autory píšící španělsky. Spolu s A. Pikhartem je jediným z překladatelů *Dona Quijota*, který se překládání věnoval profesionálně. Jeho překladatelské dílo je obrovské – obsahuje navíc jak prózu a esejistickou tvorbu, tak poezii. „Šmíd, skryt ve svém mariánskohorském tuskulu, stranou světského hřmotu, desítky let pracoval nad svými překlady i nad svými studiemi,“ poznamenává D. Šajtar.[98]

Podívejme se ale již přímo na překlad *Dona Quijota*. O okolnostech jeho vzniku se dozvídáme více z korespondence, kterou Z. Šmíd udržoval s Alfonsem Reyesem, mexickým prozaikem, básníkem a esejistou. Šmíd začal na překladu pracovat nejpozději od počátku roku 1950; to je patrné z dopisu, který posílá Alfonsu Reyesovi 6. února toho roku:

> „Actualmente estoy trabajando a una nueva traducción checa del Ingenioso hidalgo. Se trata —si todo sigue bien— de una edición ilustrada y hago todo lo posible para hallar las frases checas equivalentes al estilo multiforme de Cervantes bien querido…“[99]

---

[96] A. HOUSKOVÁ, „Kulturní překlad. Počátky transatlantických studií“, *Svět literatury*, 2019/59, s. 52.

[97] D. ŠAJTAR, *Poesie 1931–1934. Historie jednoho časopisu*, OPTYS, Opava 1995, s. 32. Odtud čerpám i následující údaje o Šmídově životě.

[98] *Ibid.*

[99] G. ROSENZWEIG (ed.), *Procurando contactos a la literatura mexicana: Alfonso Reyes – Zdeněk Šmíd: correspondencia (1932–1959)*, El colegio de México, México 2014, s. 62–63. Zde je můj český překlad: „Teď pracuji na novém českém překladu Důmyslného rytíře. Bude to – pokud všechno dobře vyjde – vydání ilustrované a snažím se ze všech sil nalézt české věty odpovídající multiformnímu stylu našeho milého Cervantese…“

Nicméně vzhledem k tomu, že předchozí zachovaný Šmídův dopis Reyesovi (pokud nepočítáme jen kratičké jednovětéé přání k novému roku z roku 1950), je z 10. února 1947, začal Šmíd pravděpodobně na předkladu pracovat mnohem dříve. Z jiného dopisu Reyesovi, datovaného 6. prosince 1956, se také dozvídáme více o práci na překladu:

> „Después de haber terminado mi traducción de las *Novelas ejemplares* —la primera completa en lengua checa, podré reanudar, por fin, mis tan queridos: estudios iberoamericanos. ¡Harto difícil sería explicarle las razones de un trabajo tan lento, fatigoso! He empezado mis traducciones, Don Quijote, Novelas ej., con el deseo de captar todos los matices del original — muy bien señala la necesidad de estos 'rayos X', de una más profunda inmersión en la obra cervantina, Ángel Rosenblat; y creo, sin haber leído ninguno de los libros del profesor Joaquín Casalduero, que eso es ya 'camino hecho' en otros países… pero sin prever todas las dificultades materiales, etc., de la tal empresa."[100]

Šmíd se tedy domnívá, že v češtině dosud není adekvátní překlad *Dona Quijota*, který by respektoval všechny odstíny [*matices*] originálu. Ačkoli tento dopis pochází z doby po prvním i druhém vydání jeho překladu *Dona Quijota*, Šmíd patrně četl (nebo ji přinejmenším znal) výše zmíněnou studii Ángela Rosenblata o *Donu Quijotovi* již před zahájením práce na překladu na konci 40. let, v čemž měl nespornou výhodu před Václavem Černým. Protože se navíc k překladu *Dona Quijota* dostává již jako zkušený překladatel ze španělštiny, jeho teoretické i praktické vybavení pro překlad Cervantesova stěžejního díla je nesporně na vyšší úrovni než vybavení Černého.

Šmídův překlad *Dona Quijota* vychází v roce 1952 v nakladatelství Vyšehrad. V knize se můžeme dočíst, že převod byl pořízen ze španělského originálu, který v roce 1605 (1615 druhý díl) vydal Francisco Robles. To je ovšem poněkud zvláštní, protože v první polovině 20. století bylo historicky první vydání *Dona Quijota* jistě obtížně sehnatelné. Nezdá se mi pravděpodobné, že by Šmíd pracoval pouze s prvním vydáním bez jakýchkoli poznámek, ba dokonce i bez členění na odstavce. Pravděpodobně měl tak během let, kdy pracoval na původním překladu, k dispozici pouze nějakou ze starších edic *Dona*

[100] *Ibid.*, s. 80. Můj překlad: „Poté, co jsem dokončil svůj překlad Příkladných novel – první úplný český překlad –, se konečně mohu zase vrátit ke svým milým iberoamerickým studiím. Bylo by velmi obtížné vysvětlit Vám příčiny této tak pomalé a namáhavé práce! Začal jsem své překlady (Dona Quijota, Novely, atd.) s přáním zachytit všechny odstíny originálu – velmi dobře vysvětluje nezbytnost těchto „rentgenových paprsků", hlubšího ponoření se do Cervantesova díla, Ángel Rosenblat; předpokládám, ačkoli jsem nečetl žádnou knihu profesora Joaquína Casalduera, že to už je „vykonaná cesta" v jiných zemích… ale nepočítal jsem s obtížemi (materiálními, atd.) takového záměru."

Quijota bez poznámek – teprve později, pro další upravené vydání překladu v roce 1955, si opatřil komentované vydání Rodrígueze Marína (v tomto druhém vydání je edice Rodrígueze Marína z roku 1922 až 1923 – tedy ta samá, jakou si pořídil v Ženevě V. Černý – výslovně uvedena jako předloha). Zachoval se totiž dopis Šmídovi od A. Reyese z roku 1954, v němž se zmiňuje vydání Rodrígueze Marína právě v souvislosti s reedicí Šmídova překladu v roce 1955.[101] Odpovídá tomu navíc i Šmídova práce s odstavci: zatímco v prvním vydání členění odstavců edici Rodrígueze Marína vůbec neodpovídá, v druhém vydání ano.

Don Quijote vychází ve Vyšehradu ve dvoudílném vydání ve formátu A4 s tvrdými deskami v nákladu 10 400 výtisků a je zdoben ilustracemi Gustava Doré. Šmíd na rozdíl od Černého překládá i úvodní verše, i když je bohužel řadí až na konec druhého dílu – pravděpodobně je při vydání dílu prvního ještě neměl hotové. Stejně tak jsou za konec druhého dílu zařazeny i vysvětlivky španělských reálií a některých jazykových výrazů, jimiž Šmíd svůj překlad doplňuje.

Následující vydání

Jak už jsme zmínili, i Šmídův překlad se dočkal dalších vydání. K první reedici se přistupuje v roce 1955, kdy Šmídův mírně upravený překlad vychází ve Státním nakladatelství krásné literatury, hudby a umění SNKLHU (25400 výtisků). Rozdíly oproti prvnímu vydání jsou znatelné: úvodní verše z prvního dílu jsou nyní pochopitelně již tam, kde mají být, Šmíd opravuje také řadu vadných překladových řešení (pravděpodobně to souvisí s tím, že měl již k dispozici komentované vydání Rodrígueze Marína) a odstraňuje infinitivy na *-ti*. Odhodlává se ale i k takové změně jako uvedení dona Quijota jako *Rytíře smutné **podoby***, a ne postavy, jak zněl zavedený, byť nepřesný český překlad. Toto vydání je jednodílné, bez ilustrací.

[101] Alfonso Reyes píše: „Gracias por las noticias. Singularmente me complace la reedición de su *Quijote* y el saber que prepara usted las *Novelas ejemplares*. Lo de Rodríguez Marín y Schevill-Bonilla me parece definitivo“ (*ibid.*, s. 64). Je teoreticky možné, že se k *Příkladným novelám* vztahuje jak Schevill-Bonilla, tak Rodríguez Marín. S jistotou už se to nedozvíme, protože nedisponujeme původním dopisem Reyesovi, ale protože Šmíd Příkladné novely výslovně překládal z edice Schevilla a Bonilly (viz M. DE CERVANTES SAAVEDRA, *Příkladné novely*, Z. ŠMÍD (přel.), Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, Praha 1957) a *Dona Quijota* v druhém vydání z edice Rodrígueze Marína, domnívám se, že o Rodríguezovi Marínovi Šmíd píše právě ve spojitosti s *Donem Quijotem*.

Na rozdíl od prvního vydání je mu také předeslána předmluva, kterou napsal slavný český hispanista Oldřich Bělič, jež ale je bohužel velmi poplatná době, ve které vznikla.[102] Bělič pro toto vydání také sepsal zbrusu nové a rozsáhlejší vysvětlivky, které nahrazují původní vysvětlivky Šmídovy. Jsou uvedeny i poznámky k výslovnosti španělských jmen – s tím pravděpodobně souvisí třeba také to, že Rocinante, slavný kůň dona Quijota, je již psán správně s „c" a ne se „s" jako ve vydání Vyšehradu.

Konečně byl Šmídův překlad vydán ještě v roce 1982 v nakladatelství Svoboda (náklad neuveden). Toto vydání můžeme označit jako poslední překlad *Dona Quijota* v češtině až do dnešních dnů, protože Šmídův překlad je zde opět upravený (a – jak jsme viděli – dvě poslední vydání překladu Václava Černého používají jeho původní překlad z roku 1931). Zajímavé ovšem je, že nejsou zachovány všechny změny z vydání v SNKLHU a Šmíd se na některých místech navrací k původnímu překladu – uvidíme to například v rozboru první kapitoly prvního dílu. Bohužel se od druhého vydání liší i členění na odstavce, což je škoda, protože ve druhém vydání Šmíd podle všeho pracoval podle víceméně „klasické" edice Rodrígueze Marína.[103] Vydání ve Svobodě je opět dvoudílné a s ilustracemi, ale s nejmenší uměleckou hodnotou ze všech českých vydání: ilustrace Josefa Lieslera se totiž nemohou poměřovat s těmi od Quida Mánesa a Karla Purkyně nebo s těmi od Gustava Doré. Je vypuštěna přemluva O. Běliče, pouze jsou opět uvedeny jeho vysvětlivky, které sepsal pro vydání v SNKLHU.

[102] Viz také Uličný, který Beličovu předmluvu srovnává se studií sovětského literárního vědce Smirnova zařazenou na konec prvního vydání Dona Quijota ve slovenštině (M. ULIČNÝ, *České verze Cervantesova Dona Quijota*, op. cit., s. 120n).

[103] Nejedná se však o pouhý návrat zpět k Vyšehradu – i když k němu má vydání ve Svobodě blíže, neodpovídá mu vždy (viz např. pozn. č. 168, s. 66).

V. Porovnání překladů

V této části diplomové práce bych chtěl přímo porovnat překlady Václava Černého a Zdeňka Šmída. Uvedu vždy španělský originál a pak oba překlady. Volím překlady původní (tzn. z prvního vydání), a to hlavně z toho důvodu, že nakladatelství Levné Knihy a Československý spisovatel přebírají pro svá vydání (a jedná se o poslední dvě vydání *Dona Quijota* v češtině) právě původní Černého překlad. Budu tedy vycházet z původních překladů a v místech, kde došlo k výrazným změnám, uvedu také překladatelská řešení nová.

Španělský originál cituji podle edice Institutu Cervantes z roku 1998 (vydané také později u příležitosti quijotovských výročí v roce 2004 a 2015). Připravil ji kolektiv pod vedením Francisca Rica a bezesporu se jedná o nejlepší edici *Dona Quijota*, která kdy byla vydána. V průběhu práce také často odkazuji na komentáře v ní obsažené – protože jsem ale většinu práce napsal pouze s internetovou podobou Ricovy edice, nemohl jsem uvést paginaci. Komentáře jsou ale snadno dohledatelné podle kapitol a čísel komentářů.[104]

Poezie:

Poezie je jednou z důležitých součástí *Dona Quijota*, a proto musíme uvést i kapitolu o jejím překladu. Úmyslně tuto kapitolu kladu na začátek srovnání, protože ve dvou úryvcích, které později uvedu, figurují také romance. Poznatky z této podkapitoly se nám tedy později budou hodit.

Překládání poezie obecně představuje pro překladatele zvláštní výzvu. Jak říká K. Hausenblas, „[v]ystižení smyslu, tvaru i stylu zároveň se kladou ve veršované poezii značné překážky: více než kde jinde tu bývá určitá jednotka zapojena do výstavby celku jak svou stránkou významovou (obsahovou), tak i výrazovou (formální): nalezení vhodného ekvivalentu bývá možné buď po stránce významové, nebo po stránce výrazové, avšak velmi zřídka v jednotě obou stránek: spojení jednotek významově ekvivalentních mívá např. jen výjimečně hláskovou, slabičnou atd. strukturu, která by mohla zapadnout do rytmické

[104] Čísla komentářů odpovídají vydání z roku 1998 – vydání z roku 2004 a 2015 je rozšířeno.

a eufonické (zvl. též rýmové) osnovy. Překladatel si zpravidla musí vybrat, které stránce dát v daném případě přednost, kterou vlastnost originálu více respektovat."[105] Překladatel *Dona Quijota* musí pochopitelně často více respektovat stránku významovou, protože poezie zde slouží ději; nicméně není tomu tak vždy a i v těchto případech musí být zohledněna také formální stránka. V *Donu Quijotovi* nalezneme především dvě poetické formy: romanci, tradiční útvar španělské poezie, v Cervantesově době velmi známý a populární, a sonet, který se do španělského básnictví dostal z Itálie v 15. století. V této kapitole se proto krátce podíváme na obě poetické formy a ukážeme, jakým způsobem s nimi zacházejí oba překladatelé.

Romance

S trochou nadsázky můžeme říci, že romance jsou tím nejšpanělštějším útvarem, který v poezii vůbec můžeme nalézt. Epické skladby, jejichž počátek sahá až do třináctého století, zpočátku anonymní a předávané orální tradicí, které se ale staly součástí tvorby všech velkých básníků zlatého věku. V Cervantesově době tak narazíme na určitou dvoukolejnost: na jedné straně zde jsou romance původní, velmi známé mezi všemi obyvateli Španělska, a zároveň romance nové, skládané současnými básníky (tzv. *romancero nuevo*). Námětem původních romancí, říká M. Uličný, který se překladem romancím věnoval snad vůbec nejvíce v celé historii českého překladu, „bývá většinou skutečná událost zasazená do lokálních a dobových souvislostí, ale na druhé straně je pro tuto žánrovou formu typická větší či menší příměs lyrického prvku."[106] Pokud jde o formální charakteristiku, „[z]pěvní verš romance má vesměs osmislabičné metrum s daktylským spádem. Jen zřídkakdy nalezneme u starých romancí rozměr kratší, například šestislabičný. Sedm slabik s mužským zakončením (tj. s přízvukem a jednoslabičnou asonancí na konci verše) je ve španělské prozodii chápáno jako neúplné metrum osmislabičné. Dalším typickým rysem formy romance je neměnná asonance na konci sudých veršů."[107]

---

[105] K. HAUSENBLAS, *Výstavba jazykových projevů a styl*, op. cit., s. 161.

[106] M. ULIČNÝ (ed.), *Meč i růže. Španělské romance o hrdinství a lásce*, Mladá fronta, Praha 1986, s. 101.

[107] *Ibid.*, s. 105.

Podívejme se nyní na pár příkladů z *Dona Quijota* i s českými překlady. Tak například v již citované 2. kapitole prvního dílu don Quijote upravuje začátek známé romance o Lancelotovi (či, ve španělské verzi jména, Lanzarotovi) a obrací se na přítomné dívky následujícími slovy:

> Nunca fuera caballero
> de damas tan bien servido
> como fuera don Quijote
> cuando de su aldea vino:
> doncellas curaban dél;
> princesas, del su rocino.

Situace je samozřejmě absurdní, don Quijote označuje dívky, o kterých vypravěč mluví jako o prostitutkách („destas que llaman del partido“) jako „dámy“ a „princezny“. Ponechme kontext stranou a soustřeďme se pouze na romanci: vidíme, že se jedná o klasickou osmislabičnou romanci (v předposledním verši sedmislabičnou s mužským zakončením), v podstatě původní – don Quijote (resp. Cervantes) pouze nahrazuje „don Quijote“ za „Lanzarote“ a „de su aldea“ za „de Bretaña“.

V době, kdy *Dona Quijota* překládali oba překladatelé, byl již víceméně rozřešen problém, jak romance převádět do češtiny. Již v padesátých letech 18. století uvádějí první překlady španělských romancí Václav Bolemír Nebeský a Josef Rodomil Čejka a v naprosté většině překládají osmislabičnými verši s dvouslabičnou asonancí či sedmislabičnými verši s přízvukem na poslední, asonované, slabice. I když následující překladatel španělských romancí Jaroslav Vrchlický od asonancí ustupuje (označuje je za „bezúčelné“),[108] následující překladatelé se k asonancím opět vrací.[109] Správnost tohoto řešení uznává i Uličný, když sice konstatuje, že „[n]a rozdíl od češtiny je asonance ve španělském verši plnoprávným partnerem rýmu“ a že „[t]akováto ‚dělba práce‘ mezi rýmem a asonancí v českém verši v té míře jako ve španělském neexistuje“, nicméně „poměr mezi postavením rýmu a asonance se

[108] Viz předmluva V. Černého k výboru španělských romancí, V. ČERNÝ, „O starošpanělských romancích a jejich českých překladatelích“, in V. ČERNÝ (ed.), *Kytice ze španělských romancí*, KLHU, Praha 1957, s. 20.

[109] Sám Václav Černý hodnotí překlady Vrchlického takto: „Úhrnem lze říci, že Vrchlického překlady romancí představují krok zpět, před Nebeského i Čejku, Vrchlický celou otázku udomácnění tvaru španělské romance u nás, případně vytvoření její korespondentní české formy, zmátl a zatemnil“ (*ibid.*, s. 21).

mění s časem. Před příchodem petrarkovské renesance do španělského básnictví se zajisté neužívalo rýmu tolik jako poté. A v české lidové poezii, v českých a moravských písních i u některých básníků 19. a 20. století je asonance běžným prostředkem, jehož vyzněním bývá ozvláštnění.“[110]

Takto romanci převádějí do češtiny V. Černý (vlevo) a Z. Šmíd (vpravo):

Nikdy nesloužili rytířovi	Nikdy nebyl žádný rytíř
výbornější službou dámy,	Dámami tak obsluhován,
jako když se don Quijote	Jako jednou don Quijote,
z domoviny vyjet chystal,	Z rodné vsi když přiharcoval,
dívky obklopily jeho,	Panny pečovaly o něj,
princezny pak Rocinanta.	Princezny zas o koníka…

Z. Šmíd používá asonanci, Václav Černý nikoli – a to přestože (pravda, skoro o třicet let později) chválí řešení Nebeského a Čejky a naopak odsuzuje Vrchlického, který asonance zavrhl (viz pozn. pod čarou 109). Takto Černého překlad hodnotí Uličný, troufám si říci největší žijící odborník na toto téma: „Na téže 53. straně jsou neuměle přeloženy verše, jimiž don Quijote parafrázuje začátek známé romance o Durandartovi [Uličný se zde spletl: romance vypráví o Lancelotovi, pozn. VK]: první verš má 10 slabik, ostatní po osmi; nikde ani stopy po asonanci; lze pouze vnímat většinově trochejský spád, tedy rytmus, jaký ve svých překladech španělských romancí navodili, ne vždy důsledně, průkopníci českých verzí španělského Romancera J. R. Čejka a V. B. Nebeský.“[111] Vidíme, že Černý také přidává přímo do romance „Rocinanta“, pravděpodobně aby mu vyšly slabiky, avšak vzhledem k tomu, že český čtenář původní romanci stejně nezná, považuji změnu za zcela legitimní. Protože ale Cervantes později ve 13. kapitole uvádí i první čtyři verše verze původní, musí si obě přebásnění odpovídat (až na záměnu oněch dvou zmíněných slov). A to bohužel překlad Černého nesplňuje: pravděpodobně romanci přebásnil při překladu této druhé kapituly a až později zjistil, že původní romance se nachází také ve 13. kapitole I. dílu, a již se mu nechtělo svůj původní překlad měnit. Čtvrtý verš je tak zcela odlišný („jako když se Lanzarote || **z bretoňské země navrátil**“), což je škoda – smazává se tím něco z originálu.

[110] M. ULIČNÝ (ed.), *Píseň o Cidovi*, Práce, Praha 1994, s. 141.
[111] M. ULIČNÝ, *České verze Cervantesova Dona Quijota*, op. cit., s. 98.

Šmíd překládá romanci bezchybným osmislabičným veršem, s asonancí na *-a* v sudých verších.[112] Bohužel ale také nezachovává jednotu obou verzí: přebásnění ve 13. kapitole se liší dokonce i v prvním verši, který je v originále v obou kapitolách naprosto identický a není žádný důvod jej měnit.[113]

S romancemi se setkáme ještě později v dalších srovnáních nebásnických pasáží a uvidíme, že velký rozdíl mezi překlady není náhodný a že skutečně Václav Černý nedokázal romance adekvátně převést; ostatně, jak říká A. Housková, Černý „byl patrně více literárním historikem než múzickým čtenářem."[114] Jak jsme ale už řekli výše, pravděpodobně si to sám uvědomoval, protože ve třetím, upraveném vydání jeho překladu (Odeon 1966) jsou básně přebásněny Vladimírem Mikešem. Ukažme tedy, jak tuto romanci převedl Mikeš:

> Tak výborně rytířovi
> nesloužila žádná dáma
> jako donu Quijotovi,
> když z rodné vsi tudy chvátal:
> o něj dívky pečovaly,
> princezny o Rocinanta.

Mikešovo přebásnění je formálně bezvadné, v osmislabičných verších s asonancemi na *-a* v sudých verších. Je podle mého mínění dokonce zdařilejší než Šmídovo, protože se vyhýbá pro romanci ne zcela vhodnému slovu *koník* (byť za cenu, že si stejně jako Černý vypomáhá tříslabičným jménem Rocinantovým) a *přiharcoval*. Romance v jeho podání je tak vznešenější. Ovšem i on bohužel později mění celý třetí i čtvrtý verš („jak když tudy Lanzarote || z bretoňského kraje chvátal"), a to přitom uchovává španělské jméno *Lanzarote*, které je stejně jako *don Quijote* tříslabičné, a nebyl tedy důvod přinejmenším třetí verš měnit.

---

[112] Šmíd je tak jediným překladatelem ze všech (pokud nepočítáme třetí vydání překladu V. Černého s Mikešovými přebásněními), který romance překládá s asonancemi.

[113] Ve 13. kapitole se také Šmíd dopouští další chyby, když v romanci používá španělské „Lanzarote", ale na stejné stránce v textu don Quijote mluví o „Lancelotovi" (sv. I, s. 75). Chyba zůstává i dalším vydání v SNKLHU, opraveno je až ve vydáním třetím ve Svobodě, kde Šmíd užívá v češtině zažitého „Lancelot" i v romanci (sv. I, s. 101).

[114] A. HOUSKOVÁ, „Kulturní překlad. Počátky transatlantických studií", op. cit., s. 60. Tato zmínka o Černém se navíc shodou okolností týká také Šmída: Housková mluví o nechápavosti Černého k básnické podstatě esejů Alfonsa Reyese, které Šmíd překládal.

Sonety

V *Donu Quijotovi* nalezneme také sonety. V nich už překladatelé nemají žádné výmluvy ohledně nejasnosti jejich převodu: sonet je beze vší pochybnosti jednou z neužívanějších básnických forem a překladatelé musí přesně respektovat jejich formální pravidla. Mají zde ale volnější ruku v tom smyslu, že sonety v *Donu Quijotovi* většinou na rozdíl od romancí nijak neslouží ději a často se jedná pouze o Cervantesovy vsuvky – překlady tak mohou být volnější. Uveďme si jako příklad 23. kapitolu I. dílu, když se don Quijote a Sancho skrývají v horách před Svatým bratrstvem a naleznou tlumok se zápisníkem a v něm tento sonet:

O le falta al Amor conocimiento
o le sobra crueldad, o no es mi pena
igual a la ocasión que me condena
al género más duro de tormento.
Pero, si Amor es dios, es argumento
que nada ignora, y es razón muy buena
que un dios no sea cruel. Pues ¿quién ordena
el terrible dolor que adoro y siento?
Si digo que sois vos, Fili, no acierto,
que tanto mal en tanto bien no cabe
ni me viene del cielo esta ruina.
Presto habré de morir, que es lo más cierto:
que al mal de quien la causa no se sabe
milagro es acertar la medicina.

Takto jej přeložili oba překladatelé (opět vlevo Černý, vpravo Šmíd):

Buď o tom Láska neví ani
či příliš krutá je. Což moje žaly
jsou menší krásy, pro niž vyrůstaly?
Jak trpím jimi, Láska nemá zdání.
Vždyť Láska, jako bůh, se zloby chrání,
Vždyť všechno ví, zná každý záchvěv malý.
Bůh nepůsobí lidem žaly.
Kdo krutostí však srdce raní?

Snad o tom Láska dosud neví ani,
Snad ukrutná je přes míru, vždyť žaly,
Které by kámen jak nic rozdíraly,
Nevinný skorem přijal za pokání.
Bohem je Láska, v jejím plápolání
Má moudrost zářit: právem říkávali,
Že má jen laskat… Kde se tedy vzaly
Strasti, jež, běda, chválím v hloubi štkaní?

Též nejste tím vy, Fili, vinna;
Vždyť v kráse zloba nesídlívá
a nebe domovem je jasu.
Vím: vbrzku umru, teď již hyna.
Kde nemoc záhadně se skrývá,
jen v zázraku lze čekat spásu.

Chybím, když řeknu, že z vás vzešly, Philli,
Protože v kráse zlo se neukrývá,
A muka přece nebe neseslalo.
Záhy však umru, ztrácejí se síly,
Kdo najde lék, když horkost rozechvívá
A nikdo neví, co ji vyvolalo.

Černý, říká Uličný, „si bez skrupulí posloužil u kvartetů vnitřními rýmy (na *-aly*) a u tercetů prvními rýmy (*vinna – hyna*) z překladu Pikhartova, přičemž nedodržel rytmickou jednotu původní jedenáctislabičné znělky, neboť jeho překladový sonet nepravidelně osciluje mezi nonasylabem a hendekasylabem.“[115] Ani obsahově však Černý podle mě nepřekládá úplně zdařile. Za jádro sonetu totiž považuji problém, který básnický subjekt předkládá na začátku sonetu, že láska je buď nevědomá („o le falta conocimiento“), nebo krutá („o le sobra crueldad“), ale pokud je láska bohem, tedy nevědomá ani krutá být nemůže. Kdo mu tedy způsobuje takovou bolest? Fili, dáma, kterou miluje, to být nemůže, protože v takovém dobru nemůže sídlit takové zlo, říká básnický subjekt. Celá tato argumentace se ale v přebásnění Černého ztrácí.

Ani Šmíd sice nevystihuje přesně Cervantesův sonet, ale na rozdíl od Černého dodržuje všechny formální náležitosti sonetu.[116]

Přebásnění Vladimíra Mikeše je podle mě nejzdařilejší, protože nejvíce zachovává argumentační linii sonetu a také po formální stránce je sonet bezvadný. Mikešova práce přitom byla obtížnější, protože v sonetu musel zachovat konec prvního rýmu tercetů z přebásnění Černého, protože na spojení „Fili, vinna“ v Černého překladu později reaguje Sancho. Zde je sonet v Mikešově podání:

Buď láska o mých strastech nemá zdání,
nebo je krutá, nebo je můj žal
menší než půvab, jenž ho vzburcoval
a odsoudil mé srdce ke strádání.

[115] M. ULIČNÝ, *České verze Cervantesova Dona Quijota*, op. cit., s. 98.

[116] Šmíd překvapivě mění jméno „Fili“ na „Philli“ a později přidává, „že ta dáma, na kterou si stěžuje autor této znělky, jmenovala se patrně Phyllis“ (s. 152).

Je-li však láska bůh, má slitování,
neboť vše ví. Leč trápím-li se dál
a v mukách žiji, kdo to přikázal,
kdo trýzní mne a rozdírá mé rány?
Ne, neříkám, že jste vy, Fili, vinna:
což tvrdit mám, že v dobru i zlo žije,
v nebi mám hledat jeho počátek?
Když kyne mi jen hrobu chladná hlína,
na nemoc, jejíž původ záhadný je,
jen zázrakem lze najít spásný lék.

Podívejme se na ještě jeden sonet, který ve 40. kapitole I. dílu recituje don Fernando na výzvu kapitána (či setníka, v překladu V. Černého):

Almas dichosas que del mortal velo
libres y esentas, por el bien que obrastes,
desde la baja tierra os levantastes
a lo más alto y lo mejor del cielo,
y, ardiendo en ira y en honroso celo,
de los cuerpos la fuerza ejercitastes,
que en propia y sangre ajena colorastes
el mar vecino y arenoso suelo:
primero que el valor faltó la vida
en los cansados brazos, que, muriendo,
con ser vencidos, llevan la vitoria;
y esta vuestra mortal, triste caída
entre el muro y el hierro, os va adquiriendo
fama que el mundo os da, y el cielo gloria.

Zde jsou překlady V. Černého a Z. Šmída:

Ó šťastné duše, které smrti závoj
jste odhodily a pro dobré své činy
jste opustily nízké země příboj
a odletěly v nebeské výšiny,
hněvem planouce, v počestném snažení
tělesné síly své jste nešetřily,
krev svoji vlastní, krev cizí v zápolení
po písku pobřežném, v moře tůň vylily.

Ó šťastné duše, teď už bez okovů
A roušky těla po tom slavném boji,
U zdrojů světla, které rány hojí,
Zářte jiskrou nejčistšího kovu!
Jak jste vy muže na pokraji rovů
Rozněcovaly žhavou silou svojí,
Vedly meč, kopí, když křesťané v zbroji
Zalili krví břeh, poušť muslimovu;

Statečnost vaše život položila,	Odvaha plála, i když slábly ruce
Unavené ruce smrtí vychladly.	A u hradeb pod ostřím hasli muži,
Poraženým patří však květ vítězství.	Ti, kteří padli, ale zvítězili,
Lítice bitvy, která vás zkosila	Jen život vzal jim náhle lstivý škůdce,
tam mezi zdí a nepřátelů bodly,	A třebas dech se při vzpomínce úží,
slávu vám přinesla i nebe blaženství.	Vím, že si věčnou slávu vydobyli.

V tomto sonetu jsou rozdíly mezi oběma překladateli vidět ještě zřetelněji. Šmídův překlad je i zde bezvadný po formální stránce, a ačkoli obsahuje přídavky a obrazy, které v předloze nejsou, jeho sonet je podle mého názoru zdařilý. Naopak Černý zde opět opisuje od Pikharta, ale jeho verze je podstatně horší. I když si pomáhá vycpávkami a neologismy, jak může, verše jsou často i přesto rytmicky vadné, rýmy se mu také nepovedly. Viz hodnocení M. Uličného: „sonet […] má v Pikhartově podání všechny náležitosti petrarkovské znělky. Černého verze mění rýmový systém 2 x ABBA a 2 x CDE na schéma ABAB, CDCD a 2 x EFG, přičemž tato ‚znělka' je rytmicky nenapravitelně vadná. […] Rýmové schéma druhého kvartetu se neshoduje s prvním; dvojice *závoj – příboj* a *vychladly – bodly* jsou rýmoidy, nikoli rýmy; v ostatních dvojicích a trojicích neslyšíme rým, neboť dvouslabičná a tříslabičná slova se v důsledku umístění přízvuků v novočeské poezii již nějakých 180 let nemohou rýmovat z důvodů rytmických."[117] Uličný pak uvádí ještě další příklad nepovedeného sonetu a pak nekompromisně uzavírá: „Považujeme za zbytečné podávat další příklady neschopnosti V. Černého překládat španělské verše, ať již jde o sonety nebo romance, na náležité úrovni technické i stylistické."[118] Ke stejnému závěru ostatně došel před více než 80 lety také Ota Dubský, když na jednom místě mluví o Černého „parýmech", na dalším konstatuje, že „u Černého to dopadlo zase přeuboze" a jinde říká, že „jeho rýmy jsou dosti špatné a básnická dikce i rytmus asi jako v některých málo vzorných libretech českých (zvláště překladech)".[119]

Je tedy velká škoda, že Levné knihy a Československý spisovatel nesáhly po novější verzi překladu V. Černého z 66. roku, ve kterém byla Černého přebásnění nahrazena Mikešovými. Mikešova přebásnění jsou zcela jistě lepší než Černého, i když občas také nejsou formálně zcela bezvadná, viz například tento poslední sonet:

---

[117] M. ULIČNÝ, *České verze Cervantesova Dona Quijota*, op. cit., s. 98.

[118] *Ibid.*, s. 99.

[119] O. DUBSKÝ, „Několik slov o posledních českých překladech Cervantesova *Dona Quijota*", op. cit., s. 117nn.

Blažené duše, jež dobrými činy
jste závoj smrti navždy odmrštily
a k nejvyššímu nebi zamířily
z ubohé země, na níž leží stíny.
Planouce hněvem, v boji se zlosyny
z těl dobyli jste, muži, všechny síly
a svou i cizí krví zkrvavili
písčité břehy, lán žíznivé hlíny.
Bili jste se, dokud jste mečem vládli
a neklesali na smrt znaveni:
ač zemřeli jste, zvítězila ctnost.
A za to, že jste v krutém boji padli,
pod nepřátelskou tvrzí sraženi,
svět vám dá slávu, nebe blaženost.

Porovnání dalších pasáží

Po této odbočce výlučně k poezii se nyní podívejme na další úryvky z románu. Začnu nejprve spíše obecnou pasáží, kterou zmiňuje také M. Uličný, poté uvedu výňatky ilustrující některé problematické jevy a nakonec uvedu i dva slavné delší úryvky, které nebylo možné v této práci vynechat.

Úryvek 1: II, 1

V tomto prvním srovnání uvádím pasáž z první kapitoly druhého dílu. Nenachází se zde žádný vyloženě problematický jev – uvádím tuto pasáž hlavně kvůli M. Uličnému, který ji také zmiňuje. Zachycuje dona Quijota doma, v rozhovoru s farářem a lazebníkem, kteří se přišli podívat, zda se rytíř vyléčil ze svého bláznovství. Pan farář, aby se přesvědčil, zda se don Quijote uzdravil docela, se mu zmíní, že Jeho Veličenstvo připravuje svou říši na obranu před Turky:

> A esto respondió don Quijote:
>
> —Su Majestad ha hecho como prudentísimo guerrero en proveer sus estados con tiempo, porque no le halle desapercebido el enemigo; pero si se tomara mi consejo, aconsejárale yo que usara de una prevención de la cual Su Majestad, la hora de agora, debe estar muy ajeno de pensar en ella.

Apenas oyó esto el cura, cuando dijo entre sí: «¡Dios te tenga de su mano, pobre don Quijote, que me parece que te despeñas de la alta cumbre de tu locura hasta el profundo abismo de tu simplicidad!».

Mas el barbero, que ya había dado en el mesmo pensamiento que el cura, preguntó a don Quijote cuál era la advertencia de la prevención que decía era bien se hiciese: quizá podría ser tal, que se pusiese en la lista de los muchos advertimientos impertinentes que se suelen dar a los príncipes.

—El mío, señor rapador —dijo don Quijote—, no será impertinente, sino perteneciente.

—No lo digo por tanto —replicó el barbero—, sino porque tiene mostrado la esperiencia que todos o los más arbitrios que se dan a Su Majestad o son imposibles o disparatados o en daño del rey o del reino.

—Pues el mío —respondió don Quijote— ni es imposible ni disparatado, sino el más fácil, el más justo y el más mañero y breve que puede caber en pensamiento de arbitrante alguno.

—Ya tarda en decirle vuestra merced, señor don Quijote —dijo el cura.

—No querría —dijo don Quijote— que le dijese yo aquí agora y amaneciese mañana en los oídos de los señores consejeros, y se llevase otro las gracias y el premio de mi trabajo.

—Por mí —dijo el barbero—, doy la palabra, para aquí y para delante de Dios, de no decir lo que vuestra merced dijere a rey ni a roque, ni a hombre terrenal, juramento que aprendí del romance del cura que en el prefacio avisó al rey del ladrón que le había robado las cien doblas y la su mula la andariega.

—No sé historias —dijo don Quijote—, pero sé que es bueno ese juramento, en fee de que sé que es hombre de bien el señor barbero.

Takto pasáž překládají Černý (vlevo) a Šmíd (vpravo) – odstavce zarovnávám podle Černého, u Šmída doplňuji znak „||“ tam, kde navíc přidává odsazení on (stejným způsobem postupuji i ve zbytku ukázek):

Don Quijote na to: „Jeho Veličenstvo počínalo si jako zkušený válečník, starajíc se včas o ochranu říše před nepřítelem, aby ji nezastihl nepřipravenou; kdyby se však radilo se mnou, ukázal bych mu jiná opatření, na která asi nevzpomene.“

Uslyšev to farář, v duchu si myslil: „Ubohý done Quijote, Bůh s tebou, zdá se mi, že se s výše svého bláznovství vrháš do nesmírné propasti prostoty.“ Holič, který myslil totéž, otázal se dona Quijota, jaká by byla opatření, o nichž mluví jako o vhodných; jest se bát, aby nebyla nesmyslná jako mnohá,

„Jeho Veličenstvo,“ řekl na to don Quijote, „jednalo zajisté jako válečník nad jiné zkušený, jestliže se takto zavčas postaralo o ochranu své říše, aby snad nepřítel Jeho Královskou Výsost nezaskočil. Kdyby se však bylo Jeho Veličenstvo se mnou poradilo, tu bych mu řekl o jednom opatření, které našemu panovníkovi v tuto chvíli jistojistě ani na mysl nepřijde.“

Jen to farář uslyšel, již si v duchu říkal: „Ruka páně budiž nad tebou, ubohý done Quijote, neboť se už, myslím, znova vrháš s výše svého bláznovství

činěná vladařům různými lidmi. Don Quijote na to: „Můj návrh, pane Odřichlupe, není žádný nesmysl, je v něm mnoho pravdy.“ „Nemluvím o tom z toho důvodu,“ odpověděl holič, „ale zkušenost učí, že většina rad dávaných Jeho Veličenstvu je buď nemožná nebo hloupá a často škodí panovníku a říši.“ „Můj návrh,“ namítl don Quijote, „není ani nemožný, ani hloupý, nýbrž je snadný, spravedlivý a vhodný a kratší, než jaký kdy mohl někdo navrhnouti.“ „Vaše milost, pane done Quijote, váhá nám jej přesto sděliti,“ podotkl farář. „Ano,“ na to don Quijote, „nechtěl bych, aby pověděn nyní zde již zítra byl donesen rádcům královým a já abych přišel o chválu a odměnu svého nápadu.“ „Dávám své slovo před Bohem,“ řekl holič, že se o tom nezmíním nikomu, ani králi, ani lupiči, ani komukoliv jinému. Poznal jsem tuto přísahu v romanci o faráři, který v mešní prefaci sdělil králi, kdo mu ukradl sto dublonův a hbitého mezka.“ „Nevím o té povídce,“ odpověděl don Quijote, „přísaha však stačí, poněvadž vím, že pan holič je čestný muž.“

v propast šíleného blouznění!“ || A lazebník, který si už pomyslil totéž, se zeptal dona Quijota, na jaké to obranné opatření by mělo býti pamatováno a není-li to snad jen tak něco do větru, nějaký takový nesmyslný návrh, jimiž bývají vládcové přímo zahrnováni. || „Kdežpak by byl nesmyslný, pane Odřivouse,“ řekl don Quijote, „má zdravé jádro a je v něm plno smyslu.“ || „Ale vždyť jsem se vás tím nechtěl dotknout,“ odpověděl lazebník, „zkušenost však učí, že neřku-li všechny, tedy většina rad, které lidé tak štědře udílejí Jeho Veličenstvu, je holá nemožnost nebo učiněný nesmysl nebo králi a celému království ke škodě.“ || „Ten můj návrh,“ odpověděl don Quijote, není nic nemožného ani nesmyslného. Rádce, kterému by napadlo něco tak lehce proveditelného, správného, snadného a pramálo svízelného, abys naopak pohledal!“ || Neměl byste nás nechat tak dlouho čekat, milostivý pane done Quijte,“ řekl farář. || „Nerad bych,“ odpověděl don Quijote, „aby se to, co zde dnes před vámi povím, doneslo už zítra k sluchu královských pánů rádců a odměnu a uznání za všechnu mou námahu mi uzmul někdo jiný.“ || Co mne se týče,“ řekl lazebník, „přísahám vám tady oběma před Pánem Bohem, že z toho, co nám Vaše Milost poví, nevyzradím jediného slůvka: ‚ani králi, ani pastuchovi, a vůbec živé duši‘; a té přísaze jsem se naučil v romanci o farářovi, který v mešní prefaci upozornil krále na to, kdo byl ten zloděj, který mu ukradl sto dublonů a jeho hbitého mezka.“ || Nevím, jak to vlastně bylo,“ řekl don Quijote, „ale tato přísaha zajisté postačí, vždyť je přece pan lazebník muž své cti dbalý.“

Na této dlouhé ukázce vidíme především, jak překladatelé člení text: V. Černý (a nejinak je tomu i v dalších vydáních) neodsazuje přímou řeč do zvláštních odstavců, takže jeho překlad tvoří dlouhé pasáže, ve kterých jednotlivé promluvy všech protagonistů následují bezprostředně za sebou. To není žádný prohřešek vůči Cervantesově textu

(viz kapitola „Cervantesův styl z hlediska překladu“), ale pro čtenáře se tak četba zesložiťuje. Je možné, že k tomu Černý byl nucen nakladatelem (celkový text je kratší), nepovažuji to však za pravděpodobné vzhledem k tomu, že jeho překlad v Melantrichu vychází v jedné z verzí dokonce ve čtyřech vázaných dílech, a nezdá se tedy, že by byl vyvíjen tlak na ušetření nákladů. Možná to bylo pod vlivem oné „prastaré edice k běžné četbě“, o které Černý mluví ve svých *Pamětech* (viz kapitola „Václav Černý a jeho překlad“). Ta totiž takřka jistě odsazené dialogy neměla.[120]

Z. Šmíd naopak klade odsazení velmi často (uvidíme to v dalších ukázkách), zde třeba v druhém odstavci i tam (před „A lazebník“), kde např. ve své edici Rodríguez Marín neodsazuje.

Vidíme také, o kolik je Šmídův překlad delší než převod Černého: prakticky u všech pasáží se ukáže, že Šmídův styl je poměrně rozvláčný a často i obsahuje přídavky. Nejinak je tomu i zde: hned ve druhém odstavci Šmíd přidává *znovu* a také *blouznění* dona Quijota (Černý překládá věrněji *prostota*) obohacuje o adjektivum *šílené*.

Pokud jde o konkrétní překladová řešení, pokládám za vhodnější Šmídův překlad španělského *barbero* jako *lazebník* (Černý překládá jako *holič*). Ačkoli *lazebník* španělskému *barbero* neodpovídá úplně přesně, díky Rossiniho *Lazebníkovi sevillskému* se dokonale vžil jako jeho český ekvivalent (resp. ekvivalent italského *barbiere*).[121] Použití stylisticky neutrálního slova *holič*, když se nabízí i *lazebník* (navíc se Španělskem spojovaný – viz *Lazebník **sevillský***), považuji za případ stylistického ochuzování slovníku, jak ho popisuje J. Levý.[122]

U adjektiv, kterými don Quijote označuje svou radu Jeho Veličenstvu, Černý nepochopitelně stupňuje pouze poslední („snadný, spravedlivý a vhodný a kratší“). Šmíd ale

---

[120] Pravděpodobně první, kdo začal dialogy odsazovat, byl J. Fitzmaurice-Kelly ve své edici z roku 1898. V ní následuje Hartzenbusche, který začal text členit do odstavců (1863), ale navíc jeho „techniku“ zdokonaluje právě o odsazování dialogů (viz F. RICO (ed.), „Puntuación, división en párrafos, tipografía“, op. cit., s. 695).

[121] Lazebník je definován jako „lázeňský; holič“ (F. ŠIMEK, *Lazebník* [online], in *Slovníček staré češtiny*, Orbis, Praha 1947[cit. 21/7/2019], dostupné z: <https://vokabular.ujc.cas.cz/>). Jedná se o zaniklé řemeslo: lazebník provozoval lázně, kde zastával i práci holiče a ošetřovatele. Španělskému *barbero* by tak spíše odpovídal český *bradýř*, který je ale velmi archaický.

[122] J. LEVÝ, *Umění překladu*, op. cit., s. 126n.

zase adjektiva nepřekládá přesně (nemluvě o stylistické stránce): jeho *lehce proveditelný* a *pramálo svízelný* zaprvé vůbec neodpovídají španělskému *mañero* a *breve*,[123] ale navíc se skoro ani neliší od prvního označení (*snadný*) – v jeho překladu tak don Quijote používá tří synonym (navíc komplikovaných), což v originále rozhodně neplatí.[124]

V obou překladech se ztrácí Cervantesův odkaz na tzv. *arbitristy* [*arbitrantes*],[125] Šmíd i Černý překládají pouze jako *rádci*.[126]

Uličný si všímá závěru o přísaze a po srovnání i s ostatními překlady konstatuje, že Černý nahlíží do předchozích překladů: „O tom, že Černý zde ‚nahlížel' do Pikhartova řešení až přes míru, svědčí takt, že okopíroval i silně archaický tvar genitivu plurálu, který jinak nepoužíval."[127] Uličný také Černému přisuzuje okopírování Kosterkova řešení „králi nekráli" za španělské „ni a rey ni a roque", kterého tento překladatel užívá ve třetím upraveném vydání v Odeonu místo „ani králi, ani lupiči".[128] V tomto třetím vydání Černý také zcela nepochopitelně mění slova přísahy z „dávám své slovo před Bohem" na nepřípadné „ať mě husa kopne zde i před Bohem".

Konečně také upozorněme, že Černý – v souladu s tím, co jsme řekli v základním přehledu vydání jeho překladu – v novém vydání v Odeonu odstraňuje přechodník „uslyšev to farář" a také infinitiv na *-ti* („váhá nám jej přesto sděliti").[129] Nepochopitelně ale v překladu zůstává archaický tvar genitivu plurálu („dublonův").

---

[123] *Mañero* má dva významy, Šmíd tedy překládá podle jednoho z nich. Podle mého názoru (a podle *DQIC*, pozn. 24 (II, 1)) zde však *mañero* stojí ve významu *sagaz*, chytrý. Pokud jde o druhé adjektivum, je pravda, že spojení „kráký návrh" nezní moc povedeně (tak překládá Černý a před ním také Pikhart). Možná by se dalo užít slova *pohotový*, které odpovídá španělskému *expedito* v komentáři vydání *DQIC*.

[124] Šmíd svým překladem navíc i trochu upravuje smysl věty: zatímco don Quijote v originále říká, že jeho návrh je ten nejlepší ze všech návrhů, Šmídův don Quijote říká, že takového rádce, jenž by přišel s tak dobrou radou, se jen tak nenajde.

[125] Ve španělštině existuje i verze „arbitristas".

[126] Rodríguez Marín arbitristy zmiňuje ve svém komentáři, ale odkazuje na další literaturu – kterou se možná Černému a Šmídovi nechtělo shánět (sv. V, s. 29n). *DQIC* komentuje následovně: „Los *arbitrios* ('soluciones a los problemas políticos o económicos del reino', normalmente descabelladas) fueron plaga en la época; la literatura caricaturizó a los arbitristas como locos e hizo de los *arbitrios* un género burlesco" (pozn. 23 (II, 1)). Více k tématu viz J. VILAR BERROGAIN, *Literatura y economía. La figura satírica del arbitrista en el Siglo de Oro*, Revista de Occidente, Madrid 1973.

[127] M. ULIČNÝ, *České verze Cervantesova Dona Quijota*, op. cit., s. 127.

[128] *Ibid.* Uličný ovšem uvádí mylně rok 1931 místo 1966.

[129] Přechodník je ale bohužel odstraněn stylisticky nevhodně: „Jen to farář uslyšel a v duchu si pomyslil…" (s. 354).

Odkazování na romance: I, 2

V této části se podíváme na úryvek, ve kterém don Quijote na začátku I. dílu přichází do hospody, o které se domnívá, že je to hrad, a do rozhovoru s hospodským vmísí dva verše ze staré romance, tehdy velmi známé a glosované.[130] Hospodský mu pak odpoví parafrází dvou veršů následujících. Takto zní španělský originál:

> [El ventero] determinó de hablarle comedidamente y, así, le dijo:
>
> –Si vuestra merced, señor caballero, busca posada, amén del lecho, porque en esta venta no hay ninguno, todo lo demás se hallará en ella en mucha abundancia.
>
> Viendo don Quijote la humildad del alcaide de la fortaleza, que tal le pareció a él el ventero y la venta, respondió:
>
> –Para mí, señor castellano, cualquiera cosa basta, porque «mis arreos son las armas, mi descanso el pelear», etc.
>
> Pensó el huésped que el haberle llamado castellano había sido por haberle parecido de los sanos de Castilla, aunque él era andaluz, y de los de la playa de Sanlúcar, no menos ladrón que Caco, ni menos maleante que estudiantado paje y, así, le respondió:
>
> –Según eso, las camas de vuestra merced serán duras peñas, y su dormir, siempre velar; y siendo así bien se puede apear, con seguridad de hallar en esta choza ocasión y ocasiones para no dormir en todo un año, cuanto más en una noche.

Je zřejmé, že překladatelé musí docílit toho, aby český čtenář, který romanci nezná (v současné době předpokládám, že romanci nezná ani čtenář španělský), pochopil alespoň to, že se jedná o citovanou poezii. Podívejme se, jak pasáž přeložili oba čeští překladatelé:

> [Hospodský] rozhodl se promluvit k němu zdvořile: „Jestliže, milosti pane rytíři, hledáte nocleh mimo postel (neboť v této hospodě žádné není), naleznete v ní všeho ostatního v hojnosti.“ Don Quijote, vida poníženost velitele pevnosti (za to měl totiž hospodského a hospodu), odvětil: „Pro mne, pane kasteláne, cokoliv stačí, poněvadž mou ozdobou jsou mé zbraně, mým odpočinkem boj atd.“
>
> Hospodský si myslil, že jej rytíř nazval kastelánem, poněvadž ho má za kastilského ničemu, ač pocházel z Andaluzie, ze San Lúcarského pobřeží, a byl ostatně zloděj ne menší než Cacus a mazaný ne

> [Hospodský se rozhodl], že bude mluvit s tím neznámým zdvořile. || „Hledá-li Vaše Milost, pane rytíři,“ řekl mu, „střechu nad hlavou, pak najde u nás kromě lože – neboť není žádné volné – všeho velkou hojnost.“ || Když don Quijote viděl, jak pokorně se chová velitel tvrze, neboť za ni považoval hospodu a hospodského, ihned odpověděl: „Spokojím se, pane kasteláne, s málem,
>
> *Vždyť jsou zbraně mojí zdobou,*
> *Odpočinkem zápolení.“*

[130] Viz *DQIC*, pozn. 63 (I, 2).

méně než nějaký student nebo podkoní. I odpověděl: „Podle toho ložem vaší milosti je tvrdý kámen a vaším spánkem stálé bdění; je-li tomu tak, můžete klidně sestoupit s koně, neboť v tomto domě naleznete přesnadno příležitost nespat celý rok, tím spíše jednu noc.“

Hospodský si pomyslel, že ho možná nazývá kastelánem proto, že mu připomněl páleného Kastilánce, ač byl Andalusan z pobřeží sanlucarského a takový zloděj jako sám Cacus a filuta mazaný všemi mastmi jako nějaký student nebo páže. || „Potom tedy, Milosti,“ řekl ihned rytíři:

„Vaším ložem budou skály,
Spánkem vaším stálé bdění.

A je-li tomu tak, můžete zcela klidně sesednout s koně a naleznete v tomto prostém stavení tísícerou příležitost nespat třeba celý rok, natož pak jedinou noc.“

Vidíme, že u Černého běžný čtenář skoro nemá možnost zjistit, že jde o romanci. V přeložené větě „Pro mne, pane kasteláne, cokoliv stačí, poněvadž mou ozdobou jsou mé zbraně, mým odpočinkem boj atd.“ je jedinou jasnější narážkou zkratka *atd*. Zbytek věty na romanci moc neodkazuje, protože Černý neužívá pro romanci typický osmislabičný verš, a volba slov čtenářovu pozornost taktéž neupoutá, klidně by se mohlo jednat o vlastní repliku dona Quijota.[131]

U Šmída je naopak na první pohled zcela zřejmé, že jde o romanci. Jednak jsou verše přeložené skutečně osmislabičným veršem, navíc je Šmíd vyznačuje i graficky.[132]

Chtěl bych upozornit také na poslední odstavec (tzn. druhý odstavec Černého), protože je až překvapivé, že oba překlady obsahují tytéž chyby.[133] Španělské sousloví *sano de Castilla* totiž neodkazuje na *kastilského ničemu* ani na *páleného Kastilánce* (či *Kastilce* v dalším vydání); má význam přesně opačný: čestný, dobrotivý člověk (právě v kontrastu k Andalusanovi, jenž má až dodnes ve Španělsku pověst podvodníka, či alespoň

[131] Bohužel ve stejném znění zůstávají verše i v následujícím odeonském vydání: Vladimír Mikeš je, na rozdíl od ostatních veršů, nepřekládá (jak mylně uvádí M. ULIČNÝ, *České verze Cervantesova Dona Quijota*, op. cit., s. 96, pozn. č. 202). Uličný hodnotí Černého překlad následovně: „Bylo by stačilo, kdyby překladatel přidal pouhou slabiku (***a** mým odpočinkem boj*), a rytmický charakter osmislabičné (sedmislabičné ve verších s mužským zakončením) romance by naznačil i v češtině, že jde o citaci veršů, byť i tak by zůstala rytmická charakteristika tohoto úryvku sporná“ (*ibid.*).

[132] Šmíd navíc vysvětluje, že se jedná o romanci, ještě v závěrečných vysvětlivkách na konci knihy.

[133] Chyba sahá až k prvnímu Pichlově překladu, opakuje ji Pikhart i Kosterka.

vykutáleného člověka).[134] Šmíd si to později uvědomil, když ho ve třetím, upraveném vydání mění na *ryzího Kastilce*. Již ve druhém vydání mění také odkaz na sanlúcarské pobřeží: „[…] byl Andalusan, **a to dokonce** z pobřeží sanlúcarského […].“ Tato verze lépe odpovídá originálu, kde je hospodského prohnanost stupňována. Nejprve se o něm mluví jako o Andalusanovi, který je navíc ze sanlúcarského pobřeží, na kterém se za Cervantesova života shromažďovali „pikarové [*pícaros*], nežádoucí jedinci a ti, co se skrývali před spravedlností“.[135] U Černého tato gradace není zachycena ani v jednom vydání. Pokud jde o následující „student nebo podkoní“ (resp. „páže“ u Šmída), v některých edicích (např. i v edici Rodrígueze Marína) je místo „estudiantado paje“ uvedeno „estudiante o paje“.[136] Nejedná se tedy o chybu v překladu. Šmídovo *páže* je však kvůli svým konotacím zcela jistě vhodnější než Černého *podkoní*.

Konečně zde opět můžeme doložit, že Šmíd má tendenci do překladu přidávat, byť v tomto úryvku se jedná jen o jedno slovo: „[don Quijote] **ihned** odpověděl“ (v druhém a třetím vydání je opraveno, ve třetím navíc vylepšeno na pouhé „odvětil“).

Celkově tedy můžeme uzavřít, že již v prvním vydání je Šmídův překlad věrnější a lépe vystihuje originál než překlad Černého; Šmíd ho navíc v dalších vydáních ještě zpřesňuje.

Zkomoleniny: II, 2; II, 3; I, 10

V následujících úryvcích budeme moci porovnat, jak oba překladatelé řeší problém Sanchových zkomolenin. Podívejme se nejprve úryvek z rozhovoru dona Quijota se Sanchem, který mu přišel sdělit, co se o nich vypráví a že o nich dokonce byla napsaná kniha:

> —[…] según dice el bachiller Sansón Carrasco, que así se llama el que dicho tengo, que el autor de la historia se llama Cide Hamete Berenjena!
>
> —Ese nombre es de moro —respondió don Quijote.
>
> —Así será —respondió Sancho—, porque por la mayor parte he oído decir que los moros son amigos de berenjenas.

---

[134] Viz *DQIC*, pozn. 65 (I, 2) – v komentáři se pochopitelně mluví o minulosti, ale domnívám se, že Andalusané se podobné pověsti alespoň v určité míře „těší“ dodnes.

[135] *DQIC*, pozn. 66 (I, 2), př. VK.

[136] Ohledně verzí viz *DQIC*, pozn. XIX (I, 2).

—Tú debes, Sancho —dijo don Quijote—, errarte en el sobrenombre de ese Cide, que en arábigo quiere decir ‘señor’.

—Bien podría ser —replicó Sancho—; mas si vuestra merced gusta que yo le haga venir aquí, iré por él en volandas.

Vidíme, že Sancho komolí jméno Cida Hameta, které správně zní „Cide Hamete **Benengeli**“, a říká „Berengena“, což je španělský název pro *lilek*. Toto zkomolení není náhodné: jak Sancho dodá vzápětí, Mauři byli známí tím, že své pokrmy rádi připravovali z lilku.[137] Ostatně španělské jméno pro lilek, *berengena*, pochází z arabštiny. Takto pasáž převedli oba překladatelé:

„[…] bakalář Sanson Carrasco (ten, o kterém jsem už mluvil) říká, že spisovatel našich příběhů se nazývá Cide Hamete Berengena.“ To je jméno maurské,“ odvětil don Quijote. „Nejspíš,“ na to Sancho, „neboť jsem velmi často slyšel, že Mauři rádi lilek.“ *) „To ses asi zmýlil,“ pravil don Quijote, „s tím příjmením; to Cide znamená „pán“.“

„To může být,“ řekl Sancho. „Přejete-li si, Milosti, abych ho sem přivedl, doskočím pro něho.“

„[…] podle vlastních slov pana bakaláře Samsona Carrasca [se] jmenuje ten, kdo ty příběhy napsal, Sidé Hamete Beremkély!“ || „To je patrně jméno maurské,“ poznamenal don Quijote. I bude, bude,“ odpověděl Sancho, „kdosi mi jednou říkal, že Mauři mají rádi zeleninu.“ || „Jistě sis však, Sancho, popletl to jméno s tím Sidi, což v řeči arabské znamená ‚velitel nebo pán‘.“

„To je možné, odvětil Sancho. „Kdybyste si však, milostpane, přál, abych vám se přivedl toho bakaláře, hned pro něho doskočím.“

Černý problém Sanchovy zkomoleniny řeší překladatelskou poznámkou pod čarou. Ta se ve třetím vydání Odeonu přesouvá na konec knihy, takže čtenář v četbě není rušen „cizími“ prvky, nicméně v důsledku je to ještě více na úkor četby, protože běžný čtenář často do vysvětlivek nenahlíží dostatečně často na to, aby si vysvětlení všiml. A protože Černý v poznámkách některé reálie a cizí slova nevysvětluje, hrozí, že čtenář do poznámek skutečně nenahlédne a zůstane o Sanchovu zkomoleninu ochuzen. Proto je principiálně vhodnější řešení Šmídovo. Šmíd se snaží nalézt jiné slovo, na které by jméno Cida Hameta mohl zkomolit, a český čtenář tak pochopil Cervantesovu hříčku. Komolí jméno na „Beremkély“, které ale nezní moc přesvědčivě. Šmíd využívá toho, že slovo *kel* je slovenské pojmenování pro *zelí* (res. *kapustu*), pro *kapustu* se používá (nebo přinejmenším používalo)

[137] Viz také *DQIC*, pozn. 50 (II, 2).

taktéž na Moravě.[138] Stačí mu pak zaměnit *lilek* za obecnější *zeleninu*. Problém je v tom, že mnoho českých čtenářů je slovo *kel* nezná. Proto v dalších vydáních mění zkomoleninu na „Beremzelí". Ta je už dokonale pochopitelná, bohužel pak ale nezní moc přesvědčivě, když don Quijote odpoví, že to je jméno maurské. Zcela uspokojivé řešení ale pravděpodobně neexistuje.

Je překvapivé, že i když Černý Sanchovu zkomoleninu věcně správně vysvětluje v poznámce, chybuje v odpovědi dona Quijota, který na ni naráží. Don Quijote v originále říká, že se Sancho mýlí v přezdívce či příjmení [*sobrenombre*] onoho Cida, a zjevně má na mysli Sanchův „lilek"; pak pouze dodá, „což v řeči arabské znamená ‚pán'" [*que en arábigo quiere decir 'señor'*], čímž odkazuje na slovo „Cide". Tento dodatek tedy není opravou Sanchovy výpovědi, jak svým překladem naznačuje Černý: „To ses asi zmýlil," pravil don Quijote, „s tím příjmením; to Cide znamená „pán"."

Šmíd na tomto místě Cervantesův originál upravuje. Už od prvního dílu ve svém překladu důsledně počešťuje „Cide Hamete" na „Sidi Hamet", a proto Sanchovo „Sidé" musí být čtenářem považováno taktéž za zkomoleninu. Následná poznámka dona Quijota o tom, že *Cide* (resp. *Sidi*) znamená *pán*, tedy ve Šmídově překladu již není pouze dodatkem svědčícím o jeho erudici, ale opravou Sanchovy výpovědi. V prvních dvou vydáních je tato oprava stylisticky nešikovně formulována;[139] ve třetím vydání ve Svobodě ji Šmíd vylepšuje: „Zřejmě jsi to, Sancho, nějak popletl. Sidi v řeči arabské znamená velitel nebo pán." Popletl to zde ovšem nejen Sancho, ale i Šmíd. Je totiž chybné počešťovat „Cide" jako „Sidi". Slovo *cide* je pošpanělštěné slovo *sīd* z dialektální arabštiny (ve spisovné arabštině je to *sajjid*), které skutečně znamená *pán* (tedy vlastně ekvivalent španělského *don*). Šmídovo „Sidi" (správně by se ovšem mělo psát dlouze „sídí"), známé např. z knížek Karla Maye odehrávajících se v severní Africe, je ale oslovení: koncové *-í* znamená „můj", tedy „můj pane". Tvar „sidi" je tedy správný pouze při oslovování (tak se používá např. právě v mayovkách). I z toho důvodu je tedy nevhodné titul „počešťovat" (resp. spíše zbavit jej

[138] J. BALHAR – P. JANČÁK (ed.), *Kapusta*, in *Český jazykový atlas* [online], Ústav pro jazyk český AV ČR, 2018 (upravená verze ve formátu HTML), [cit. 6/7/2019], dostupné z: <https://cja.ujc.cas.cz/e-cja/>.

[139] Ve vydání v SNKLHU vypouští „jméno": „Jistě sis však, Sancho, popletl to [~~jméno~~] s tím Sidi…" (s. 653).

španělských konotací). Ale v *Donu Quijotovi* má navíc slovo „Cide“ spíše funkci vlastního jména (nebo se to alespoň přihodilo s postupem času). Pokud tedy nahradíme „c“ za „s“, dopouštíme se téhož prohřešku jako u „Rocinanta“, jehož jméno Šmíd v prvním vydání počešťuje na „Rosinante“. Varianta „Sidi“ s koncovým *-i* je ale každopádně chybná.[140]

Co se týká posledního odstavce, jehož odsazení ale postrádá logiku (Černý totiž přímou řeč ve svém překladu neodsazuje), je překvapivé, že oba překladatelé zvolili nevhodné slovo „doskočit“. Černý (na rozdíl od Šmída) napravuje v dalším vydání: v Odeonu Sancho říká „skočím pro něho“.

Konečně zmiňme, že pokud čteme pouze české překlady, může se zdát, že u Černého chybí odkaz na toho, koho Sancho chce přivést: říká se pouze „abycho **ho** přivedl“. Po srovnání s originálem ale zjistíme, že ani Cervantes bakaláře v tomto úryvku nezmiňuje – Sancho totiž říká o odstavec dříve, že bakaláře přivede. V tomto místě tak originál upravil Šmíd. Ten ostatně také vynechává Sanchovo uvedení bakalářova jména („que así se llama el que dicho tengo“). Černého překlad této vsuvky ale také není úplně správný („ten, o kterém jsem už mluvil“), protože se nejedná o připomenutí – Sancho celou dobu mluví pouze o Carrascovi a zde konečně sdělí, jak se jmenuje. Šmíd možná vsuvku vynechal úmyslně, aby se vyhnul opakování slovesa „jmenovat“.[141]

Další příklad Sanchových zkomolenin nalezneme v další kapitole. Don Quijote a Sancho v ní rozmlouvají s bakalářem Carrascem (II, 3):

> —Socarrón sois, Sancho —respondió don Quijote—. A fee que no os falta memoria cuando vos queréis tenerla.
>
> —Cuando yo quisiese olvidarme de los garrotazos que me han dado —dijo Sancho—, no lo consentirán los cardenales, que aún se están frescos en las costillas.
>
> —Callad, Sancho —dijo don Quijote—, y no interrumpáis al señor bachiller, a quien suplico pase adelante en decirme lo que se dice de mí en la referida historia.
>
> —Y de mí —dijo Sancho—, que también dicen que soy yo uno de los principales presonajes della.
>
> —*Personajes*, que no *presonajes*, Sancho amigo —dijo Sansón.

[140] Děkuji Petrovi Felčerovi za „exkurz“ do arabštiny.

[141] Ve druhém vydání překlad zůstává stejný, ve třetím vydání ve Svobodě Šmíd doplnil adjektivum „zmíněný“: „podle vlastních slov **zmíněného** již pana bakaláře“ (s. 29).

—¿Otro reprochador de voquibles tenemos? —dijo Sancho—. Pues ándense a eso y no acabaremos en toda la vida.

Zde jsou oba české překlady:

„Vy jste lišák, Sancho," na to don Quijote, „zapamatujete si vše, když ovšem chcete." „Nemohu zapomenout na výprask, který jsem utržil, i kdybych chtěl, mám dosud modřiny na žebrech," řekl Sancho.

„Buďte zticha, Sancho," odvětil don Quijote, „nepřerušujte pana bakaláře, neboť ho žádám, aby pokračoval, co je dále o mně ve zmíněné knize." „A také o mně," řekl Sancho, „neboť záležím prý mezi hlavní deky." „Reky, ne deky, příteli Sancho," řekl Sanson. „Také vy už kářete?" tázal se Sancho. „To tedy tak pokračujte, a neukončíme to do smrti."

„Jste liška podšitá, Sancho," řekl na to don Quijote. „Co chcete, dovedete si, myslím, zapamatovat třeba i do soudného dne." || Na to, jak mi několikrát zasolili," odpověděl Sancho, „bych však věru zapomenout nemohl, protože mi modřiny dosud s žeber nezmizely."

„Mlčte, Sancho," řekl don Quijote, „a neskákejte do řeči panu bakaláři, kterého zároveň prosím, aby mi laskavě dále vypravoval, co je o mně ještě psáno v oné historii." || „A o mně ovšem také," řekl hned Sancho, „neboť jsem přece, jak bylo aspoň řečeno, jednou z jejích hlavních osolností." || „Říká se osobností a ne osolností, můj milý Sancho," poznamenal Samson Carrasco. || „I to se podívejme!" zvolal Sancho. „Snad byste mi také nechtěl opravovat slovíčka? Budete-li to tak všichni dělat, můžeme se takhle bavit do smrti."

Vidíme, že oba překladatelé se snaží Sanchovu zkomoleninu španělského slova *personaje* zachytit, nicméně podle mého názoru je vhodnější řešení Šmídovo (i když bohužel – na rozdíl od Černého – ignoruje Sanchovo hovorové *voquibles*[142]). Je totiž případnější slovo pouze deformovat, jak to dělá Šmíd, než jej zcela nahradit slovem podobným (*reky* - *deky*). Sancho slovo *personaje* zná, pouze asimiluje předponu -*per* na -*pre* (o kus dále nalezneme také slovo „presonas"[143]).

Srovnáme-li první odstavec, Šmíd kazí repliku dona Quijota, když opět nepatřičně přidává: jeho „myslím" nemá oporu v originále, ale hlavně rozbíjí kousavou poznámku dona Quijota. Šmíd ale zase překládá lépe Sanchovu repliku. U Černého je až příliš obyčejná, a její druhá polovina navíc špatně navazuje na první – překlad ztrácí Sanchovu plynulou výmluvnost.

[142] „[*V*]*oquibles*: 'vocablos', deformación burlesca de una palabra culta" (*DQIC*, pozn. 30 (II, 3)).

[143] Ani Šmíd, ani Černý je nijak nevystihují: Černý výraz zcela vypouští (sv. III, s. 37), Šmíd překládá „o slušných lidech" (sv. II, s. 27) – ve druhém vydání ale vhodně opravuje na „o nějaké té osolnosti" (s. 659).

Podívejme se ještě na další ukázku, tentokrát z 10. kapitoly prvního dílu, kde don Quijote odjíždí ze souboje s Biskajcem:

> [Sancho] le ayudó a subir sobre Rocinante, y él subió sobre su asno y comenzó a seguir a su señor, que a paso tirado, sin despedirse ni hablar más con las del coche, se entró por un bosque que allí junto estaba. Seguíale Sancho a todo el trote de su jumento, pero caminaba tanto Rocinante, que, viéndose quedar atrás, le fue forzoso dar voces a su amo que se aguardase. Hízolo así don Quijote, teniendo las riendas a Rocinante hasta que llegase su cansado escudero, el cual, en llegando, le dijo:
>
> —Paréceme, señor, que sería acertado irnos a retraer a alguna iglesia, que, según quedó maltrecho aquel con quien os combatistes, no será mucho que den noticia del caso a la Santa Hermandad y nos prendan; y a fe que si lo hacen, que primero que salgamos de la cárcel, que nos ha de sudar el hopo.
>
> —Calla —dijo don Quijote—, ¿y dónde has visto tú o leído jamás que caballero andante haya sido puesto ante la justicia, por más homicidios que hubiese cometido?
>
> —Yo no sé nada de omecillos —respondió Sancho—, ni en mi vida le caté a ninguno; solo sé que la Santa Hermandad tiene que ver con los que pelean en el campo, y en esotro no me entremeto.

Don Quijote v rozhovoru se Sanchem používá knižní výraz *homicidio* (vražda, usmrcení). Sancho jej nezná, a proto si jej splete se slovem *emecillo* (zášť, odpor). Proto říká, že k nikomu ještě zášť nechoval (*catar = guardar*).[144] Takto pasáž zní v obou překladech:

„[Sancho] vylezl na osla a dal se za svým pánem, jenž dlouhým krokem, bez loučení a dalšího hovoru s dámami z kočáru, vjel do blízkého lesa. Sancho za ním plným cvalem svého dobytčete; ale Rocinante spěchal tolik, že vida, jak zůstává pozadu, byl nucen volati za pánem, aby naň počkal. Don Quijote uposlechl zadržuje otěže Rocinantovy a jeho unavený zbrojnoš dohoniv ho řekl: „Zdá se mi, že by bylo dobře jít se uchýlit do nějakého kostela. Protože ten, s nímž jste bojoval, špatně dopadl, nebylo by divu, kdyby to udali Svatému Bratrstvu	[Sancho] sám vylezl na osla a pustil se za pánem, který pobídl koníka do lehkého a dlouhého klusu, nedal nikomu sbohem a nepromluvil už ani na dámy v kočáře a vjel do blízkého lesa. Sancho cválal za ním tak rychle, jak jen ušák mohl, ale Rosinante uháněl tak, že viděl, jak zůstává pozadu, a musel volat z plna hrdla na svého pána, aby na něho počkal. Don Quijote mu vyhověl, přitáhl Rosinantovi uzdu, a sotva se k němu udýchaný zbrojnoš přidružil, řekl mu: || „Tak si, pane, myslím, že bychom se měli schovat někam do kostela. Ten,

[144] Ačkoli Rodríguez Marín, jehož komentář měli oba překladatelé k dispozici (přinejmenším pro další vydání), uvádí i další možnost: „[B]ien podría ser que, significando *omecillo* en boca de Sancho lo que ahora *homicidio*, o acaso cierta antigua pena pecuniaria, la voz *catar* esté aquí usada en el significado de probar, en una de sus acepciones vulgares: en la de golpear a alguno“ (s. 232).

a to nás zatklo. A věru, stane-li se to, řádně se zapotíme, než se dostaneme z vězení.“ „Mlč,“ řekl don Quijote, „kde jsi kdy viděl nebo četl, že by bludný rytíř byl postaven před soud, třeba byl sebe více lidí zabil?“ „O tom nevím nic,“ odpověděl Sancho, „a co jsem živ, nezkusil jsem to na nikom. Jenom vím, že Svaté Bratrstvo se zajímá o ty, kdo se perou po polích, a do druhého se nepletu.“

co jste se s ním bil, je tak zřízen, že by nebylo divu, kdyby to někdo z nich oznámil Svatému Bratrstvu a nás pak zatkli. A věřte mi, že kdyby to tak dopadlo, tu bychom se pořádně zapotili, než bychom se dostali z chládku.“ || „Mlč!“ řekl don Quijote. „Kde jsi prosím tě, viděl nebo četl, že by se potulný rytíř dostal před soudní stolici, třeba pobil sebevíce lidí?“ || Nemám o tom zdání,“ odpověděl Sancho, „a co jsem živ jsem se nedostal s nikým do křížku. Vím jenom, že je Svaté Bratrstvo vždy v patách všem, kdo se rvou v širém poli, a do jiného se nepletu.“

Jak je vidět, čtenář *Dona Quijota* v překladu Václava Černého ani nezjistí, že naráží na Sanchovu zkomoleninu: Černý Sanchovo špatně pochopené slovo vypouští. Rozhodně není žádoucí tuto Cervantesovu hříčku vypustit, ovšem řešení Václava Černého je navíc nevhodné i svým provedením. Jak upozorňuje Uličný, Černý (stejně jako Kosterka) přejímá řešení předchozího překladatele Pikharta („O zabíjení nevím nic […] a za celý život jsem toho na nikom nezkusil“).[145] Jenže Černý slovo „zabíjení“ nahrazuje ukazovacím zájmenem, které ale pak působí, jako by odkazovalo na celou repliku dona Quijota („kde jsi kdy viděl nebo četl, že by bludný rytíř byl postaven před soud, třeba byl sebe více lidí zabil?“) a znelogičťuje pokračování Sanchovy odpovědi, že „to“ na nikom nezkusil.

Ani Šmíd si zde ale nevede moc dobře: jeho řešení je v principu stejné jako řešení V. Černého. Nicméně Šmíd překlad vhodně upravuje v následujícím vydání: „Mlč!“ řekl don Quijote. „Kde jsi prosím tě, viděl nebo četl, že by se potulný rytíř dostal před soud, i kdyby měl na svědomí samé vraždy?“ || A já jsem nebyl nikdy v ráži,“ odsekl Sancho, „a jaktěživ jsem se s nikým nedostal do křížku.“

Pokud jde o zbytek pasáže, Šmíd na začátku sice nepřesně převádí španělský výraz *a paso tirado*, který znamená *dlouhým krokem* (tak jak překládá Černý), ale ve výsledku je jeho „lehký a dlouhý klus“ logičtější než řešení Černého. Oba překladatelé se totiž zmýlili u překladu *a todo trote*, který odpovídá *klusu*, a ne *cvalu*. Když tedy Sancho u Černého cválá a stejně nemůže dohonit dona Quijota, který jede krokem, něco tady nehraje. Šmídův překlad celé první části je povedený. Aby se vyhnul opakování slova *osel*, používá *ušáka* –

[145] M. ULIČNÝ, *České verze Cervantesova Dona Quijota*, op. cit., s. 123.

Černého *dobytče* mi nepřipadá jako adekvátní náhrada. Lépe si Šmíd poradil i s větnou stavbou: u obou překladů totiž nacházíme problém s podmětem (ten, kdo volá, je striktně vzato Rocinante, ne Sancho). Vzhledem k tomu, co jsme ale řekli o Cervantesově stylu, domnívám se, že to není ničemu na překážku, pokud je ovšem věta plynulá. To podle mého názoru platí u Šmída, ale ne u Černého, který navíc vkládá rušivý středník. Černý v odeonském vydání opravuje nejednoznačnost, ale rozhodně ne plynulost („Sancho za ním plným cvalem svého dobytčete; ale Rocinante spěchal tolik, že když Sancho viděl, jak zůstává pozadu, byl nucen…").

Šmíd čelí stejnému problému s podmětem také v následující větě: „Don Quijote mu vyhověl, přitáhl Rosinantovi uzdu, a sotva se k němu udýchaný zbrojnoš přidružil, řekl mu…" Opět se domnívám, že nejde o nijak závažný prohřešek a že toto řešení je dokonce vhodnější a bližší stylu originálu než to, kterým je Šmíd nahrazuje v dalších vydáních („Don Quijote mu vyhověl a přitáhl uzdu Rocinantovi; sotva se k němu znavený zbrojnoš přidružil, hned povídal…"). Vložením středníku se věta zbytečně tříští; Šmídovi by bývalo stačilo k vylepšení překladu nahradit pouze obyčejné „řekl" za „hned povídal".

Měrné jednotky a platidla: I, 10; I, 31

Zastavme se ještě o chvíli déle v desáté kapitole a ukažme si na dalším úryvku, jenž na tento poslední takřka navazuje, jak Šmíd a Černý překládají mimo jiné staré španělské měrné jednotky a platidla. Sancho říká donu Quijotovi, aby se po souboji s Biskajcem ošetřil:

> —[…] Lo que le ruego a vuestra merced es que se cure, que le va mucha sangre de esa oreja, que aquí traigo hilas y un poco de ungüento blanco en las alforjas.
>
> —Todo eso fuera bien escusado —respondió don Quijote— si a mí se me acordara de hacer una redoma del bálsamo de Fierabrás, que con sola una gota se ahorraran tiempo y medicinas.
>
> —¿Qué redoma y qué bálsamo es ese? —dijo Sancho Panza.
>
> —Es un bálsamo —respondió don Quijote— de quien tengo la receta en la memoria, con el cual no hay que tener temor a la muerte, ni hay pensar morir de ferida alguna. Y ansí, cuando yo le haga y te le dé, no tienes más que hacer sino que, cuando vieres que en alguna batalla me han partido por medio del cuerpo, como muchas veces suele acontecer, bonitamente la parte del cuerpo que hubiere caído en el suelo, y con mucha sotileza, antes que la sangre se yele, la pondrás sobre la otra mitad que quedare en la silla, advirtiendo de encajallo igualmente y al justo. Luego me darás a beber solos dos tragos del bálsamo que he dicho, y verásme quedar más sano que una manzana.

—Si eso hay —dijo Panza—, yo renuncio desde aquí el gobierno de la prometida ínsula, y no quiero otra cosa en pago de mis muchos y buenos servicios sino que vuestra merced me dé la receta de ese estremado licor, que para mí tengo que valdrá la onza adondequiera más de a dos reales, y no he menester yo más para pasar esta vida honrada y descansadamente. Pero es de saber agora si tiene mucha costa el hacelle.

—Con menos de tres reales se pueden hacer tres azumbres —respondió don Quijote.

—¡Pecador de mí! —replicó Sancho—, pues ¿a qué aguarda vuestra merced a hacelle y a enseñármele?

—Calla, amigo —respondió don Quijote—, que mayores secretos pienso enseñarte, y mayores mercedes hacerte; y, por agora, curémonos, que la oreja me duele más de lo que yo quisiera.

Následují oba české překlady:

„[P]rosím [Vaši Milost], aby se ošetřila, neboť vám silně teče krev z ucha a já tu mám obvaz a bílou mast v tlumoku.“ „To všechno by bylo zbytečné,“ pravil don Quijote, „kdyby mě bylo napadlo připravit si láhev balzámu Fierabrasova, jehož jedinou kapkou bychom si ušetřili času i léků.“ Jakou láhev a jaký balzám?“ řekl Sancho Panza. Je to balzám,“ odvětil don Quijote, „jehož recept nosím v paměti a při němž se netřeba báti smrti a netřeba se strachovati smrtelného zranění. A až jej připravím a dám ti jej, stačí jen, až uvidíš, že v nějaké bitvě mě přeťali vejpůl, jak se často stává, abys přiložil pěkně a hezky opatrně, dřív než krev vystydne, část těla, jež spadne s koně na zem, i k druhé polovici, jež zůstane v sedle, ale musíš je srovnat rovně a přesně. Pak mi dáš vypít jen dva doušky toho balzámu a uvidíš, že vstanu zdravější než jablíčko.“ „Když je to tak,“ řekl Panza, „zříkám se nyní vladařství slíbeného ostrova a nechci za odměnu svých četných a dobrých služeb, než aby mi Vaše Milost dala recept té zázračné vody, protože mám za to, že všude dostanu za unci více než dva realy, a víc nepotřebuji, abych strávil tento život počestně a v odpočinku. Ale teď se musí vědět, stojí-li mnoho příprava.“ „Za méně než tři realy lze

„Měl byste však, milostpane, pamatovat na ošetření, krev se vám z ucha zrovna řine a já mám v tlumoku obvazy a trochu bílé masti.“ || „Ani by toho všeho nebylo třeba,“ řekl don Quijote, „kdybych si včas vzpomněl a připravil lahvičku balzámu Fierabrásova. Jedinou jeho kapkou bychom ušetřili času i těch léků.“ „Co je to za lahvičku a co za balzám?“ || „Je to balzám,“ odpověděl don Quijote, „jehož přípravu znám zpaměti, a kdo jej má, nemusí se obávat smrti a žádná rána ho nesklátí do hrobu. Až si jej připravím a až ti jej dám, kdybys potom, Sancho, viděl, že mě v líté seči rozťali ve dví, jak se často stává, tu jenom pěkně vezmi tu část, která spadla s koně, a přilož ji zpolehoučka, dokud krev neustydne, k druhé části, která zůstane v sedle, a musíš ovšem dát pozor, aby obě části přesně přiléhaly. Pak mi dáš už jenom vypít dva doušky toho mého balzámu, a budu zdravější než jablíčko.“ || „Je-li tomu doopravdy tak,“ řekl Sancho, „to se hned zříkám vlády nad slíbeným ostrovem a chci v odměnu za všechnu svou poctivou službu jen to, aby mi Vaše Milost dala předpis na tu kouzelnou vodu. Hlavu bych na to dal, že dostanu všude za jednu unci nejmíň dva reály a víc přece nepotřebuji k tomu, abych si hověl v klidu a bázni Boží

pořídili pět litrů," odpověděl don Quijote. „Pánbůh s námi," Sancho nato, „proč tedy čeká Vaše Milost a nenaučí mě to?" „Mlč, příteli," odvětil don Quijote, „zamýšlím tě zasvětit do větších tajemství á prokázat ti větší milosti. Ale zatím se ošetřme, neboť mě ucho bolí více, než bych si přál."

nadosmrti. Jenom bych ještě rád věděl, kolik je do toho balzámu třeba vložit." || „Můžeš ho mít tři putny za necelé tři reály," odpověděl don Quijote. || „Pán Bůh mi odpusť hříchy," zvolal Sancho. „A to ještě, pane můj, čekáte, místo abyste mě tomu naučil?" || „Mlč, příteli Sancho," odpověděl don Quijote. „Uvidíš brzy, že tě zasvětím do ještě větších tajemství a zahrnu ještě většími milostmi... Ted se však přece jen pusťme do toho obvazováni, neboť mě to ucho pálí jako oheň."

M. Uličný ve své knize zmiňuje několik jevů z této pasáže, a proto mi připadalo vhodné zařadit ji v celé její délce. Podívejme se nejdříve právě na měrné jednotky. „Rytíř Václava Černého," říká Uličný, „se neostýchá svému průvodci ahistoricky a aktualizovaně, byť s infinitivem na *-ti*, sdělit: ‚*Za méně než tři realy lze poříditi pět litrů.*'"[146] Ve třetím vydání v Odeonu sice mizí infinitiv na *-ti*, ale i tak tato měrná jednotka velmi rušivá, zvláště když se předtím mluví o „uncích" a „realech". V těch posledních ostatně Černý také chybuje, když používá špatně počeštěnou verzi bez čárky nad *a*.[147]

Šmíd ve svém překladu používá slovo „putna", které ale není přesvědčivé: *putna* zaprvé není měrná jednotka, ale pouze nádoba (i když je možné na ni objem přepočítávat), zadruhé vůbec neodpovídá velikostí (španělské *azumbre* jsou asi dva litry,[148] putna je mnohem větší),[149] ale hlavně se nehodí do španělského prostředí kvůli svému německému původu (*bute, bütene, buten*).[150] Šmíd zde ale svůj překlad přepracovává ve třetím vydání ve Svobodě, kde používá taktéž nepřesvědčivého „vědérka", vázaného spíše na moravský

[146] *Ibid.*, s. 72.

[147] V Pravidlech českého pravopisu vydaných v první polovině 20. století se *reál* nezmiňuje (viz např. *Pravidla českého pravopisu*, Státní nakladatelství, Praha 1921). Našel jsem ho až v *SSČJ* v podobě „reál" (tedy s čárkou) – *SSČJ* podle webových stránek UJČ „zaznamenává především slovní zásobu z let 1935-1971, ve výběru pak slova od 80. let 19. století" a „jde o slovník s kodifikačním statutem" (B. HAVRÁNEK (ed.), *Slovník spisovného jazyka českého* [online], Ústav pro jazyk český AV ČR, 2011, [cit. 9/7/2019], dostupné z: <https://lexiko.ujc.cas.cz/texts/ssjc.html>). Např. Kosterka v té samé době jako Černý používá „reál", naproti tomu Pikhart (ovšem o 30 let dříve) krátce „real". „Real" v krátké podobě u Černého zůstává i v odeonském vydání z roku 1966, opraven je až ve vydáních po roce 2000.

[148] *DQIC*, pozn. 22 (I, 10).

[149] *SSJČ*: „*větší nádoba s popruhy k nošení na zádech:* putna na uhlí, na vodu".

[150] Viz M. VAJDLOVÁ (ed.), *Elektronický slovník staré češtiny* [online], Ústav pro jazyk český AV ČR, 2006–, [cit. 9/7/2019], dostupné z: <https://vokabular.ujc.cas.cz/>.

region. Považujme to za doklad toho, na co poukazuje Uličný ve svém přehledu českých překladů ze španělštiny (*Historia de las traducciones checas de literaturas de España e Hispanoamérica*), totiž že Šmíd ve svém překladu někdy užívá typických moravských zdrobnělin.[151] Pravděpodobně ale tento jev nebude moc častý, protože Uličný jej ve své pozdější publikaci věnované výhradně překladům *Dona Quijota* ani nezmiňuje.

Uličný také upozorňuje na nevhodný doslovný překlad „zdravější než jablíčko", který ale volí oba překladatelé – správnější by bylo nahradit španělské rčení českým ekvivalentem, např. „zdravý jako rybička".[152]

Do třetice si Uličný také všímá Sanchovy odpovědi donu Quijotovi, která v originále zní „si eso hay", „když je tomu tak". Podle Uličného si jako jediný z českých překladatelů právě Černý uvědomoval hovorovost Sanchovy repliky (Uličný porovnává i s předchozími překlady).[153] Nejsem si zcela jist, že se Černý rozhodl pro tuto variantu proto, že si uvědomoval hovorovost Sanchovy repliky – Černého překlad je obecně hovorovější než ostatní překlady –, faktem ale zůstává, že jeho řešení je lepší než příliš strojené řešení Šmídovo („je-li tomu doopravdy tak"). Možná jsme zde ale k Černému nespravedliví: na rozdíl od Šmída si zde totiž všiml toho, že Cervantes v uvozovací větě nevolí své obvyklé „Sancho" nebo „Sancho Panza", ale překvapivě pouze „řekl Panza". Šmíd volí obvyklé „řekl Sancho".

Další ukázka je z 31. kapitoly I. dílu, kde je Sancho vypráví donu Quijotovi, jak Dulcinei sdělil, že pro ni jeho pán činí pokání a lká a proklíná svůj osud. Don Quijote mu na to namítne:

> —En decir que maldecía mi fortuna dijiste mal —dijo don Quijote—, porque antes la bendigo y bendeciré todos los días de mi vida, por haberme hecho digno de merecer amar tan alta señora como Dulcinea del Toboso.
>
> —Tan alta es —respondió Sancho—, que a buena fe que me lleva a mí más de un coto.

---

[151] „El traductor hace ver (o entrever) su origen moravo al usar, de vez en cuando, deminutivos típicos de su región natal, lo mismo que algunos vocablos características de algunas partes de Moravia. Este método podría provocar objeciones, tanto de parte de los especialistas (que no recomiendan que se utilicen formas vinculadas a una región concreta de un país en que se habla el idioma de llegada de la traducción), como de parte de los lectores que suelen sentir ese uso como un costumbrismo indeseable" (M. ULIČNÝ, *Historia de las traducciones checas de literaturas de España e Hispanoamérica*, Karolinum, Praha 2005, s. 29s).

[152] M. ULIČNÝ, *České verze Cervantesova Dona Quijota*, op. cit.

[153] *Ibid.*

—Pues ¿cómo, Sancho? —dijo don Quijote—. ¿Haste medido tú con ella?

—Medíme en esta manera —respondió Sancho—: que llegándole a ayudar a poner un costal de trigo sobre un jumento, llegamos tan juntos, que eché de ver que me llevaba más de un gran palmo.

„To jsi neřekl dobře, že svůj osud proklínám," řekl don Quijote, „neboť spíše mu žehnám a budu mu blahořečiti až do smrti, že mě učinil hodným lásky k paní tak vysoké jako Dulcinea z Tobosa." „Je vysoká věru o dobrou píď nade mne," pravil Sancho. „Copak ses s ní měřil?" ptal se don Quijote. „Měřil," odvětil Sancho, „a to tak, že jsem k ní přistoupil pomoci jí s pytlem pšenice na osla a tu jsme stáli tak u sebe, že jsem poznal, že je vyšší o dobrou píď."

„Nedobře jsi učinil, když jsi mé paní řekl, že zlořečím svému osudu. Vždyť mu, Sancho, žehnám a chválit jej budu do nejdelší smrti, když jsem z jeho vůle hoden, abych miloval paní Dulcineu z Tobosa a kořil se její vysokosti." || „Nu, vysoká opravdu je, při nejmenším o píď vyšší než já." || „Copak ses s ní, Sancho, měřil?" || „Nu ano," odpověděl Sancho, „když jsem jí pomáhal naložit pytel pšenice na osla, stáli jsme tak blízko u sebe, že jsem hned viděl, že je vyšší o dobrou dlaň."

Tato pasáž je podle mě výmluvná. Vidíme, že Černý se nijak nerozpakoval použít dvakrát za sebou stejnou délkovou míru, *píď*, i když Cervantes uvádí délkové míry dvě: nejřív *coto* a pak *palmo*. Zatímco *palmo* skutečně odpovídá české *pídi* („vzdálenost (při roztažených prstech) mezi koncem palce a malíčku" (*SSJČ*), asi 20 cm),[154] *coto* je menší: jde o čtyři prsty bez palce.[155] Odpovídá tedy české *dlani*. Šmíd ve svém překladu paradoxně užívá obě tyto měrné jednotky, ale přesně naopak.

Celkově tuto pasáž přeložil lépe Šmíd. Jednak nahrazuje „vysokou" paní Dulcineu za „vysokost" paní Dulcinei, což v češtině zní lépe, ale také vhodněji překládá Sanchovu repliku – u Černého se Sancho vyjadřuje velmi nepřirozeně.

Rozdílné styly: I, 17; II, 14; I, 52

Pro *Dona Quijota* je charakteristické (a jeho komičnost spočívá ve velké míře právě na této skutečnosti), že v něm stojí ve vzájemném kontrastu různé styly promluv. Jedním z typů tohoto kontrastu je kontrast dvou odlišných světů, ve kterých se protagonisté (či

[154] *Palmo* vysvětluje *RAE* takto: „Medida de longitud de unos 20 cm, que equivalía a la cuarta parte de una vara y estaba dividida en doce partes iguales o dedos."

[155] "Medida lineal de medio palmo, que equivale aproximadamente a la formada por los cuatro dedos de la mano cerrada, sin contar el pulgar" (*RAE*).

jejich fantazie) nachází: obyčejný svět všedního dne a svět nadpřirozený. Tyto světy se ale zároveň odlišují i stylisticky.[156] Podívejme se teď tedy na následující pasáž ze 17. kapitoly prvního dílu, která tento jev ilustruje:

> Llegó el cuadrillero y, como los halló hablando en tan sosegada conversación, quedó suspenso. Bien es verdad que aún don Quijote se estaba boca arriba sin poderse menear, de puro molido y emplastado. Llegóse a él el cuadrillero y díjole:
>
> —Pues ¿cómo va, buen hombre?
>
> —Hablara yo más bien criado —respondió don Quijote—, si fuera que vos. ¿Úsase en esta tierra hablar desa suerte a los caballeros andantes, majadero?
>
> El cuadrillero, que se vio tratar tan mal de un hombre de tan mal parecer, no lo pudo sufrir, y, alzando el candil con todo su aceite, dio a don Quijote con él en la cabeza, de suerte que le dejó muy bien descalabrado; y como todo quedó ascuras, salióse luego, y Sancho Panza dijo:
>
> —Sin duda, señor, que este es el moro encantado, y debe de guardar el tesoro para otros, y para nosotros solo guarda las puñadas y los candilazos.
>
> —Así es —respondió don Quijote—, y no hay que hacer caso destas cosas de encantamentos, ni hay para qué tomar cólera ni enojo con ellas, que, como son invisibles y fantásticas, no hallaremos de quién vengarnos, aunque más lo procuremos. Levántate, Sancho, si puedes, y llama al alcaide desta fortaleza y procura que se me dé un poco de aceite, vino, sal y romero para hacer el salutífero bálsamo; que en verdad que creo que lo he bien menester ahora, porque se me va mucha sangre de la herida que esta fantasma me ha dado.

V této pasáži – vysvětluje G. Fernández Rodríguez-Escalona[157] – se biřic [*cuadrillero*] zajímá o stav dona Quijota, kterého před chvílí považoval za mrtvého: všední svět. Obdrží drsnou odpověď od někoho, kdo se považuje za potulného rytíře: vpád nadpřirozeného. Na to reaguje zbitím dona Quijota: obnovení všedního. Z hlediska dona Quijota se ovšem hledisko obrací. Don Quijote, který se nachází na rovině nadpřirozeného, je osloven neuctivými slovy: vpád všedního.[158] Je tak přinucen odpovědět ne zrovna přívětivě a dostane se mu za to bití, o kterém si on i Sancho myslí, že pochází od nějaké nadpřirozené bytosti: obnovení nadpřirozeného. Napětí mezi oběma světy je pochopitelně vidět především na popisované situaci, ale také na promluvě obou protagonistů.

---

[156] Viz G. FERNÁNDEZ RODRÍGUEZ-ESCALONA, *La concepción cervantina del hablar. Lenguaje y escala de valores en* Don Quijote, Universidad de Alcalá, Alcalá 2016, s. 152.

[157] *Ibid.*, s. 151.

[158] „Tratar a alguien de *buen hombre* se tenía por ofensivo“ (*DQIC*, pozn. 16 (I, 17)).

Podívejme se tedy, jak si s pasáží poradili oba překladatelé:

Bičic se přiblížil a vida je v tak klidné rozmluvě byl udiven. Ovšem, don Quijote ležel ještě naznak nemoha se hnout, jak byl ztlučen a spoután obvazy. Bičic k němu přišel a řekl mu: „Nu tak, jak se daří, brachu?“ „Mluvil bych vychovaněji,“ odpověděl don Quijote, „kdybych byl vámi. Mluví se v této zemi takto s bludnými rytíři, truhlíku?“ Bičic, vida se tak hrubě odbyt od člověka tak zbědovaného, nemohl to snést a zvednuv lampu se vším olejem dal jí donu Quijotovi do hlavy a řádně mu ji narazil.

Poněvadž se vše octlo v temnotě, odešel a Sancho Panza řekl: „Bezpochyby, pane, je to přece jen začarovaný Maur a ten poklad, co hlídá, od něho budou mít jiní; my od něho máme jen rány pěstí a lampou.“ „Tak tomu bude,“ odpověděl don Quijote, „a nesmíme si všímati těchto kouzel, ani zuřit a zlobit se pro ně, neboť jsou neviditelní a přízračni ti, kdo je působí, a nebudeme mít, [sic!] na kom se mstít, i když nejvíce budeme chtít. Vstaň, Sancho, můžeš-li a zavolej velitele této pevnosti a požádej, ať mi opatří trochu octa, vína, soli a marjánky, abych mohl připravit uzdravující balzám, neboť, myslím, mám ho nyní vskutku zapotřebí, protože mi silně teče krev z rány, již mi dala ta příšera.“

Člen Svatého bratrstva přistoupil k nim a překvapilo ho, že ti dva spolu tak klidně rozprávějí. Ale i nyní ležel don Quijote na zádech a nemohl se pro samé rány a obvazy ani hnout. Lučištník k němu přistoupil a zeptal se ho: „Tak jak se vede, starý?“ || „Kdybych byl vámi,“ odpověděl don Quijote, „mluvil bych s lidmi slušněji. Copak se tady u vás takhle mluví s potulnými rytíři, vy jeden troubo?“ || Když dráb viděl, jak si na něho vyjíždí tvor tak zbídačelý, nedal si to líbit, zvedl lampu plno oleje hodně vysoko, praštil jí dona Quijota po hlavě a důkladně mu ji natloukl. Byli zase potmě a mouřenín vyšel rychle z komory.

„Tak je to, pane, přece ten zaklety mouřenín,“ řekl Sancho Panza, „a hlídá ten poklad asi pro druhé a pro nás má jenom rány pěstí a lampou.“ || „Tak jest,“ odpověděl don Quijote, „ale těch kouzel si nesmíme všímat, ani se kvůli nim zlobit a trudit, vždyť jsou jejich původci přece pomyslní a neviditelní, a kdybychom se za ně sebevíce chtěli pomstít, nebudeme mít na kom. Povstaň již, Sancho, můžeš-li, zavolej pana kastelána a postarej se mi o trochu oleje, vína, soli a rozmarýnu, abych mohl připravit blahodárný balzám. Teď bych ho už, myslím, doopravdy potřeboval, protože se mi z rány, kterou mi dalo to strašidlo, krev zrovna lije.“

Pokud necháme stranou méně důležité věci, jako třeba že *romero* není *marjánka* [*mejorana*], ale *rozmarýn* (Černý)[159] nebo že *cuadrillero* zcela jistě nelze přeložit jako *lučištník* (Šmíd),[160] musíme bohužel konstatovat, že ani jeden z překladatelů pasáž

[159] „Bludný rytíř“ je ve vydání Odeonu nahrazeno „potulným rytířem“ (s. 249).

[160] *Dráb*, Pikhartovo řešení, kterého Šmíd také používá, je ovšem vhodnější než Černého *biřic*, protože *biřic* je příliš spjat s *rychtářem*. Španělské *cuadrillero* odkazuje přímo na slovo *cuadrilla*, v jednom z významů „grupo armado de la antigua Santa Hermandad” (*RAE*). Šmíd pravděpodobně užívá *lučištník*, protože když později don Quijote osvobodí galejníky a Sancho ho nabádá, aby se někde ukryli, říká, že jako by mu „už ty jejich šípy bzučely kolem uší“ (I, 23; s. 147). Svaté bratrstvo totiž popravovalo odsouzence šípy. Černý přímo do textu umísťuje vysvětlující poznámku, Šmíd ponechává bez vysvětlení.

nepřeložil zcela uspokojivě. Černý sice překládá povedeně biřicovu promluvu (až na ono „nu tak"), ale promluva dona Quijota naopak nevyzní dostatečně kontrastně. Navíc oslovení „truhlíku" [*majadero*] je vyloženě neadekvátní pro danou situaci. Šmídovo oslovení „troubo" je rozhodně vhodnější, nicméně v jeho překladu zase neuspokojuje biřicova promluva. Že oslovení „starý", kterým se biřic u Šmída obrací na dona Quijota, je poněkud zavádějící, dokládá i skutečnost, že je změněno v dalším vydání ve SNKLHU. Bohužel je ale změněno spíše k horšímu: v oslovení „nebožáku", kterým je nahrazeno „starý", se ztrácí neuctivý tón, a když pak v tomto vydání don Quijote podrážděně reaguje a nazývá biřice „hrubiánem", postrádá to logiku. Vydání ve SNKLHU je v této pasáži vůbec horší,[161] protože popisuje stav dona Quijota („un hombre de tan mal parecer") slovem *rachotina*.[162]

U Šmída navíc dochází k dalšímu pochybení (opravenému nicméně v dalších vydáních), když říká, že poté co se rozhostila tma, „**mouřenín** vyšel rychle z komory". Rozhodně nelze mluvit o *mouřenínovi* v pásmu vypravěče, který se pohybuje na rovině všednodennosti, a právě v kontrastu s hlediskem dona Quijota a Sancha. Navíc zde Šmíd přidává nad rámec originálu, když říká že mouřenín vyšel *rychle*.

Ani jeden z překladatelů také nepřeložil zcela uspokojivě španělské *fantasma* na konci úryvku. Černého *příšera* je zcela nevhodná, protože se jedná o zakletého, neviditelného Maura; ale ani Šmídovo *strašidlo* se sem tak úplně nehodí – na místě by bylo použít spíše slovo *přízrak*.

Musíme každopádně konstatovat, že ani jeden z překladatelů nedokázal dostatečně zachytit pnutí mezi všednodenností dané situace, zde představované především biřicem, a protikladným světem dona Quijota.[163]

---

[161] V jednom ovšem překlad vylepšuje, když nepoužívá na všech místech nudné „odpověděl": „Kdybych byl vámi, „odsekl don Quijte […]" (s. 249).

[162] „Rachotina" zůstává i ve vydání třetím, ale Šmíd alespoň mění oslovení dona Quijota biřicem na neuctivější „kmochu" (s. 136).

[163] S pasáží si lépe neporadil ani Kosterka: „Přistoupil k němu onen člen Bratrstva a řekl: Nuže, jak se vám daří, dobrý muži? || Mluvil bych mnohem vzdělaněji, odpověděl don Quijote, kdyby mně bylo jako vám. Zdali se tak mluví na naší zemi s bludnými rytíři, darebáku?" (s. 177).

Podívejme se na další ukázku. Jako příklad dalšího místa, kde je důležité odlišovat styly, můžeme uvést 14. kapitolu II. dílu. Don Quijote se v ní setkává s Lesním rytířem (či Zrcadlovým rytířem, jak se ukáže později),[164] který k jeho nevíře prohlásí, že ho porazil v souboji. Don Quijote to přičte na vrub zlomyslným čarodějům a Lesního rytíře vyzve, aby se tedy následující ráno utkali. V následující pasáži je zachyceno svítání:

> En esto, ya comenzaban a gorjear en los árboles mil suertes de pintados pajarillos, y en sus diversos y alegres cantos parecía que daban la norabuena y saludaban a la fresca aurora, que ya por las puertas y balcones del Oriente iba descubriendo la hermosura de su rostro, sacudiendo de sus cabellos un número infinito de líquidas perlas, en cuyo suave licor bañándose las yerbas, parecía asimesmo que ellas brotaban y llovían blanco y menudo aljófar; los sauces destilaban maná sabroso, reíanse las fuentes, murmuraban los arroyos, alegrábanse las selvas y enriquecíanse los prados con su venida. Mas apenas dio lugar la claridad del día para ver y diferenciar las cosas, cuando la primera que se ofreció a los ojos de Sancho Panza fue la nariz del escudero del Bosque, que era tan grande, que casi le hacía sombra a todo el cuerpo. Cuéntase, en efecto, que era de demasiada grandeza, corva en la mitad y toda llena de verrugas, de color amoratado, como de berenjena; bajábale dos dedos más abajo de la boca; cuya grandeza, color, verrugas y encorvamiento así le afeaban el rostro, que en viéndole Sancho comenzó a herir de pie y de mano, como niño con alferecía, y propuso en su corazón de dejarse dar docientas bofetadas antes que despertar la cólera para reñir con aquel vestiglo.

Jak upozorňuje G. Fernández Rodríguez-Escalona, tento úryvek sestává ze dvou jasně oddělených částí: v první části se popisuje rozednění, ve druhé (uvozené spokou *mas*) se líčí popis obrovského nosu panoše Lesního rytíře. Obě poloviny stojí v jasném vzájemném protikladu.[165] Zatímco ta první je plná metafor a sám jazyk je důležitější než popisovaná skutečnost, jazykové prostředky druhé poloviny naopak nijak nevybočují ze všednodennosti. „Oba způsoby vyjádření skutečnosti odkazují na odlišné způsoby mluvy," podotýká k tomu Fernández Rodríguez-Escalona. „První náleží do literárního žánru,

[164] Není úplně jasné, zda má být „Caballero del Bosque" považováno za vlastní jméno či pouze pojmenování odkazující na místo setkání. „Parece como si Cervantes esperase a que don Quijote le vea realmente para recibir el simbólico nombre de *Caballero de los Espejos* (II, 14, 741, n. 51), pues un poco antes (II, 14, 734) aún le ha llamado con un sinónimo también referencial: *de la selva*" (*DQIC*, pozn. 31 (II,14)).

[165] G. FERNÁNDEZ RODRÍGUEZ-ESCALONA, *La concepción cervantina del hablar*, op. cit., s. 227.

rytířského románu, zatímco ten druhý, nepříznačný, má svůj původ v každodenním běžném užívání jazyka […].“[166] Podívejme se tedy, zda překladatelé obě poloviny rozlišují:

Vtom tisíce krásných ptáčků začalo zpívati tak, jako by vítalo veselými hlasy probouzející se jitro, které sklepávajíc z vlasů množství perel ukazovalo svou sličnou tvář v oknech východu; tráva svlažena svěží vláhou vypadala, jako by z ní pršely droboučké a bílé perličky, z vrb stékala vonná mana, prameny zurčely, potůčky bublaly, lesy jásaly a luka příchodem slunce byla krásnější. Prvním předmětem v nastalém šeru, který mohl Sancho zpozorovati, byl nos Lesního zbrojnoše, ohromný, zaclánějící skoro celé tělo. Pověst vypráví, že byl neobyčejně velký, uprostřed zahnutý, s bradavicemi, a nafialovělý jako lilek; přečníval mu na dva prsty přes ústa a tak ohyzdil velkostí, barvou, bradavicemi a křivostí jeho celý obličej, že se pod Sanchem, když jej spatřil, chvěly nohy i ruce jako děcku při psotníku a v duchu si umínil, že si raději dá líbiti dvě stě políčků, než by rozzuřil takovou obludu.

A v tom již zašvitořily v korunách stromů tisíce pestře zbarvených ptáčků, a jako by svými rozmanitými a radostnými trylky vítali a pozdravovali svěží jitřenku, která již ve dveřích a na pavlánech Východu ukazovala zpoznenáhla krásu svých lící, střásajíc se svých vlasů nekonečně mnoho rosných perel, že když se v jejich líbezné vláze koupala pročítající tráva, vypadalo to, jako by také s ní kanuly a pršely stříbrné a drobounké perly; vrby ovlhly sladkou manou, prameny plesaly, potoky vesele bublaly, lesy se zaradovaly a louky se rozzářily nad jejím příchodem… A sotvaže se rozednilo aspoň tolik, že jsi mohl spatřit a rozeznat věci kolem sebe, padl Sanchu Panzovi ze všeho nejdříve do očí nos zbrojnoše pána z Lesů, který byl tak veliký, že mu div nezastínil celé tělo. Vypravuje se totiž, že lze s jeho rozměry sotva co podobného srovnat; uprostřed prý byl do háku ohnutý, jinak celý bradavicemi posetý, barvy tmavě fialové jako lilek, a visel prý mu na dva prsty pod ústa. Velikost toho nosu i jeho barva a ty bradavice na takové skobě hyzdily mu obličej do té míry, že když se Sancho na něho zahleděl, začal sebou škubat jako dítě, když má psotník, a rozhodl se v srdci svém, že raději vydrží třeba i dvě stě políčků, než by v sobě nechal probudit hněv, který by ho přiměl k boji s oním netvorem.

[166] *Ibid.*, s. 228. Fernández Rodríguez-Escalona zde odkazuje také na slavnou studii H. Hatzfelda, který podle něj mluví o syntéze mezi italianizovaným a ryzím španělským jazykem. Jedná se ale o nedorozumění. Hatzfeld nerozlišuje italianizovaný a ryze španělský jazyk v kontextu těchto dvou protikladných částí, ale naopak klade syntézu do první poloviny pasáže, kde se popisuje svítání. Cervantes podle něj začíná statickým Boccacciovým stylem a pak přejde do dynamického „cervantesovského“ stylu. „[L]as descripciones cervantinas de la naturaleza dependen del estilo renacentista, pero que se han vuelto barrocas. Otro tiempo, otro temperamento, otro idioma y otro tiempo las han transformado“ (viz H. HATZFELD, *El Quijote como obra de arte del lenguaje*, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Madrid 1972 (Segunda edición refundida y aumentada), s. 278).

Vidíme, že bohužel ani jeden z překladatelů nezachovává španělskou spojku *mas*, která je důležitější, než by se mohlo na první pohled zdát – právě proto, že odlišuje stylově zcela odlišné poloviny odstavce.[167] Oba překladatelé ovšem svou chybu napravují v dalších vydáních: Černý tak ve vydání Odeonu převádí „Však jakmile denní jas dovolil zachytit a rozeznat předměty […]"; Šmíd ve třetím vydání ve Svobodě překládá „Sotvaže se však rozednilo […]".[168]

Stylově obě poloviny odlišuje lépe Černý. I když bohužel v první polovině rozbíjí metaforu a doslovně odkazuje na „příchod slunce",[169] jeho střízlivý překlad druhé poloviny je rozhodně vhodnější než překlad Šmídův, ve kterém se stylově obě poloviny skoro neliší. Černého překlad ale bohužel obsahuje významové chyby. Tou první je, že překládá španělské „cuéntase" („vypravuje se", viz Šmíd) jako „pověst vypráví", což je nad rámec originálu, ale navíc také nevhodné: *pověst* je v češtině spojována s něčím vybájeným, zatímco vypravěč *Dona Quijota* si naopak zakládá na tom, že je vše líčeno podle pravdy (viz např. II, 3) – spojení „pověst vypráví" se tedy z tohoto hlediska jeví jako nepříliš šťastné. Další významová chyba se nachází na samém konci a dokládá, že buď že Černý nebyl příliš pozorným čtenářem, anebo opravdu velmi spěchal.[170] Když se Sancho u Šmída rozhodne, „že raději vydrží třeba i dvě stě políčků, než by v sobě nechal probudit hněv, který by ho přiměl k boji s oním netvorem", zdá se to proti vší logice a jako vhodnější se nabízí řešení Černého, který mluví o rozzuření Lesního zbrojnoše. Nicméně opak je pravdou: o pár odstavců výše totiž Sancho Lesnímu zbrojnošovi vysvětloval, že se s ním nemůže utkat, zatímco budou mezi sebou bojovat jejich páni, protože se na nikoho nehněvá a nemá smysl zápasit bez příčiny. Ten mu na to ale namítl, že mu klidně k hněvu pomůže: „před zápasem uštědřím hezky Vaší Milosti dva tři políčky, až sebou praštíte, a ať spíte jako zabitý, vzbudím ve vás zuřivost" (v překladu V. Černého). Sanchovy myšlenky se tedy při shlédnutí nosu druhého zbrojnoše vrací k jejich rozhovoru – Sancho raději vydrží dvě stě políčků, aniž to v něm probudí hněv. Černého překlad je tak zavádějící.

---

[167] Kosterka spojku zachovává (stejně jako Pikhart), ale stylově obě části nijak neodlišuje.

[168] A bohužel přidává i odsazení.

[169] Opravuje ale v dalším vydání v Odeonu (s. 416).

[170] Viz pozn. pod čarou 76 na s. 15, kde se odkazuje na M. Uličného, který spočítal, že by Černý musel přeložit bez zastávky 10 stran denně, a to navíc při dalším zaměstnání.

Šmíd zase nezvolil nejvhodnější řešení pro překlad pojmenování zbrojnoše Lesního rytíře, kterého ovšem Šmíd nazývá rytířem z Lesů.[171] Cervantes si s ním nijak neláme hlavu a říká prostě *Lesní zbrojnoš* [*escudero del Bosque*]. Šmíd se pojmenování *Lesní zbrojnoš* chce vyhnout a rozšiřuje jej na *zbrojnoše rytíře z Lesů*. A pravděpodobně aby se vyhnul neustálému opakování, střídá mezi *rytířem z Lesů* a *pánem z Lesů* (v této ukázce pouze *pán z Lesů*). Jenže to je nešťastné. Pojmenování *Caballero del Bosque* (*Lesní rytíř* či *Rytíř z Lesů*) odkazuje jednoznačně na rytíře (ne „kdejakého" šlechtice). Právě rytíři si totiž vybírali svá jména, viz také don Quijotův *Lví rytíř* v kapitole II, 17.

V poslední ukázce této podkapitoly se chci zaměřit na vliv rytířských románů na jazyk *Dona Quijota*. Fernández Rodríguez-Escalona vysvětluje, že právě rytířským románům vděčí Cervantesův román za tolik zvolání a apostrof.[172] Podívejme se tedy na jedno z míst, kde se hromadí v největší míře: 52. kapitolu I. dílu, kde Sancho Panza lká nad domnělou smrtí svého pána:[173]

> […] y oyeron que Sancho Panza, con lágrimas en los ojos, decía:
>
> —¡Oh flor de la caballería, que con solo un garrotazo acabaste la carrera de tus tan bien gastados años! ¡Oh honra de tu linaje, honor y gloria de toda la Mancha, y aun de todo el mundo, el cual, faltando tú en él, quedará lleno de malhechores sin temor de ser castigados de sus malas fechorías! ¡Oh liberal sobre todos los Alejandros, pues por solos ocho meses de servicio me tenías dada la mejor ínsula que el mar ciñe y rodea! ¡Oh humilde con los soberbios y arrogante con los humildes, acometedor de peligros, sufridor de afrentas, enamorado sin causa, imitador de los buenos, azote de los malos, enemigo de los ruines, en fin, caballero andante, que es todo lo que decir se puede!

Sanchovo lamentování je celé prostoupeno stylem rytířských románů, pouze občas Cervantes úmyslně použije slovo, které stojí v pnutí se zbytkem pasáže, jako např. *garrotazo*, rána klackem. Podívejme se na oba české překlady:

---

[171] Domnívám se navíc, že i samo pojmenování „rytíř z Lesů" méně odpovídá českému úzu, který představuje spíše Černého „Lesní rytíř". Pokud Šmíd zvolil tuto variantu kvůli zachování nejednoznačnosti ohledně toho, zda se jedná o vlastní jméno či pouze odkaz na místo setkání, obávám se, že obě pojmenování vyjdou v konečném důsledku nastejno, „Rytíř z Lesů" zní jako vlastní jméno (resp. přezdívka). Ohledně překládání vlastních jmen viz také J. LEVÝ, *Umění překladu*, op. cit., s. 138.

[172] G. FERNÁNDEZ RODRÍGUEZ-ESCALONA, *La concepción cervantina del hablar*, op. cit., s. 221.

[173] Jde o poslední kapitolu I. dílu – Sancho si za své putování s donem Quijotem dokázal osvojit styl rytířských románů.

Sancho maje oči plné slz řekl: „Ó, ozdobo rytířstva, který jsi ukončil svůj život pouhou ranou klackem! Ó, květe svého rodu, chloubo a slávo celé Manche, ano i celého světa, jak to nyní na světě bez tebe bude; svět naplní se darebáky, kteří nebudou za své hanebné činy potrestáni! Byl jsi štědřejší než Alexandr, neboť za pouhých osm měsíců služby jsi mi slíbil ostrov obklopený mořem. Byl jsi pokorný před hrdými a hrdý před pokornými, vydával jsi se v nebezpečí, trpěl urážky, byl jsi stále zamilován, poučoval jsi dobré, byl jsi strachem zlých, metlou darebáků, vůbec potulným rytířem, což znamená vše.“

[…] i slyšeli, jak Sancho Panza se slzami v očích kvílí: || „Ó květe potulného rytířstva, pane můj, jediná rána klackem zmařila dnes požehnané úsilí mnoha let. Ó chloubo svého rodu, slavný synu, kterým se pyšnila celá Mancha, ba vlastně celý svět, zle se teď povede všem, když bude všude plno zlosynů a žádný z nich se nebude bát trestu za své mrzké a hanebné činy! Ó ty štědřejší nade všechny Alexandry, neboť jsi mi dal už za osm měsíců, co jsem ti sloužil, nejkrásnější ostrov, který obklopuje a omývá moře! Ó ty pokorný v kruhu pyšných a vyzývavý mezi pokornými, duše chrabrá uprostřed nebezpečí, věčný terči nejhorších urážek, milenče nejvěrnější, nohslede lidí čestných, metlo zlých, úhlavní nepříteli darebáků, krátce a dobře potulný rytíři, neboť by stačilo, kdyby řekl jen tohleto!“

Již na první pohled je expresívnější Šmíd. Je sice pravda, že španělština obecně snese víc patosu a exaltovaných proslovů než čeština, a proto by český překlad měl být střízlivější, přesto se domnívám, že zde je tato exaltovanost zcela na místě: čtenář musí na první pohled rozpoznat napětí mezi Sanchovým obvyklým projevem (ke kterému navíc i zde sklouzává, viz zmiňovaná *rána klackem*, v čemž právě leží komičnost situace) a touto pasáží. Domnívám se, že je tedy vhodné dokonce i Šmídovo přehánění v uvozovací větě: „Sancho […] kvílí“.[174] V takovém překladu pak mnohem lépe vynikne např. zmíněná *rána klackem* nebo *tohleto* na konci Sanchova projevu.[175] Ve srovnání se Šmídem je Černého překlad velmi fádní a kontrast, o který Cervantes usiloval, se v překladu ztrácí. Černý překlad upravuje v dalším vydání, jedná se však pouze o zpřesnění překladu, aby lépe odpovídal originálu po významové stránce: Černý doplňuje některá chybějící slova (např. „**plodný** život“ [*tan bien gastados años*] nebo „**nejlepší** ostrov“ [*la mejor ínsula*]) nebo zpřesňuje („všichni Alexandrové“ [*todos los Alejandros*] v plurálu místo singuláru). Domnívám se tedy, že z tohoto srovnání vychází lépe Šmíd.

[174] Ve třetím vydání ve Svobodě je upraveno na “Sancho Panza naříká” (s. 501).

[175] Vzhledem ke španělské větě začínající uvozovacím „en fin“ mi české „tohleto“ přijde zcela na místě. Ve třetím vydání je nicméně upraveno na „neboť by přece stačilo, kdybych jen ona dvě slova řekl“ (ibid.).

Slovní hříčky: I, 19; I, 42; II, 59

Jak upozorňuje ve své studii Hatzfeld, humor se v *Donu Quijotovi* projevuje také ve slovních hříčkách.[176] Podívejme se tedy na několik příkladů i s českými překlady. Dokonce několik jich najdeme v 19. kapitole I. dílu, kde se bakalář vysmívá donu Quijotovi, který mu zlomil nohu:

> —No sé cómo pueda ser eso de enderezar tuertos —dijo el bachiller—, pues a mí de derecho me habéis vuelto tuerto, dejándome una pierna quebrada, la cual no se verá derecha en todos los días de su vida; y el agravio que en mí habéis deshecho ha sido dejarme agraviado de manera que me quedaré agraviado para siempre; y harta desventura ha sido topar con vos que vais buscando aventuras. […] [S]uplico a vuestra merced, señor caballero andante que tan mala andanza me ha dado […].

A takto převádí V. Černý a Z. Šmíd:

> „Nevím, jak to napravujete křivdy," řekl bakalář, „protože mne jste napravil z rovného nakřivo, zlomil jste mi nohu, která se nenarovná po celý život, a bezpráví jste v mém případě zrušil tak, že jsem porušen navěky, a bylo to holé neštěstí, že jsme potkali vás, který hledáte dobrodružství. […] prosím vaši Milost, pane bludný rytíři, který jste se mi naneštěstí zabloudil do cesty […]."

> „Nevím, pane, jak je to s tím vaším napravováním křivd," řekl bakalář, „protože já jsem býval rovný, a když jste mi teď tu nohu zlomil, budu chodit patrně nakřivo, protože mi ji do nejdelší smrti už sotva kdo srovná, a to bezpráví jste, co se mne týče, tentokráte napravil tak slavně, že jsme já a moje tělesná schránka porušeni už navždycky. A bylo to skutečné štěstí, že jsme potkali vás, který jdete za štěstím. […] prosím vás ještě, vzácný pane potulný rytíři, jemuž jsem se na neštěstí zatoulal do cesty […]."

Černý si zde se slovními hříčkami určitě poradil lépe, i když bohužel vynechává předposlední dvojici *desventura* – *aventura* a překládá jednoduše *neštěstí* a *dobrodružství*. Šmíd se sice snaží – nepříliš úspěšně – uchovat i tuto dvojici,[177] ale celkově jeho překlad nevyznívá tak hravě jako překlad Černého a nevystihuje dobře originál.

---

[176] H. HATZFELD, *El Quijote como obra de arte del lenguaje*, op. cit., s. 173.

[177] Ve druhém vydání tuto dvojici mění, aby byl věrnější významu: „Byla to ale zlá nehoda, že jsem se střetl s někým, kdo si hledá dobrodružství" (s. 271).

Další příklad je ze 42. kapitoly I. dílu:

De aquí fue prosiguiendo el cura, y con brevedad sucinta contó lo que con Zoraida a su hermano había sucedido, a todo lo cual estaba tan atento el oidor, que ninguna vez había sido tan oidor como entonces.

Farář stručně vyprávěl příběh Zoraidin a setníka. Sudí jej vyslechl pozorně, jako snad při žádném soudním výslechu.

A potom již farář vyložil stručně, co se přihodilo Zorajdě a bratru přísedícího. Hodnostář poslouchal tak napjatě, že jistě nikdy při výslechu a na soudě tak pozorně neposlouchal.

Slovní hříčka zde pochopitelně leží na slovu *oidor*, které odkazuje jak na *soudce*[178] tak na *toho, kdo poslouchá*. Vidíme, že Šmídovi se převod moc nepovedl (dvojice *výslechu* – *neposlouchal* se navíc ztrácí ve zbytku věty);[179] řešení Černého se mi jeví jako uspokojivé.

Následující slovní hříčka z 59. kapitoly II. dílu, kde se don Quijote ohrazuje proti Avellanedovi, je obtížnější:

—Yo así lo creo —dijo don Juan—, y, si fuera posible, se había de mandar que ninguno fuera osado a tratar de las cosas del gran don Quijote, si no fuese Cide Hamete, su primer autor, bien así como mandó Alejandro que ninguno fuese osado a retratarle sino Apeles.

—Retráteme el que quisiere —dijo don Quijote—, pero no me maltrate, que muchas veces suele caerse la paciencia cuando la cargan de injurias.

„Tak tomu věřím," děl don Juan, „a kdyby to bylo možné, mělo by se rozkázat, aby se nikdo neosmělil jednat o velkém donu Quijotovi, leč původní autor Cide Hamete, jako rozkázal Alexander, aby se nikdo neodvážil jej obrazit, leč Apelles." „Ať mě obrazí, kdo obrazí," pravil don Quijote, „ale ať mi neubližuje, neboť často trpělivost překypí, urážejí-li ji příliš."

„Také si to myslím," odvětil don Juan, „a kdyby to bylo možné, měl by být ihned vydán zákaz, aby se nikdo neopovážil psát o tom, co se přímo i nepřímo týká slovutného dona Quijota, vyjímajíc jenom Sidiho Hameta, jeho prvního dějepisce, zrovna tak jako kdysi přikázal Alexander, aby se nikdo neodvážil namalovat jeho podobiznu kromě slavného Apella." || „Ať si mě vypodobní kdokoli," podotkl don Quijote, „ale ať si přitom nepočíná jako

[178] Soudce mi přijde jako adekvátní, zde je ovšem přesná definice podle *RAE*: „Ministro togado que en las audiencias del reino oía y sentenciaba las causas y pleitos."

[179] Ve druhém vydání Šmíd mění na následující: „Ten si dával dobrý pozor, aby mu neušlo ani slovíčko, že snad ještě nikdy nebyl tak pozorně naslouchajícím auditorem" (s. 540). Toto řešení ale také není vhodné, protože slovo *auditor* nikde jinde zmíněno není. Proto Šmíd ve třetím vydání ve Svobodě mění i počátek kapitoly a mluví o sudím jako o auditorovi („talár s nabíranými rukávy dosvědčil, že jde o auditora," sv. I, s. 417).

můj nepřítel, neboť člověk nemívá vždycky s každým trpělivost, když už je těch urážek až přespříliš.

Vidíme, že zde nechávají oba překladatelé slovní hříčku nepřeloženou – ať už kvůli její obtížnosti, nebo kvůli tomu, že si jí nevšimli. U Černého ale don Quijote alespoň přebírá od dona Juana stejné sloveso, jaké předtím užil on: „obrazit" – u Šmída se ztrácí i tento rys originálu a jeho don Quijote navíc přidává nad rámec originálu (viz „nepřítel").[180]

Překlad „mluvících" jmen a zacházení se jmény obecně: II, 47

V této podkapitole bych především rád ukázal, jakým způsobem oba překladatelé pracují s místy, kde Cervantes využívá původního významu španělských jmen. Čeští překladatelé tam totiž stojí před problémem, jak pasáž přeložit, aby český čtenář nezůstal o nic ochuzen, i když neumí španělsky. Následující úryvek pochází z kapitoly, ve které Sancho vladaří (II, 47). Je zachycen rozhovor mezi ním a jeho dvorním lékařem.

[Sancho] se arrimó sobre el espaldar de la silla y miró de hito en hito al tal médico, y con voz grave le preguntó cómo se llamaba y dónde había estudiado. A lo que él respondió:

—Yo, señor gobernador, me llamo el doctor Pedro Recio de Agüero, y soy natural de un lugar llamado Tirteafuera, que está entre Caracuel y Almodóvar del Campo, a la mano derecha, y tengo el grado de doctor por la universidad de Osuna.

A lo que respondió Sancho, todo encendido en cólera:

—Pues, señor doctor Pedro Recio de Mal Agüero, natural de Tirteafuera, lugar que está a la derecha mano como vamos de Caracuel a Almodóvar del Campo, graduado en Osuna, quitéseme luego delante: si no, voto al sol que tome un garrote y que a garrotazos, comenzando por él, no me ha de quedar médico en toda la ínsula, a lo menos de aquellos que yo entienda que son ignorantes, que a los médicos sabios, prudentes y discretos los pondré sobre mi cabeza y los honraré como a personas divinas. Y vuelvo a decir que se me vaya Pedro Recio de aquí: si no, tomaré esta silla donde estoy sentado y se la estrellaré en la cabeza, y pídanmelo en residencia, que yo me descargaré con decir que hice servicio a Dios en matar a un mal médico, verdugo de la república. Y denme de comer o, si no, tómense su gobierno, que oficio que no da de comer a su dueño no vale dos habas.

[180] Šmídův překlad zůstává stejný i ve druhém vydání. Ve třetím se mění replika dona Quijota na „‚Ať si mě vypodobní kdokoli,' podotkl don Quijote, ‚ale ať se mnou nezachází tak nešetrně, neboť člověk […]'" (sv. II, s. 481).

Pro nás stěžejním slovem je tedy doktorovo jméno a původ: „Pedro Recio de Agüero, natural de un lugar llamado Tirteafuera“. Na jméno *agüero*, *věštění*, ve své odpovědi reaguje Sancho, když říká „de Mal Agüero”, což znamená *špatné znamení, smůla*. S tím je ovšem spojeno i jméno místa, odkud lékař pocházel, protože výrazu *tirte afuera*, *běž pryč!*, se totiž v hovorové španělštině užívalo pro odvracení smůly (pravděpodobně něco jako české *Pánbůh s námi a zlý pryč!*).[181] Takto pasáž převedli oba čeští překladatelé:

[Sancho] opřel se o lenoch křesla, změřil si několikrát lékaře a vážným hlasem se ho zeptal, jak se jmenuje a kde studoval. Ten odpověděl: „Jmenuji se, pane vladaři doktor Petr Škrobenec z Aguera a pocházím z osady Tirteafuera (slovní hříčka; T. znamená: kliď se odtud) mezi Caracuelem a Almodóvarem del Campo, trochu napravo, a mám hodnost doktora university v Osuně.“ Na to Sancho, celý vzteklý, odpověděl: „Tak, pane doktore Petře Škrobenče z Aguera, které čert vezmi, rodáku z Tirteafuera, napravo, když jdeme z Caracuela do Almodóvaru, v Osuně vyštudovaný, kliďte se odtud, sic vezmu hůl, jako že slunce svítí, a vymlátím, počínaje vámi, všechny doktory z ostrova, nebo aspoň ty, o kterých poznám, že jsou hlupáci. Protože doktorům moudrým, zkušeným a rozumným se pokloním a budu je ctít za lidi boží. Ale opakuji, ať zmizí Petr Škrobenec, nebo chytnu křeslo, na kterém sedím, a dám mu s ním do hlavy; a až se mne zeptají u dvora, omluvím se, že jsem posloužil Bohu a zabil špatného lékaře a veřejného kata. A teď mi dejte najíst, nebo si nechte vladařství, protože úřad, v kterém se člověk nenají, nestojí za zlost.“

[Sancho] zvrátil hlavu dozadu, a potom se na lékaře upřeně zadíval a otázal se, jak se jmenuje a kde vlastně studoval. || A strážce jeho zdraví odpověděl takto: || „Pane vladaři, jmenuji se Pedro Prkenný z Kulichova a pocházím z obce Skočdopole, která leží vpravo od silnice, mezi Caracuelem a Almodóvarem del Campo, a hodnosti doktorské jsem nabyl na vysokém učení v Osuně.“ || „Nuže!“ obořil se na něho po těchto slovech Sancho, rozpálen hněvem, „vážený pane doktore Pedro Prkenný z Kulichova, rodáku ze Skočdopole, z osady to, která leží vpravo od silnice, když se jde z Caracuelu do Almodóvaru del Campo, vy, který jste byl prohlášen za doktora na vysokých školách v Osuně… už ať jste pryč! Jinak, jako že slunce zítra vyjde, vezmu klacek a jen se za vámi, jakož i za ostatními doktory, zapráší, takže bude náš ostrov od vás hned očištěn… alespoň od těch, o kterých se přesvědčím, že rozumějí medicině jako koza petrželi! Doktorům moudrým, zkušeným a obezřetným pokloním se totiž vždycky až po pás, vždyť si jich vážím a budu vážit jako lidí, kteří mají svoje dary od Pána Boha. A ještě jednou říkám, aby pan Prkenný rychle hledal, kde nechal tesař díru, jinak popadnu tohle křeslo, na kterém právě sedím, a roztřískám mu je o hlavu, i kdybych se z toho měl jako vladař třeba hned odpovídat. Však já se už ospravedlním jako nic, až jim tam povím, že jsem

[181] Viz *DQIC*, pozn. 17 (II, 47).

vykonal vlastně skutek milý Pánu Bohu, když jsem zabil neschopného lékaře, opravdového kata lidí důvěřivých. A teď mi dejte něco k jídlu, anebo si můžete celé to vladaření nechat; povolání, při kterém se člověk ani nenají, nestojí totiž, na mou věru, ani za zlámaný troník!“

Vidíme, že Šmídův překlad je opět o dost delší než překlad Černého. Pokud jde o Cervantesovy slovní hříčky, ani jeden z překladů zde moc neobstojí: Černý si sice narážky na smůlu všiml, ale protože ponechal jméno v původní podobě, pouze přidává „z Aguera, **které čert vezmi**“; Šmíd si místa nevšiml vůbec. U *Tirteafuera* si Černý pomáhá vnějšími vysvětlivkami, Šmíd sice překládá složeným vtipným slovem, ale nevystihuje význam.[182] Ani jeden z překladatelé nijak nezachycuje Cervantesovu narážku na univerzitu v **Osuně** (ani v závěrečných poznámkách),[183] která měla velmi špatnou pověst, a navíc ani neměla fakultu medicíny.

Podívejme se ale ještě o několik stran dále v téže kapitole na promluvu jednoho z nastrčených Sanchových poddaných, v níž popisuje dívku, do které se zamiloval jeho syn:

—Digo, pues —dijo el labrador—, que este mi hijo que ha de ser bachiller se enamoró en el mesmo pueblo de una doncella llamada Clara Perlerina, hija de Andrés Perlerino, labrador riquísimo; y este nombre de Perlerines no les viene de abolengo ni otra alcurnia, sino porque todos los deste linaje son perláticos, y por mejorar el nombre los llaman Perlerines. Aunque, si va a decir la verdad, la doncella es como una perla oriental, y mirada por el lado derecho parece una flor del campo: por el izquierdo no tanto, porque le falta aquel ojo, que se le saltó de viruelas; y aunque los hoyos del rostro son muchos y grandes, dicen los que la quieren bien que aquellos no son hoyos, sino sepulturas donde se sepultan las almas de sus amantes.

V této pasáži nám jde o překlad slova *perlático*, trpící ochrnutím, zkomolené na „Perlerino“. Následují oba překlady:

„Tak tedy,“ pokračoval sedlák, „můj syn, co má být bakalářem, se zamiloval v naší vesnici do děvčete, Clary Perleriny, dcery Ondřeje Perlerina,

„A tak se vám tedy,“ pokračoval sedlák, „ten můj syn, který se má stát bakalářem, zamiloval, a zrovna vám v naším vsi, do jednoho děvčete, zvaného Clara

[182] Naopak Kosterka si slovní hříčky všímá: překládá „z Tirteafuery, čili Vyklouzova“ a později říká, že lékař „vybral si raději „vyklouzov“ ze sálu (sv. IV, s. 80).

[183] O. Bělič pouze ve druhém (a třetím) vydání Šmídova překladu vysvětluje, kde leží Caracuel a Almodóvar del Campo (s. 1241, resp. II, 599).

velmi bohatého sedláka. A to jméno Perlerino není rodné, ale nesou je, poněvadž všichni z toho rodu mají dnu (perlático = nemocný dnou), ale místo Perláticos jim říkají trochu lépe Perlerinos. Mám-li říci pravdu, děvče je jako perla z východu a s pravé strany je jako polní květ; s levé tak ne, protože jí chybí oko, po neštovicích. A ač má i v tváři mnoho velkých důlků, ti, co jsou do ní zamilování, říkají, že to nejsou důlky, ale hroby pro duše jejích milenců.

Perlarinová, dcery Andrésa Perlarina, sedláka nad jiné bohatého. Ale to Perlarinové či Parlytci není jejich původní jméno, nezdědili je po předcích; v té rodině vyskytuje prý se jedna těžká nemoc, a protože by podobná přezdívka nikomu nevoněla, říkají lidé raději, když se o nich mluví, vždycky jen ‚Perlarinovové', a zřídka kdy na půl ‚Parlytyci'. || Po pravdě řečeno, ta dívčina je opravdu jako perla východní; podíváte-li se na ni s pravé strany, je vám krásná jako luční kvítí, ale s levé strany už není tak hezká, protože přišla o jedno oko při neštovicích; obličej má ovšem od té doby celý dolíčkovatý, ale třeba je těch dolíčků víc než dost, ti, kdož se za ní plaší, vždycky říkávají, že prý to nejsou důlky, ale hroby, kde se duši nevím kolika jejích milenců sladce dřímá.

I zde tedy Černý jednoduše vloží překladatelskou poznámku přímo do textu. To není vhodný postup, protože čtenáře ruší. Zde se ovšem navíc spletl: *perlático* neznamená *nemocný dnou* (dna je ve španělštině *gota*), ale – jak už jsme řekli – *trpící ochrnutím* (z latinského *parálisis*). Že překladatelské poznámky přímo v textu nejsou vhodný postup, si očividně později uvědomil i Černý. Ve třetím vydání totiž vnější poznámku převádí přímo do sedlákovi promluvy: „A to jméno Perlerino není rodné, ale nesou je, poněvadž všichni z toho rodu mají dnu, u nás se té nemoci říká perlerina, a proto jim dali jméno Perlerino". Tento postup je určitě vhodnější, bohužel však zůstala chybná *dna*, a navíc se ztratilo vesnické zkomolení „perlático" na „perlerino".

Šmíd už v prvním vydání vysvětluje přímo svým překladem. Jeho vysvětlení mi však přijde nedostatečné – pokud bych nevěděl, o co se jedná, těžko bych z textu pochopil, že „Parlytci" odkazuje přímo na „těžkou nemoc" („těžkou" možná pod vlivem dřívějších překladatelů a jejich dny).[184] Pokud jde o druhý odstavec (pouze u Šmída), jehož odsazení ale postrádá logiku (a v následujících vydáních také mizí), vychází Šmíd ze srovnání s Černým rozhodně hůře. Jednak se trochu ztrácí kontrast, kterého Cervantes dociluje

[184] Mimochodem, druhé „Parlytyci" není omyl, protože později Sancho jméno opakuje. Ve druhém vydání Šmíd (či odpovědný redaktor Hodoušek) sjednocuje obě verze na „Parlytci" a vypouští ono „na půl" (s. 998n).

dodatkem o levé straně dívčina obličeje, ale Šmíd zde navíc používá ne úplně vhodný výraz „dolíčky“, který se v češtině běžně užívá ve spojení s tváří (mít dolíčky ve tváři) a jsou považovány za něco roztomilého – tedy pravý opak toho, co se chce říci zde. Také opis „kdož se za ní plaší“ (místo Černého prostého „co jsou do ní zamilovaní“) nepovažuji za vhodný a mám ho za doklad toho, že Šmíd občas skutečně používá výrazy vázané pouze na moravský region (viz pozn. pod čarou 151, s. 62).

Využiji nyní obě tyto pasáže 47. kapitoly II. dílu také k tomu, abych upozornil na to, jak překladatelé zacházejí s cizími jmény. Druhý úryvek nám slouží pro ilustraci Černého nedůslednosti: v jedné větě používá španělské „Clara“ a poté české „Ondřej“. Černý pravděpodobně neměl svůj překlad moc rozmyšlený a jména převáděl víceméně náhodně (např. v kapitole I, 33 najdeme „Camilu“, naproti tomu v kapitole II, 60 stojí „Vincenc“, „Klaudie“ nebo „Šimon“). Na Šmídově překladu si názorně můžeme ukázat, jak se vyvíjela překladatelská norma: v tomto prvním vydání z roku 53 jsou ponechány obě jména ve španělské podobě.[185] V dalším vydání v SNKLHU v roce 55 se ale již z „Clary“ stává „Klára“, i když „Andrés“ (a i další jména, např. „Claudia“) zůstává ve španělské podobě. Ve třetím vydání z roku 82 jsou pak počeštěna prakticky všechna jména: „Claudia“ se tedy mění na „Klaudie“, „Andrés“ na „Andrýse“ (ne ovšem na „Ondřeje“!).[186] Nejsou mi známy žádné teoretické publikace mapující a vysvětlující překladatelské úzy ve 20. století,[187] nicméně podle mých zkoumání je počešťování jmen naprosto běžné od 60. let a pravděpodobně k němu docházelo částečně již v 50. letech.[188] Šmíd se ale snaží zachovat alespoň navození španělské atmosféry – proto podle mého názoru i ve třetím vydání užívá „Andrýse“ místo „Ondřeje“ a zachovává v češtině známé „Pedro“ místo „Petr“.

---

[185] Neplatí to nicméně u všech jmen obecně: například jsme už viděli, že jméno Sansóna Carrasca se počešťuje na „Samson“, „Cide Hamete“ na chybné „Sidi Hamet“. Můžeme tedy říci, že Šmíd v tomto vydání počešťuje pouze ta jména, u kterých nehrozí, že by evokovala české prostředí. Viz např. také „počeštěná“ rytířská jména v následující poznámce pod čarou.

[186] Překvapivě ale v tomto třetím vydání Šmíd oproti prvnímu a druhému vydání mění jména hrdinů rytířských románů: „Tirant Bílý“ (1. i 2. vydání) se mění na „**Tirante** Bílý“, „Felixmars Hirkánský“ (2. vydání; v 1. „Felix Mars“ a na jednom místě „Felixarte [sic!]“) na „**Felixmarte** z Hirkánie“.

[187] Poslední studie tohoto druhu pochází od J. Levého z roku 1957 (*České teorie překladu*), která se zastavuje na počátku 20. století.

[188] Jedním z možných vysvětlení je uzavření české literární scény do sebe sama – děkuji Anežce Charvátové za tento postřeh.

Kumulace: I, 3; II, 32; II, 44

Jak poukazuje H. Hatzfeld, Cervantes v *Donu Quijotovi* často užívá kumulaci synonym (či téměř synonym), která má sice svůj původ ve španělštině samé, nicméně zde je Cervantesem přesně kontrolována a dochází k ní především tam, kde je buď vypravěč anebo některý z hrdinů rozrušen. Podle Hatzfelda se jedná o jazykový projev Cervantesovy duševní energičnosti.[189] Uveďme si teď několik příkladů i českými překlady:

Ve třetí kapitole prvního dílu rozzlobený don Quijote křičí na své nepřátele:

> El ventero daba voces que le dejasen, porque ya les había dicho como era loco, y que por loco se libraría, aunque los matase a todos. También don Quijote las daba, mayores, llamándolos de alevosos y traidores, y que el señor del castillo era un follón y mal nacido caballero, pues de tal manera consentía que se tratasen los andantes caballeros; y que si él hubiera recebido la orden de caballería, que él le diera a entender su alevosía:
>
> —Pero de vosotros, soez y baja canalla, no hago caso alguno: tirad, llegad, venid y ofendedme en cuanto pudiéredes, que vosotros veréis el pago que lleváis de vuestra sandez y demasía.

V tomto úryvku narážíme na řadu podobných přívlastků, resp. podobných vyjádření. Takto pasáž převedli oba překladatelé:

> Hospodský křičel, aby ho nechali, že jim přece řekl, že je to blázen a že ho proto soud pustí, i kdyby je všecky pobil. Don Quijote křičel ještě víc, nazývaje je zákeřníky a zrádci a že pán hradu je darebák a nehodný rytíř, dovoluje-li, aby se takto nakládalo s bludnými rytíři, a že, kdyby už byl přijat do rytířského řádu, ukázal by mu, jak za zákeřnost platí:
>
> Ale vás, podlá a nízká holoto, vůbec nedbám; házejte, přistupte, pojďte a urážejte mě, jak můžete, a uvidíte, jak se vám vyplatí vaše hloupá drzost.

> Hospodský na ně křičel, aby ho nechali, vždyť jim přece říkal, že je to blázen, že by ho osvobodili, i kdyby je tu všechny pozabíjel. Ale don Quijote křičel ještě víc, spílaje jim zrádců a zákeřníků a nazývaje pána hradu mrzkým a proradným rytířem, když dopouští, aby se takto jednalo s potulnými rytíři; být on již pasován na rytíře, ukázal prý by mu, jak se taková proradnost splácí.
>
> „Ale vy, špinavá a odporná chásko, vás nedbám: házejte si, útočte si, napadejte a urážejte si mě, jak můžete. Uvidíte brzy, jak s vámi za vaši zpupnou drzost zatočím!“

Vidíme, že oba Šmíd i Černý ve svých překladech hromadění synonym zachovávají, až na úplný závěr, kde obě substantiva („sandez y demasía“) překládají adjektivem a substantivem. V běžném překladu by takový překlad byl dokonce žádoucí, nicméně – jak

[189] H. HATZFELD, *El Quijote como obra de arte del lenguaje*, op. cit., s. 211n.

jsme vysvětlili – zde se jedná o jev příznakový. Šmíd také „vylepšuje“ Cervantesův výběr sloves, která don Quijote v závěru pasáže křičí na onu „chásku“: místo obyčejného „llegad, venid“ (Černý překládá „přistupte, pojďte“) don Quijote u Šmída volá „útočte si, napadejte“.[190]

Celkově oba překlady vyzní tak nastejno. Šmíd bohužel nepřevádí úplně nejvhodněji zvolání dona Quijota, jak chásce odmění: „jak s vámi […] zatočím“ není adekvátní převod jeho repliky. Úsloví „zatočit s někým“ by se hodilo spíše pro Sancha. Černého překlad je z tohoto hlediska vhodnější, ale zase se v něm těsně po sobě nachází stejné sloveso: „jak se za zákeřnost **platí**“ a „jak se vám **vyplatí** vaše hloupá drzost“. Šmíd vhodně obměňuje španělské sloveso „llamar“: tam, kde Černý užívá běžné „nazývaje“, Šmíd překládá „spílá“. Velmi nepovedený je pak Černého překlad „nehodný rytíř“.

Šmíd bohužel ve druhém vydání upravuje překlad „don Quijote křičel ještě víc“ na „don Quijote hřímal ještě víc“. To je sice zdařilý převod, ale pouze v případě, že věta stojí osamoceně – v tomto kontextu se domnívám, že je důležité zachovat spíše gradaci mezi „el ventero daba voces“ a „también don Quijote las daba, mayores,“. Ne všechny změny jsou tedy změnami k lepšímu.

Analyzujme nyní další pasáž. Když don Quijote vypráví vévodkyni o zakleté Dulcinei, také hromadí synonyma (II, 32):

> […] y pues yo no estoy encantado, ni lo puedo estar, según buen discurso, ella es la encantada, la ofendida, y la mudada, trocada y trastrocada, y en ella se han vengado de mí mis enemigos, y por ella viviré yo en perpetuas lágrimas hasta verla en su prístino estado.

A poněvadž já nejsem zaklet a domnívám se, že je to i nemožné, jest zakleta, ponížena, změněna a přetvořena ona, v ní se mi pomstili moji nepřátelé a já ji budu oplakávati věčně, dokud nenabude dřívější podoby.

A když tedy nejsem zakletý já, když proti mně ta jejich kouzla nic nezmohou, jestliže všechno dobře uvážíme: ona je očarována, ona je potupena, ona je změněna, přetvořena a znetvořena a skrze ni se na mně pomstili moji nepřátelé, kvůli ní budou oči moje tonout v slzách tak dlouho, dokud ji nespatří znova v její pravé podstatě.

[190] Ve třetím vydání ve Svobodě Šmíd také řadu sloves „rozbíjí“: „Házejte si **na mne**, útočte si, napadejte a urážejte si mě…“ (sv. I, s. 40).

Ze srovnání vychází lépe Černý. Šmíd sice na rozdíl od něj zachovává všech pět adjektiv, kterými don Quijote popisuje Dulcineu (bohužel ale překládá „očarována“ místo „zakleta“, čímž porušuje jednotu repliky dona Quijota),[191] jeho překlad je ale velmi zdlouhavý. Nepovedený je především začátek: posloupnost dvou příčinných vedlejších vět uvozených stejnou spojkou a následně věty podmínkové věty zní velmi nepovedeně. Je pravda, že překlad je zde komplikovaný, především proto, že španělská vsuvka „según buen discurso“ se může vztahovat jak k příčině, tak i k důsledku, tedy k tomu, že don Quijote není zakletý, nebo že musí být zakleta Dulcinea. Z tohoto hlediska je tedy Šmídovo řešení přeložit vsuvku vedlejší větou ideální, protože ji je možné vztáhnout k obojímu. Nicméně v kombinaci s předešlými vedlejšími větami jeho překlad vyzní velmi nepovedeně. Musíme tak dát přednost taktéž nedokonalému řešení Václava Černého – ten si zde usnadnil práci a vsuvku jednoduše vynechal.[192]

A takto don Quijote mluví o své věrnosti Dulcinei (II, 44):

> Llore o cante Altisidora, desespérese Madama, por quien me aporrearon en el castillo del moro encantado, que yo tengo de ser de Dulcinea, cocido o asado, limpio, bien criado y honesto, a pesar de todas las potestades hechiceras de la tierra.

Ať si Altisidora pláče nebo zpívá, ať si zoufá dáma, pro niž mě ztloukli v zámku zakletého Maura! Já musím býti Dulcinein v každém případě, musím býti čistý, slušný a počestný přes všechny čarodějné moci světa.	Ať si tedy Altisidora pláče nebo zpívá, ať si nešťastná dáma, pro kterou na mne pršely rány v hradě zakletého Maura, třeba i ze zoufalství vlasy rve a trhá, jsem nadosmrti už jenom Dulcinein – ať už pečený nebo vařený, jak se říkává! – vždycky budu její, já, cudný, počestný, mravu dobrého, a kdyby se proti mně spikly všechny čarodějné mocnosti na světě!

Zde musíme konstatovat, že Šmíd patrně rozpoznal, že u Cervantese není zdvojování synonym náhodné. V první části věty tak dokonce jedno zdvojení přidává: „ze zoufalství

---

[191] Černý ale opravuje v dalším vydání v Odeonu: do řady adjektiv přidává i ono vynechané páté, takže poslední dvě adjektiva znějí „přetvořena a zpotvořena [*trocada y trastrocada*]“ (s. 514). Šmídovo „přetvořena a znetvořena“ je nicméně vhodnější – španělské „trastrocada“ nenese negativní konotace.

[192] Ve třetím vydání v Odeonu Černý vsuvku doplňuje a jeho don Quijote říká: „a poněvadž já zaklet nejsem a domnívám se **rozumně**, že je to i nemožné…“ (s. 514). Nepovažuji to nicméně za povedené řešení – ani ne tak kvůli tomu, že se ochuzuje originál (vsuvku již nelze vztáhnout k důsledku), jako spíše kvůli jazykové stránce samé.

vlasy rve a trhá“. Domnívám se ale, že není úplně vhodné překládat španělské „cocido o asado“ jako „pečený nebo vařený“: obou adjektiv se totiž používá buď ve spojení se slovesem „být někde pečený vařený“ ve smyslu „stále někde pobývat“, anebo „nebýt pečený ani vařený“ ve smyslu „nebýt nijaký, být jalový“.[193] Proto pak Šmíd musí přidávat vsuvku „jak se říkává“ a ještě jednou zopakovat „vždycky budu její“, což nejen velmi natahuje a rozmělňuje repliku dona Quijota, ale také rozděluje onu dlouhou řadu adjektiv. V překladu V. Černého („v každém případě“) je v tomto místě bohužel vystižen pouze význam – Cervantesem zamýšlený efekt kumulace adjektiv je tak zeslaben ještě více než u Šmída.[194]

Přísloví: II, 43; I, 31

Když jsme nyní zmínili rčení, podívejme se na tuto problematiku podrobněji. Překladatelé *Dona Quijota* lidovým rčením a příslovím musí čelit velmi často – užívá je hlavně Sancho, ale vyskytují se i v promluvách dalších protagonistů. Podívejme se na jednu z pasáží (II, 43), kde jich Sancho vychrlí velký počet – k velké nelibosti dona Quijota, který mu udílí rady k jeho panování na ostrově a chvíli předtím mu zdůraznil, aby přísloví nepoužíval:

> —Bien sé firmar mi nombre —respondió Sancho— […] cuanto más que fingiré que tengo tullida la mano derecha y haré que firme otro por mí, que para todo hay remedio, si no es para la muerte, y teniendo yo el mando y el palo, haré lo que quisiere, cuanto más que el que tiene el padre alcalde... Y siendo yo gobernador, que es más que ser alcalde, ¡llegaos, que la dejan ver! No, sino popen y calóñenme, que vendrán por lana y volverán trasquilados, y a quien Dios quiere bien, la casa le sabe, y las necedades del rico por sentencias pasan en el mundo, y siéndolo yo, siendo gobernador y juntamente liberal, como lo pienso ser, no habrá falta que se me parezca. No, sino haceos miel, y paparos han moscas; tanto vales cuanto tienes, decía una mi agüela, y del hombre arraigado no te verás vengado.
>
> —¡Oh, maldito seas de Dios, Sancho! —dijo a esta sazón don Quijote—. ¡Sesenta mil satanases te lleven a ti y a tus refranes! Una hora ha que los estás ensartando y dándome con

[193] J. ZAORÁLEK, *Lidová rčení*, Academia, Praha 1996, s. 255.

[194] Černý ve vydání Odeonu svůj překlad doplňuje a doslovně překládá „v každém případě, **uvařen nebo usmažen**, čistý, slušný a počestný“ (s. 569). Je vidět, že si tedy kumulací pravděpodobně ani nevšiml: v opačném případě by totiž rčení přeložil v adjektivní formě („uvařený nebo usmažený“).

cada uno tragos de tormento. […] Dime, ¿dónde los hallas, ignorante, o cómo los aplicas, mentecato? Que para decir yo uno y aplicarle bien, sudo y trabajo como si cavase.

—Por Dios, señor nuestro amo —replicó Sancho—, que vuesa merced se queja de bien pocas cosas. ¿A qué diablos se pudre de que yo me sirva de mi hacienda, que ninguna otra tengo, ni otro caudal alguno, sino refranes y más refranes? Y ahora se me ofrecen cuatro que venían aquí pintiparados, o como peras en tabaque, pero no los diré, porque al buen callar llaman Sancho.

—Ese Sancho no eres tú —dijo don Quijote—

V této ukázce je skutečně shromážděno velké množství přísloví a je prakticky nemožné, aby ke všem existoval český ekvivalent. Překladatelé si tedy musí některá přísloví i vymyslet:

„Podepsat se dovedu dobře," odvětil Sancho, „[…] Ostatně se mohu tvářit, jako bych měl pravici zchromlou, a mohu dávat podpisovat druhým. Neboť všemu lze odpomoci, jen smrti ne, a jakmile budu mít vládu a moc, budu dělat, co se mi zlíbí. Čí táta je starostou… Já budu vladařem, a to je víc než rychtářem; ať si jen přijdou a uvidí! Ať mě urazí a pomluví, a dostanou, že je to přejde; komu Pánbůh, tomu všichni svatí a hloupost boháče platí na světě za moudrost. A až budu tím boháčem, jsa vladařem, a budu štědře rozdávat, jak mám v úmyslu, budu pro svět bez chyby. Jsi-li z medu, mouchy tě jedí, a stojíš za tolik, kolik máš, říkávala jedna z mých babiček, a kdo už má dost, nestojí o cizí."

„Kéž tě Bůh zatratí, Sancho," řekl v tom okamžiku don Quijote. „Ať tě šedesát tisíc ďáblů odnese i s tvými příslovími! Už je meleš hodinu a každé z nich mě bodne. […] Řekni mi, kde je bereš, hlupáku, a jak jich to, blbče, užíváš? Já, než řeknu jedno a vhod, potím se a dru jako s pařezy." „Proboha, můj pane a vládče," odpověděl Sancho, „vy se také hned zlobíte pro nic za nic! Co se, u všech čertů, rozčilujete, že užívám svého majetku, neboť jiného nemám, jen přísloví a ještě přísloví. A teď

„I vždyť se dovedu podepsat svým jménem," odvětil Sancho. „[…] A pak se také mohu vymlouvat na to, že mám pravou ruku chromou, a někdo jiný bude vždycky podpisovat za mne: na všechno se najde lék, jenom na smrt ne… A jakmile budu mít, jak se říká, v ruce vládu a bič, zatočím s každým, jak mi bude libo. Však znáte to staré: ‚kdo má otce rychtářem'… A já nebudu jen rychtářem, ale panovníkem, a kdyby se někdo něčeho opovážil, hned mu ukážu, zač je toho loket! To tak, aby do mne někdo rýpal a za zády mě pomlouval. Pro vlnu si ke mně pyšně přijdou, ale tak jim zatopím, že budou jako ostříhaná jehňátka strachem zuby jektat… Komu Bůh pomáhá, ten vše přemáhá; a když tedy budu bohatý, což se u vladaře rozumí samo sebou, a přitom i štědrý, jak jsem si usmyslil, všechny chyby a chybičky se na mně ztratí… Buď samý med a mouchy tě snědí… Tolik znamenáš, kolik máš, říkávala moje babička. Komu hude štěstí, tomu nehroz pěstí!"

„Eh, aby tě sám Pán Bůh zatratil, Sancho!" zvolal don Quijote. „Kéž by tě sedmdesát tisíc ďáblů do pekla odneslo i s těmi zatrachtilými pořekadly! Dobrou hodinu mi je tu ze sebe sypeš, a já se při tom trápím a dusím, jako když někomu nos ucpou a do

vím čtyři, která by se sem moc hodila jako schválně dělaná, ale neřeknu je, protože mluvit stříbro, mlčet Sancho."

„Ten Sancho, to nejsi ty," pravil don Quijote […].

úst mu vstrčí šátek a vodu do něho lijí a tak ho mučí… […] Pověz mi, hlupáku, kde je vlastně bereš, řekni, tupá hlavo, jak jich třeba užívat? Nežli totiž já jedno jediné z hlavy vylovím a vhodně použiji, zpotím se vždycky a zmořím, jako bych jámu kopal." || „Pro Pána Boha, milý pane náš," odvětil Sancho. „Vaše Milost se na mne vždycky zlobí pro každou maličkost. Proč vás, u všech čertů, tolik rmoutí, že rozdávám ze svého? Tváříte se, jako bych měl Bůh ví jak velké jmění, a zatím nemám vlastně nic víc nežli ta přísloví a pořekadla! A právě mi jich několik napadlo, a jsou na to, co jsme si povídali, jako šita, hodí se sem, na mou duši, jako hrušky do košíku, ale už vám nic nepovím, protože podle jednoho starého přísloví: kdo mlčet umí, bývá zván Sancho."

„Ach, tebe by tak sotva kdo nazval," řekl don Quijote […].

Analyzujme překlady po odstavcích. V prvním odstavci vidíme už na první pohled, že zdařilejší je překlad Šmídův. Ten vhodněji užívá jména „rychtář" (Černý užívá „starosta") při překladu španělského přísloví *el que tiene el padre alcalde (seguro va a juicio)* – Černý zde navíc zcela nepochopitelně přeloží „Čí táta je starostou…", ale poté říká, že bude **rychtářem**. Šmíd pak sice bohužel pouze opisuje (a navíc tak zdlouhavě, že musí také rozdělit Cervantesovu větu) španělské přísloví *vendrán por lana y volverán trasquilados* jako „Pro vlnu si ke mně pyšně přijdou, ale tak jim zatopím, že budou jako ostříhaná jehňátka strachem zuby jektat…". Černý ale přísloví také vynechává, říká prostě „dostanou, že je to přejde". Další přísloví ale opět převádí lépe Šmíd – Černý navíc i mění smysl originálu.

V replice dona Quijota se Šmíd prozrazuje z nahlížení do Kosterkova překladu, když chybně překládá *sesenta mil satanases* jako „**sedmdesát** tisíc ďáblů".[195] U Kosterky se však neinspiroval při převodu španělského *tragos de tormento*, které překládá skutečně velmi rozvlekle jako „já se při tom trápím a dusím, jako když někomu nos ucpou a do úst mu vstrčí šátek a vodu do něho lijí a tak ho mučí…". Kosterkovo „každé znamená pro mne doušek

[195] Jediný Kosterka převádí chybně, u Pikharta i Stefana je správně.

útrap“ sice nevystihuje úplně přesně originál, který odkazuje na tzv. vodní trýzeň, jeden z druhů mučení, ale je zcela jistě lepší než zdlouhavý Šmídův opis, který by rozezlený don Quijote určitě nepoužil… Černý si zde ale podle mě také nevede o moc lépe, když oslovuje Sancha rušivým „blbče“ [*mentecato*]. Ve vydání Odeonu je však opraveno na „blázne“.

Se Sanchovou odpovědí je to podobné jako s jeho první replikou. Šmíd opět převádí lépe přísloví, ale bohužel přidává nad rámec originálu: „Tváříte se, jako bych měl Bůh ví jak velké jmění […].“[196]

Podívejme se na další ukázku: překladatelé se museli vypořádat i s tím, že Sancho přísloví motá. Tak například v polovině prvního dílu radí v kapitole 31 donu Quijotovi, aby nepropásl šťastnou příležitost, která se mu naskytla, a oženil se s princeznou Micomiconou:

> —[…] Calle, por amor de Dios, y tenga vergüenza de lo que ha dicho, y tome mi consejo, y perdóneme, y cásese luego en el primer lugar que haya cura; y si no, ahí está nuestro licenciado, que lo hará de perlas. Y advierta que ya tengo edad para dar consejos, y que este que le doy le viene de molde, y que más vale pájaro en mano que buitre volando, porque quien bien tiene y mal escoge, por bien que se enoja no se venga.

Sancho zde splete druhé přísloví, které zní správně takto: „Quien bien tiene y mal escoge, por mal que le venga no se enoje.“ I když G. Fernández Rodríguez-Escalona říká, že Sanchova verze je nepochopitelný galimatyáš,[197] teoreticky je možná i další interpretace. Přísloví by totiž i v Sanchově verzi dávalo smysl, pokud bychom předpokládali, že v tisku došlo k chybě a bylo nahrazeno „le“ za „se“: „por bien que le enoja no se venga“. Přísloví by tak nabylo jiného významu, ale určitý smysl, navíc přípustný, by mělo. Překladatelé by si zde tedy podle mého názoru měli zvolit, kterou verzi pokládají za pravděpodobnější, ale alespoň jedna z nich by měla být v překladu zohledněna.[198] Zde je jejich překlad:

„[…] Mlčte, pro Boha, a styďte se za svou řeč, uposlechněte mne a odpusťte mi, ale ožeňte se u prvního faráře, a ne-li, tak tu na to máme našeho	„[…] Mlčte už, proboha vás prosím, a zastyďte se za to, co jste mi tu povídal, a nezlobte se na mne, když vám dobře radím, ale ožeňte se v první osadě,

[196] Černého patetické „můj pane a vládče (sic!)“ je v odeonském vydání opraveno na „můj pane drahý“ (s. 561).

[197] G. FERNÁNDEZ RODRÍGUEZ-ESCALONA, *La concepción cervantina del hablar*, op. cit., s. 359

[198] Rodríguez Marín, jehož vydání oba překladatelé užívali, glosuje následovně: „«Quien bien tiene y mal escoge, *por mal que le venga no se enoje*», dice el refrán. Cervantes, por donaire, lo hace estropear a Sancho, como hace estropear otro al soldado del *Entremés de El Vizcaino fingido* […]“ (sv. III, s. 141, pozn. č. 15).

licenciáta, který to učiní za med. Nezapomeňte, že už jsem dost stár, abych dával rady, a že tato má rada vám velmi prospěje: neboť lepší vrabec v hrsti než holub v povětří a kdo může vybrat dobré, a zlé si zvolí, pozdě bycha honí."

kde najdete kněze. A je s námi ostatně náš pan farář, který to dovede snad ze všech nejlíp. Považte, že jsem už dost viděl a zkusil, abych vám mohl radit, a tentokrát by vám líp neporadil ani vlastní otec. Nadarmo se, pane neříká: lepší vrabec v hrsti než holub na střeše, a povím vám k tomu ještě něco: kdo v zlatě vybírá a ještě přebere, tomu se už nikdy dobře nevede."

Vidíme tedy, že ani Černý ani Šmíd nepřekládají přísloví jako nesmyslné, ovšem ani mu nedávají jiný – Sanchův – význam.[199] Černý navíc překládá úsloví *de perlas* (skvěle, výtečně) jako „za med" – nejsem si upřímně řečeno jistý, co se tím myslí (pravděpodobně že za to licenciát nebude nic chtít, udělá to „za hubičku", což je ovšem významově špatně). Šmíd zde bohužel opět přidává nad rámec originálu („který to dovede snad ze všech nejlíp") a navíc zaměňuje pana faráře za licenciáta. Ani jeden z překladatelů nepřevádějí adekvátně úsloví *venir de molde*: vystihnou sice smysl, ale na místě by bylo použít nějakého úsloví (např. padnout jako ulité).

Začátek *Dona Quijota*: I, 1

Je téměř mou povinností uvést v porovnání překladů také začátek knihy – jedná se o úryvek velmi známý a také důležitý v tom smyslu, že právě podle něj si ve velké míře čtenář utváří na knihu názor, protože je na začátku knihy. Pokud první kapitola čtenáře nezaujme, hrozí nebezpečí, že knihu odloží. A právě proto je i její *překlad* velmi důležitý – pokud není dobrý, hrozí, že čtenáře kniha odradí právě jeho vinou. Dá se také předpokládat, že překladatelé věnují první kapitole nejvíce úsilí, i když na druhé straně je pro ně možná překlad složitější v tom smyslu, že si ještě nestačili „zvyknout" na styl originálu. Podívejme se teď tedy na samý začátek *Dona Quijota*, kde začíná vlastní děj románu:

> En un lugar de la Mancha, de cuyo nombre no quiero acordarme, no ha mucho tiempo que vivía un hidalgo de los de lanza en astillero, adarga antigua, rocín flaco y galgo corredor. Una olla de algo más vaca que carnero, salpicón las más noches, duelos y quebrantos los sábados,

[199] Domnívám se, že Černý navíc špatně převádí přísloví předchozí: správná verze je „holub na střeše", jak uvádí Šmíd, nebo „Lepší vrabec v hrsti než orel v povětří" (B. BAUŠE, „Ptactvo v mluvě českého lidu", *Český lid*, 21/4 (1912), s. 163). Protože přísloví ale obecně mívají nespočet verzí, je možné, že Černý uvádí nějakou méně známou.

lantejas [sic!] los viernes, algún palomino de añadidura los domingos, consumían las tres partes de su hacienda. El resto della concluían sayo de velarte, calzas de velludo para las fiestas, con sus pantuflos de lo mesmo, y los días de entresemana se honraba con su vellorí de lo más fino. Tenía en su casa una ama que pasaba de los cuarenta y una sobrina que no llegaba a los veinte, y un mozo de campo y plaza que así ensillaba el rocín como tomaba la podadera. Frisaba la edad de nuestro hidalgo con los cincuenta años. Era de complexión recia, seco de carnes, enjuto de rostro, gran madrugador y amigo de la caza. Quieren decir que tenía el sobrenombre de «Quijada», o «Quesada», que en esto hay alguna diferencia en los autores que deste caso escriben, aunque por conjeturas verisímiles se deja entender que se llamaba «Quijana». Pero esto importa poco a nuestro cuento: basta que en la narración dél no se salga un punto de la verdad.

Takto pasáž převádí oba překladatelé:

V jedné osadě manchského kraje, na jejíž jméno si nechci vzpomenouti, žil před krátkým časem rytíř z rodu těch, kteří mívají na stojanu kopí, starý štít, hubenou kobylu a honícího psa. K obědu míval nejčastěji hovězí, málo skopové, k večeři studené maso na koření, v sobotu jídal slaninu s vejci, v pátek čočku, v neděli nějaké holoubě na přilepšenou a na to šly tři čtvrti jeho příjmů. Zbytek padl na kabát z černého sukna, na sametové sváteční kalhoty a sametové střevíce; ve všední den nosil šat z obyčejného sukna domácího. Měl doma hospodyni, jíž bylo přes čtyřicet let, neteř, jíž nebylo ještě dvacet, a sluhu, který mu sedlal herku a zahradničil. Našemu šlechtici bylo asi tak padesát: byl pevně stavěný, suchý, v líci hubený, vstával za úsvitu a rád chodil na lov. Jmenoval se prý Quijada nebo Quesada (spisovatelé, kteří o té věci píší, nejsou zajedno); nám se zdá pravděpodobným, že jeho příjmení bylo Quijana. Ale to pro nás nemá důležitosti: stačí, když se naše vyprávění neuchýlí ani o krok od pravdy.

V jedné vsi kraje zvaného Mancha, na jejíž jméno si nechci vzpomenouti, žil před nedávnem jeden z těch šlechticů, kteří mívají kopí na stojanu, štít jako za stara, hubeného koníka a loveckého chrta. K obědu míval častěji hovězí než skopové, k večeři zbytky masa na šťávě, každou sobotu vejce na slanině, v pátek čočovici, v neděli nějaké to holoubě na přilepšenou a na to padly tři čtvrtiny jeho příjmů. Zbytek vydal za kabátec z jemného sukna, za sváteční kalhoty z hrubšího sametu a střevíce z téže látky a ve všední dny se pyšnil v šatě z levnějšího domácího sukna. || Měl u sebe hospodyni, které bylo přes čtyřicet let, neteř sotva dvacítiletou a čeledína pro polní a domácí práci, který mu osedlával koníka a zahradničil. || Našemu šlechtici táhlo na padesátku; byl pevných kostí, těla suchého, vpadlých tváří, časně vstával a byl velký ctitel lovu. A jmenoval prý se Quijada nebo Quesada, v tom se autoři, kteří o té věci píší, rozcházejí; ale je možno právem soudit, že se jmenoval Quijana. Avšak na tom v našem příběhu naprosto nezáleží. Stačí, když se ve vypravování neodchýlíme ani o vlas od pravdy.

Na první pohled zaujme nápadná podobnost obou překladů, především na začátku. Jakkoli mi přijde nepravděpodobné, že by Šmíd opisoval právě z překladu Černého (tedy z překladu, který tomu Šmídovu bezprostředně předcházel, a s nímž se tedy při publikování Šmídova překladu srovnání přímo nabízelo), je neoddiskutovatelné, že si k sobě mají oba překlady mnohem blíže než například Šmídův a Kosterkův, resp. Pikhartův. Jsou si totiž podobné i v místech, kde se odchylují od originálu – například ve stavbě druhé věty, kde jednotlivá jídla dona Quijota v originálu stojí v postavení podmětu a jádrem sdělení je, že spotřebovaly tři čtvrtiny jeho příjmů. Tak překládají i předchozí překladatelé *Dona Quijota*; naopak Černý a Šmíd větu přeformulovávají a v jejich překladu se jádrem sdělení stává, co don Quijote obvykle jídal. Stejně tak zarazí, když Šmíd stejně jako Černý překládá, že don Quijote častěji míval hovězí než skopové, nebo že ve všední den chodil v *domácím* sukně. I zde se oba překladatelé odchylují od originálu – přitom všichni předchozí překladatelé daná místa převedli správně.[200] Šmíd se ale vyvarovává některých chyb, kterých se dopouští Černý – ten překládá „en un lugar" jako „v jedné osadě"[201] nebo z hubeného koně [*rocín flaco*] dělá podle chybné české tradice kobylu (ačkoli dále v románu mluví správně o „Rocinantovi").[202]

Šmíd zde také vhodněji překládá španělské problematické slovo *hidalgo*. Jeho *šlechtic* je zde lepší než Černého *rytíř*, protože rytířem se don Quijote teprve stane. Slovo *rytíř* sice figuruje i v zažitém českém názvu Cervantesova románu (*Důmyslný/Duchaplný* ***rytíř*** *don Quijote de la Mancha*),[203] ale tam je podle mého soudu legitimní proto, že se líčí příhody dona Quijota právě v roli potulného rytíře. Ostatně druhý díl *Dona Quijota* nese

[200] Šmíd ale všechny tyto nedostatky odstraňuje ve druhém vydání v SNKLHU.

[201] Jak poukazuje Uličný, „výraz osada má v češtině konotace historicky a kulturně poněkud jiné" (M. ULIČNÝ, *České verze Cervantesova Dona Quijota*, op. cit., s. 94). Zní velice nepřesvědčivě, když se později v Černého překladu mluví o „faráři osady". *DQIC* v komentáři odkazuje na slavný slovník Autoridades a také na další místo v *Donu Quijotovi*, kde se *lugar* zmiňuje: „«*Lugar* vale también ciudad, villa o aldea, si bien rigurosamente se entiende por *lugar* la población pequeña, que es menor que villa y más que aldea» (*Autoridades*); cf. solo II, 54: «Él nunca se puso a averiguar si era ínsula, ciudad, villa o *lugar* la que gobernaba»" (*DQIC*, compl. 35.2).

[202] Uličný mluví o úzu „českého čtenářstva, u něhož zapustila kořeny představa (díky Grossmannové-Brodské? zásluhou Šťastného? [*adaptace Dona Quijota, pozn. VK*]), že don Quijote jezdil v sedle kobyly" (M. ULIČNÝ, *České verze Cervantesova Dona Quijota*, op. cit., s. 57).

[203] Název takto překládají všichni čeští překladatelé počínaje Pikhartem – úplně první Pichlův překlad *Dona Quijota* je nazván zkráceně „Don Quijote de la Mancha".

ve španělštině název *Segunda parte del ingenioso* ***caballero*** *don Quijote de la Mancha*).[204] Avšak překládat *hidalgo* jako *rytíř* i na samém začátku románu, kde se popisuje Alonso Quijada (resp. Quesada či Quijana), který se donem Quijotem teprve stane, je nepříhodné. Navíc Černý ani není důsledný: o odstavec dále překládá *hidalgo* jako *šlechtic*.[205]

Překlad slova *hidalgo* je každopádně komplikovaný. Šmíd ve druhém vydání v SNKLHU mění *šlechtice* na *zemana* (takto překládá i Pichl a Kosterka, Pikhart užívá *šlechtic*). Tuto variantu preferuje i M. Uličný[206] a skutečně má určité výhody, např. v 2. kapitole II. dílu, kdy se staví do protikladu *hidalgos* jako nižší šlechta a *caballeros* jako vyšší šlechta. I když ale *zeman* odpovídá *hidalgovi* v tom, že oba označují příslušníky nižší šlechty,[207] přesto tato varianta podle mého názoru není vhodná. Pojem *hidalgo* totiž vychází z ryze španělského prostředí, naopak pojem *zeman* s sebou nese konotace z prostředí českého.[208] Navíc čeští *zemanové* obvykle byli vlastníky půdy („vlastník pozemků", *SSČJ*), což pro španělského *hidalga* neplatilo. Šmíd se ostatně ve třetím vydání ve Svobodě vrací ke slovu *šlechtic*.[209]

Vraťme se ale zpět k analyzované pasáži. Šmíd svým překladem také opět (nevhodně) poukázal na svůj moravský původ: slovo *čočovice*, ze staročeského *sočovicě*, je v Čechách přinejmenším již od poloviny minulého století považováno za zastaralé – o něco

---

[204] F. Rico však ukázal, že se pravděpodobně jedná spíše o editorovu práci (viz F. RICO, „El título del Quijote", *Bulletin of Spanish Studies*, 81/4–5 (1/6/2004), s. 541–551).

[205] A na jiných místech (např. I, 5) překládá dokonce jako *zeman*! K pojmu *zeman* viz dále.

[206] Viz např. jeho komentář k adaptaci *Dona Quijota* od E. Drobílka: „Drobílek užil týž výraz (*šlechtic*) jako Pikhart pro španělské slovo *hidalgo*, které spíše odpovídá výrazu *zeman*, užitému například Pichlem (1864) nebo Kosterkou (1924, 1931)" (M. ULIČNÝ, *České verze Cervantesova Dona Quijota*, op. cit., s. 57).

[207] Základní definice pojmu *hidalgo* je podle *RAE* následující: „Persona que por linaje pertenecía al estamento inferior de la nobleza." Cejador y Frauca rozlišuje mezi širším a užším významem: „noble o libre o exento por linaje […]; estrictamente, el de la última clase nobiliaria, cuya primera clase era la de los *ricos omnes*, la segunda la de los *infrancones*, la tercera los *fijos dalgo*" (J. CEJADOR Y FRAUCA, *HIJO DALGO, FIJO DALGO*, in *Vocabulario medieval castellano*, Las Americas Publishing Co., New York 1968).

[208] Viz Covarrubiův slovník z roku 1611: „Este término es muy propio de España." (S. DE COVARRUBIAS OROZCO, *Fidalgo*, in F. C. R. MALDONADO (ed.), *Tesoro de la lengua castellana o española*, Castalia, Madrid 1994).

[209] Stálo by za zvážení, zda by nebylo nejlepší prostě slovo *hidalgo* převzít do češtiny, s případným dovysvětlením. To ostatně v prvním vydání svého překladu dělá Černý, když ve zmiňované 2. kapitole II. dílu, pravděpodobně po vzoru Pikharta, překládá následovně: „Rytíři podotýkají, že nejsou příliš nadšeni, když se s nimi rovná šlechtic nižší, nepatrný **hidalgo**…" (sv. III, s. 29). Ve třetím vydání v Odeonu Černý ale nahrazuje celé spojení za *zemany* (s. 362). Problém je nicméně i s překladem slova *caballero*.

déle se ale používá na Moravě, kde podle *Českého jazykového atlasu* ještě v 60. a 70. letech 20. století stále existují lokality (především blízko slovenských hranic), kde se toto označení čočky používá zcela běžně.[210]

A konečně pokud jde o úplně první větu románu, který – jak poukazuje mimo jiné Á. Rosenblat[211] – začíná oktosylabem ze španělské burleskní romance *El amante apaleado* („en un lugar de la Mancha"), oba překladatelé si nijak nekomplikovali práci a nesnažili se romanci zachytit.[212] Nepovažuji to ovšem za nedostatek: ani dnešní běžný španělský čtenář romanci zcela určitě nezná a mohl by tak zachytit pouze rytmus. A protože se jedná o jeden jediný verš (následující část věty je jedenáctislabičná), nedomnívám se, že by si ho opravdu všiml. Ostatně v komentáři *DQIC* se říká, že věta odpovídá verši z nového romancera „pravděpodobně náhodou".[213] Vydání Rodrígueze Marína z let 1922–23, které měli k dispozici Černý a Šmíd, romanci nezmiňuje vůbec. Domnívám se tedy, že situace je zde velmi odlišná např. od zmiňované 2. kapitoly, kde naopak je nutné českému čtenáři zprostředkovat, že postavy hovoří slovy romance (viz podkapitola *Odkazování na romance: I, 2*, s. 50). Zde je podle mého názoru přípustné odkaz vypustit a nesnažit se o oktosylab, pokud by to navíc velmi pravděpodobně bylo na úkor českého textu.[214]

---

[210] J. BALHAR – P. JANČÁK (ed.), *Čočka*, in *Český jazykový atlas*, op. cit. Viz také S. KLOFEROVÁ (ed.), *Čočovice*, in *Slovník nářečí českého jazyka* [online], Ústav pro jazyk český AV ČR, Brno 2016–, [cit. 7/9/2019], dostupné z: <http://sncj.ujc.cas.cz>.

[211] Á. ROSENBLAT, *La lengua del* Quijote, op. cit., s. 69.

[212] Pokud si toho vůbec všimli – u Šmída se to dá předpokládat, protože znal studii Á. Roseblata, u Černého je legitimní o tom pochybovat.

[213] V dodatcích se píše: „Rodríguez Marín […] insistió en que la primera frase del *Quijote* es una reminiscencia del octosílabo en cuestión; pero, de ser así, se trataría de una reminiscencia inconsciente, no deliberada, o, en todo caso, Cervantes no contaría con que se entendiera como cita, porque el texto no era lo suficientemente conocido para que el común de los lectores percibiera la alusión." Ačkoli Roseblat tvrdí, že romance byla „bezpochyby velmi známá" (Á. ROSENBLAT, *La lengua del* Quijote, op. cit., s. 69), stavím se spíše na stranu kolektivu pod vedením F. Rica – mimo jiné proto, že se jedná o romanci tzv. „novou", která tedy v době vydání *Dona Quijota* ani neměla dostatek času proslavit se.

[214] Dovolím si ještě krátkou poznámku ohledně překladu druhé věty prvního souvětí. Ve své studii o Cervantesovu vztahu k pravdě v *Donu Quijotovi* zmiňuje P. Juračková Šmídův a Černého překlad této věty: „Přestože ve Šmídově i Černého českém překladu *Dona Quijota* je v první větě románu zachováno sloveso ‚chtít', tento překlad není zcela správný. Ve skutečnosti zde má sloveso „chtít" pouze pomocnou funkci a věta tedy spíše znamená ‚nemohu si vzpomenout' […]" (P. JURAČKOVÁ, „Mambrinova přilba", in J. MAREŠOVÁ – B. VRÁTILOVÁ – J. A. SÁNCHEZ (ed.), *Svět Dona Quijota*, Univerzita Karlova, Praha 2019, s. 265). Chtěl bych se zde ovšem Černého a Šmída zastat. Juračková se opírá o komentář Ricova vydání (ovšem novějšího z roku 2015, které při dopisování této práce již nemám k dispozici – domnívám se ovšem, že se jedná o ten samý jako ve vydání z roku 1998): „*[Q]uiero* puede tener aquí valor de auxiliar, análogo al de *voy* o *llego* en las perífrasis

Celkově tedy můžeme shrnout, že oba překlady této pasáže jsou si velmi podobné (bohužel až podezřele!), Šmíd pouze opravuje některé chyby, kterých se dopouští Černý. Jak je tomu v tomto vydání zvykem, Šmíd ale bohužel přidává odsazení i tam, kde by nemusel a zbytečně rozděluje plynulý text (v následujícím vydání v SNKLHU Šmíd odstavce předělává podle Rodrígueze Marína, ale ve vydání ve Svobodě v této pasáži zbytečná odsazení opět přidává). Horším prohřeškem je nicméně, že zcela zbytečně rozděluje do dvou i poslední větu, a nerespektuje Cervantesův styl, kterému jsou dlouhé věty příznačné.[215]

Montesinova jeskyně: II, 23

A jako poslední úryvek si neodpustím epizodu z Montesinovy jeskyně, z 23. kapitoly II. dílu.[216] Jak pravdivě poznamenává Alberto Sánchez, jedná se o jednu z vůbec nejkomentovanějších kapitol *Dona Quijota.*[217] „Jako hudba na pozadí slouží patetická romance o smrti paladina Durandarta a o jeho vytrvalé lásce až za hrob k dámě Belermě. […] Cervantes nás staví, prostřednictvím příběhu spleteného dona Quijota, přímo

---

equivalentes; en el desenlace, sin embargo, Cervantes recupera el sentido propio del verbo: «cuyo lugar *no quiso* poner Cide Hamete puntualmente...» (II, 74) […]" (*DQIC*, pozn. 3 (I, 1)). Jedná se ovšem o pouhou *hypotézu*. Navíc právě skutečnost, že – jak říká sama Juračková – „na konci románu pak Cervantes ještě uvede, že rodiště dona Quijota ‚nechtěl Sidi Hamet přesně uvést'" a tam „už ovšem sloveso „chtít" pomocný význam nemá" (s. 265), svědčí ve prospěch Roseblatovy teze (kterého Juračková ostatně také cituje, když v tomto kontextu zmiňuje literární tradici), že Cervantesův vypravěč si na jméno vesnice nechce vzpomenout *úmyslně*. „Al sustituir el *no me acuerdo* o el *no puedo acordarme* por un *no quiero*, [Cervantes] trasmuta la anodina deficiencia de la memoria, real o ficticia, en un acto de voluntad, lleno de misterio" (Á. ROSENBLAT, *La lengua del* Quijote, op. cit., s. 70n).

[215] Černý naopak spojuje dvě věty, které jsou ve španělské předloze zvlášť (i u Rodrígueze Marína). Nabízí se otázka, zda Černý věty spojuje s ohledem na předlohu, z níž překládal, než si pořídil vydání Rodrígueze Marína, nebo se k tomu rozhodl sám. Vzhledem k tomu, že obě věty spojuje dvojtečkou, což pro češtinu není zrovna typické, byť legitimní, kloním se spíše k první možnosti (je ovšem také možné, že takto spojuje francouzský překladatel Florian, z kterého Černý čerpal velmi často, viz O. DUBSKÝ, „Několik slov o posledních českých překladech Cervantesova *Dona Quijota*", op. cit.).

[216] Je otázkou, jak jméno „Montesinos" správně převést do češtiny: všichni čeští překladatelé bez výjimky jméno uvádějí jako „Montesínos" s čárkou nad *-i* (kromě Šmídova posledního vydání ve Svobodě, kde je opraveno na krátké *-i*). Takové počešťování bylo dříve zvykem, nicméně v dnešní praxi by spíše mělo zůstat nezměněné: to, že je na slabice *-si* přízvuk, neznamená, že by se měla v češtině přidat čárka – španělská výslovnost také není dlouhá.

[217] A. SÁNCHEZ, „Don Quijote, rapsoda del romancero viejo", in J. A. PARR (ed.), *On Cervantes: essays for L.A. Murillo* (*Juan de la Cuesta Hispanic Monographs. Documentación Cervantina*), Juan de la Cuesta, Newark [Delaware] 1991, s. 241.

doprostřed událostí vypravovaných v romanci […].“[218] Romance líčí porážku v Roncesvalles; vypráví, jak rytíř Durandarte před smrtí pověří svého bratrance Montesina (který je také hrdinou dalších romancí karolinského cyklu), aby mu vyňal srdce a zanesl je Belermě, dámě, které sloužil, jako důkaz jeho lásky. Uvidíme, že se zde se také citují verše pocházející přímo z romance. Takto tedy vypravuje don Quijote:

> […] digo que el venerable Montesinos me metió en el cristalino palacio, donde en una sala baja, fresquísima sobremodo y toda de alabastro, estaba un sepulcro de mármol con gran maestría fabricado, sobre el cual vi a un caballero tendido de largo a largo, no de bronce, ni de mármol, ni de jaspe hecho, como los suele haber en otros sepulcros, sino de pura carne y de puros huesos. Tenía la mano derecha (que a mi parecer es algo peluda y nervosa, señal de tener muchas fuerzas su dueño) puesta sobre el lado del corazón; y antes que preguntase nada a Montesinos, viéndome suspenso mirando al del sepulcro, me dijo: «Este es mi amigo Durandarte, flor y espejo de los caballeros enamorados y valientes de su tiempo. Tiénele aquí encantado, como me tiene a mí y a otros muchos y muchas, Merlín, aquel francés encantador que dicen que fue hijo del diablo; y lo que yo creo es que no fue hijo del diablo, sino que supo, como dicen, un punto más que el diablo. El cómo o para qué nos encantó nadie lo sabe, y ello dirá andando los tiempos, que no están muy lejos, según imagino. Lo que a mí me admira es que sé, tan cierto como ahora es de día, que Durandarte acabó los de su vida en mis brazos, y que después de muerto le saqué el corazón con mis propias manos; y en verdad que debía de pesar dos libras, porque, según los naturales, el que tiene mayor corazón es dotado de mayor valentía del que le tiene pequeño. Pues siendo esto así, y que realmente murió este caballero, ¿cómo ahora se queja y sospira de cuando en cuando como si estuviese vivo?». Esto dicho, el mísero Durandarte, dando una gran voz, dijo:
> «¡Oh, mi primo Montesinos!
> Lo postrero que os rogaba,
> que cuando yo fuere muerto
> y mi ánima arrancada,
> que llevéis mi corazón
> adonde Belerma estaba,
> sacándomele del pecho,
> ya con puñal, ya con daga».

[218] *Ibid.*, s. 255. Překlad VK.

Hlavní výzva pro překladatele je v tomto úryvku především sama romance. Až na poslední dva verše se jedná o její přímou transkripci[219] a – jak upozorňuje P. Díaz-Mas – romance „musela být velmi známá, jinak by čtenářům ze začátku 17. století nepřišla nijak vtipná tato dlouhá pasáž, ve které ji Cervantes zesměšňuje".[220] Překladatelé tedy museli naprosto přesně pochopit, v čem spočívá ono zesměšnění a pokud možno českému čtenáři vynahradit skutečnost, že romanci – na rozdíl od čtenářů španělských – nezná. Nemůžeme zde sice bohužel uvést delší úryvek z této kapitoly, ale Cervantesův vtip je do jisté míry patrný i zde: spočívá v tom, že se berou naprosto vážně a doslova skutečnosti, které se v romanci berou spíše metaforicky. Proto třeba ta zmínka o dýce nebo mečíku – pokud měl Montesinos srdce Belermě donést, bylo ho třeba také vyříznout, a don Quijote se tedy ptá čím.[221] Barbora Vrátilová to vystihuje zcela přesně, když říká, že „do rytířského zásvětí v jeskyni vstupují prvky, které narušují její snový neboli mytický charakter. Jde o ‚nízké' prvky z každodenního světa (spojené s tělesností, smrtelností těla či s jeho karnevalovou otevřeností) nebo také přesná fakta (váha srdce, forma dýky apod.)".[222]

Takto úryvek převádějí oba překladatelé:

„[…] tedy vážný Montesínos doprovodil mě do křišťálového paláce, ve kterém, v přízemí, chmurné síni z alabastru stál mramorový náhrobek mistrovské práce, na němž ležel rytíř, ne z bronzu	„Nuže, ctihodný Montesínos mě zavedl do křišťálového paláce. A tam v nízké, neobyčejně chladné síni z alabastru stál mramorový náhrobek mistrovské práce a spatřil jsem, že na něm leží jak

[219] Striktně vzato jde o romance dvě; ohledně jejich původu viz komentář ve vydání *Dona Quijota* od L. A. MURILLA, II. díl, Castalia, Madrid 1978, s. 215.

[220] P. DÍAZ-MAS (ed.), *Romancero*, Crítica, Barcelona 1994, s. 212.

[221] Viz také dále v kapitole: "Apenas me dijo que era Montesinos, cuando le pregunté si fue verdad lo que en el mundo de acá arriba se contaba, que él había sacado de la mitad del pecho con una pequeña daga, el corazón de su grande amigo Durandarte y llevándole a la señora Belerma, como él se lo mandó al punto de su muerte. Respondiome que en todo decían verdad sino en la daga, porque **no fue daga, ni pequeña, sino un puñal buido, más agudo que una lezna**" (zvýraznění je moje).

[222] B. VRÁTILOVÁ, „Montesinova jeskyně", in J. MAREŠOVÁ – B. VRÁTILOVÁ – J. A. SÁNCHEZ (ed.), *Svět Dona Quijota*, Univerzita Karlova, Praha 2019, s. 310.

Viz také komentář R. M. Pidala: „Lo burlesco se produce trayendo la poética vaguedad a lo concreto vulgar. Los pormenores concretos, vulgares, nunca soeces, envuelven y sofocan la nobleza exterior del relato romancístico, pero sin tocar a la nobleza íntima. Belerma aparece luego vistiendo muy luengos lutos: 'Traía en las manos, dice Don Quijote, un lienzo delgado, y entre él, a lo que pude divisar, un corazón de carne momia, según venía seco y amojamado'; y esa Belerma resulta, no desmentida en su fidelidad, sino exaltada en su amor, cantando tristes endechas sobre el cuerpo y sobre el lastimado corazón de su amante. La poesía interior del romance perdura en su esencia grave y trágica; sólo se bromea con la corteza, con la envoltura que le pone la desbaratada imaginación del loco" (R. MENÉNDEZ PIDAL, „Cervantes y el ideal caballeresco", in *Miscelánea histórico-literaria*, Espasa-Calpe, Buenos Aires 1952, s. 29).

nebo z mramoru jako na jiných náhrobcích, ale skutečný rytíř z krve a kostí. Jeho pravice, trochu chlupatá a svalovitá, důkaz to síly rytířovy, byla položena na srdci; než jsem se mohl otázati Montesína, pravil mi vida můj udivený pohled na náhrobek: ‚To jest můj přítel Durandarte, výkvět a vzor statečných a milujících rytířů své doby; začaroval jej sem, právě tak jako mne a mnohé jiné muže a ženy, Merlín, francouzský kouzelník, který prý jest synem ďáblovým; já však myslím, že je spíše samotným ďáblem než synem ďáblovým. Proč a jakým způsobem nás začaroval, nikdo neví, ale snad se to dozvíme v pravý čas, který, jak se domnívám, již přichází. Ale jedno mě překvapuje: Durandarte zemřel v mé náruči a já jsem vyňal jeho srdce vlastní rukou – opravdu, vážilo jistě dvě libry, neboť jak učí přírodozpytec, je ten, kdo má těžší srdce, také statečnější; proč tedy tento rytíř, který zemřel, běduje a naříká, jako by byl živý?

Po těchto slovech ubohý Durandarte zvolal:

Příbuzný můj, Montesíne,
o jediné jsem vás žádal:
až má duše z těla vyjde,
byste srdce z prsou vyňal
dýkou nebo ostrým mečem,
zanesl je bez prodlení
ubohé mé Belermě.

široký tak dlouhý jakýsi rytíř, nikoliv však z bronzu, mramoru nebo jaspisu jako na jiných náhrobcích, ale z masa a kostí. Jeho pravice, která byla, nemýlím-li se, hodně chlupatá a šlachovitá, což je znamením veliké síly, spočívala na straně srdeční. Nemusil jsem se ani na nic poptávat, neboť Montesínos, kterému neušlo, jak jsem užasl při pohledu na onen náhrobek, mi ihned řekl:

‚To je můj přítel Durandarte, nejspanilejší květ a vzor udatných a horoucně milujících rytířů své doby. Zaklel ho sem do podzemních hlubin, stejně jako mne a mnoho jiných rytířů a dam sám Merlín, pověstný černokněžník francouzský, o kterém se vypravuje, že jej zplodil sám ďábel; já však myslím, že nebyl synem ďáblovým, ale že věděl, jak se říkává, o hodně víc nežli sám ďábel. Jak a proč nás sem Merlín začaroval, nikdo neví, ale časem vyjde pravda najevo a brzo se už toho, jak se domnívám, dočkáme… Nejvíce mě však udivuje, že jsem si jist – jako že je právě bílý den! – že skončil Durandarte dni svého života v mé náruči, a když byl mrtev, vyňal jsem mu vlastníma rukama srdce z hrudi, a to nikoli srdce ledajaké, neboť vážilo při nejmenším dvě libry, a jak učí přírodozpytci, kdo má větší srdce, bývá obdařen i větší odvahou nežli ten, kdo je má malé; nejvíce mě však, abych dopověděl, na celé té věci překvapuje to, že i když je tomu tak, jak jsem pověděl, ten rytíř chvílemi zhluboka vzchychá… Jak je vůbec možné, že když tam u Roncesvalles doopravdy zemřel, nyní někdy sténá, jako by byl živ?

Jen to dořekl, zvolal ubohý Durandarte hlasem velikým:

‚Bratranče můj Montesíne,
V prosbě sepjal jsem k vám dlaně,
Abyste, až v poli skonám,
Až odletí duše moje,

Z hrudi srdce hned mi vyňal
Dýkou nebo břitkým nožem,
Tam, kde Belerma by dlela,
V cvalu letěl se svým koněm…‘

Nejprve k významovým odchylkám: jediný vyloženě chybný překlad zde nalézáme u Černého, který převádí „sala fresquísima“ jako „chmurná síň“ (Šmíd správně překládá jako „chladná síň“) a také „el que tiene mayor corazón“ jako „kdo má těžší srdce“ (Šmíd opět správně „kdo má větší srdce“). Ve zbytku pasáže je již vše přeloženo správně, ovšem Černý některá slova vynechává: „ne z bronzu nebo z mramoru“ [*no de bronce, ni de mármol,* ***ni de jaspe*** *hecho*], „Jeho pravice, trochu chlupatá a svalovitá, důkaz to síly rytířovy“ [*mano derecha (que* ***a mi parecer*** *es algo peluda y nervosa, señal de tener muchas fuerzas su dueño)*], „jak učí přírodozpytec, je ten, kdo má těžší srdce, také statečnější“ [*según los naturales, el que tiene mayor corazón es dotado de mayor valentía del* ***que le tiene pequeño***].[223]

Naproti tomu Šmídův překlad zase obsahuje vsuvky: „**horoucně** milujících rytířů“ [*caballeros enamorados*], „vyňal jsem mu vlastníma rukama srdce z hrudi, **a to nikoli srdce ledajaké**, neboť vážilo při nejmenším dvě libry“ [*le saqué el corazón con mis propias manos; y en verdad que debía de pesar dos libras*] „nejvíce mě však, **abych dopověděl**, na celé té věci překvapuje to“ [*lo que a mí me admira es que*]. I když určité přídavky je možné tolerovat, a dokonce jsou kvůli zachování rytmu a plynulosti vhodné, jak popisuje například J. Levý,[224] překladatel by měl originálu zůstat věrný. První a druhá vsuvka tak není ospravedlnitelná, protože zvyšuje expresivitu originálu, resp. přidává prvky, které v originálu nejsou. Šmíd navíc i celou tuto pasáž překládá velmi obšírně. Můžeme se zde podívat na přesnou statistiku: přestože španělština potřebuje na vyjádření téhož více slov než čeština (tzn. španělský text je delší než odpovídající text český), je Šmídův překlad delší než španělský originál: ten má 1805 znaků, zatímco Šmídův text 1934! Černý zůstává na 1317 znacích.

Pokud jde o překladové neobratnosti, na první pohled by se zdálo, že jsou na tom Černý i Šmíd obdobně. Černý překládá neobratně španělský výraz *de pura carne y de puros*

[223] Zde Černý také nelogicky a chybně užívá singuláru místo plurálu („přírodozpytec“).
[224] J. LEVÝ, *Umění překladu*, op. cit., s. 138.

huesos jako „z krve a kostí“ (což je mimochodem velmi překvapivé, protože zažitý český ekvivalent „z masa a kostí“ doslovně odpovídá španělskému obratu); Šmíd zase vypráví, že Durandarte „zvolal […] hlasem velikým“. Vzhledem k tomu, co jsme ale řekli ohledně Cervantesova stylu, vyjde ze srovnání lépe Šmíd: Cervantes se totiž sám často dopouští jazykových nepřesností a neobratností, viz kapitola „I. *Cervantesův* styl z hlediska překladu“ – Černého chyba je ovšem jiného rázu.

Pokud jde romanci samu, Šmíd opět převádí bezchybným osmislabičným veršem s asonancemi v sudých verších. Naproti tomu Černému zcela vypadl jeden verš: místo osmi veršů jich má pouze sedm. Asonance neklade do sudých veršů, jak je tomu v romancích běžně zvykem, ale do lichých. Oba překladatelé si ale bohužel ulehčili práci a nezachovali strukturu romance. Domnívám se, že je důležité, aby Cervantesův přídavek k původní romanci o dýce anebo mečíku zůstal úplně na konci, protože jeho funkcí je znenadání snížit romanci z duchovní roviny na rovinu všednodennosti. Pokud zmínku o mečíku anebo dýce ponecháme uprostřed, tento kontrast zmírňujeme.

Celkově myslím můžeme konstatovat, že překlad Černého je v této pasáži čtivější – bohužel však některá místa nepřevádí úplně přesně, když vynechává slova a vazby obsažené v originálu a jeho převod romance zaostává za Šmídovým. Jak jsme ale řekli výše, ve třetím odeonském vydání básně místo Černého napsal Mikeš, podívejme se tedy i na jeho verzi:

Bratranče můj, Montesine,
poslední má prosba zněla:
kdybych mrtev padl k zemi
a má duše odletěla,
chci, abys nožem či dýkou
vyňal moje srdce z těla
a Belermě zanesl je,
kdekoli by právě dlela.

Vidíme, že bohužel ani Mikešův překlad neklade Cervantesovu vsuvku až na konec, nicméně po formální stránce obstojí: je doplněn Černého ztracený verš a romance je převedena pravidelným osmislabičným veršem s asonancemi v sudých verších.

Závěr

Domnívám se, že jsme shromáždili dostatek důkazního materiálu, abychom mohli vynést verdikt. Který z obou překladů je lepší? Který překlad je tedy třeba doporučit českému čtenáři? Ačkoli je myslím nyní zřejmé, že není možné dát na tuto otázku zcela jednoznačnou odpověď, přesto se kloním k překladu Zdeňka Šmída. U Václava Černého je skutečně znát (a bylo by překvapivé, kdyby tomu vzhledem k okolnostem vzniku překladu bylo jinak), že se španělštinou tehdy v podstatě začínal a chybělo mu potřebné jazykové vybavení a také že jeho překlad byl takříkajíc šitý horkou jehlou. Ačkoli tedy některé pasáže jsou skutečně čtivější než u Šmída (viz „Úvod"), jako celek si Černého překlad vede hůře. Černý dobře nezachycuje styl *Dona Quijota* a úmyslné změny a pnutí, které Cervantes využívá ať už v pásmu vypravěče, nebo v promluvách jednotlivých protagonistů. Černý také někde vynechává a některé prvky originálu nechává nepřeložené; jeho překlad obsahuje časté nepřesnosti a chyby z nepozornosti. A konečně je také místy stylisticky neobratný. V tomto posledním tedy bezvýhradně souhlasíme s M. Uličným, který ve své publikaci *Historia de las traducciones checas de literaturas de España e Hispanoamérica* v krátké charakteristice Černého převodu říká, že se „vyznačuje komplikovanou syntaxí".[225] S Uličným ovšem nesouhlasíme v další charakteristice, kterou ve svém popisu překladu Václava Černého uvádí: podle něj Černý někdy přidává nad rámec originálu zbytečným dovysvětlováním nebo používáním synonymních výrazů.[226] Podle toho, co jsme viděli, je tomu přesně obráceně: Černý nad rámec originálu nepřidává, ale naopak často vynechává – ne náhodou je jeho text často mnohem kratší než originální předloha.[227] Můžeme tedy zakončit trefným verdiktem, který o jeho překladu vynesl Ota Dubský:

> „Překlad Černého činí celkově dojem práce příliš rychle vykonané. Leckdes nepřihlížel Černý k jednotlivým výrazům a tím Cervantesovi mimoděk ublížil. Cervantesa jest nutno čisti velice opatrně, abychom mu dobře porozuměli, a tím opatrněji je třeba ho překládat. Vždyť překladatel bere na sebe odpovědnost za to, jak autora tlumočí. Dav, který nemá znalostí, aby

[225] M. ULIČNÝ, *Historia de las traducciones checas de literaturas de España e Hispanoamérica*, op. cit., s. 26, př. VK.

[226] *Ibid.*

[227] Jak už je myslím nyní zřejmé (a jak za chvíli připomeneme), Uličného druhá charakteristika se tak hodí spíše k překladu Z. Šmída – kupodivu ji však u jeho překladu nezmiňuje.

> mohl čisti originál a učinil si pak úsudek o překladu, který se mu podává, přijímá každé slovo překladatelovo za bernou minci. Při tak těžkém autorovi, jako je Cervantes, nestačí překládat jen podle smyslu. U Cervantesa záleží na každém slově. Černý, jak se zdá, ani si po dokončení práce svého překladu sám nepřečetl a nekontroloval. Kde se mu hodilo, řídil se překladem francouzským, jinde upravil překlad Pikhartův, s oblibou volil obhroublý výraz místo rčení lidových atp. Je tím již učiněno zadost požadavku, zpřítomniti překlad *Dona Quijota*? Já o tom alespoň velice pochybuji, třeba se překlad Černého kritice časopisecké líbil."[228]

Zdeněk Šmíd ke svému překladu přistupuje o poznání svědomitěji. Jak píše svému příteli Alfonsovi Reyesovi, snaží se skutečně zachytit všechny „odstíny originálu" (viz supra). Jeho překlad je tak již v první verzi přesnější, lépe promýšlí jednotlivá překladatelská řešení některých komplikovaných míst, jako jsou například přísloví nebo Sanchovy zkomoleniny. V dalších vydáních navíc svůj překlad ještě vylepšuje (i když některá vylepšení jsou sporná). Kde ale Šmídův překlad nepřesvědčuje, je v zachycení Cervantesova stylu. Šmídův překlad je často toporný a zdlouhavý, chybí mu spontánnost Cervantesova stylu a tam, kde se mu to hodí, nerozpakuje se rozdělit dlouhé Cervantesovy věty. Přitom si je ale pravděpodobně vědom charakteristik stylu a jazykových prostředků *Dona Quijota* (viz např. kumulace). Je to ovšem právě stylistika, která jeho překlad kazí. Je myslím příznačné, že například pasáž se slovními hříčkami Sansóna Carrasca (viz s. 72) převádí lépe Černý – Šmídovi pasáž kazí jeho vsuvky a jazykové neobratnosti, a Cervantesův jazyk tak ztrácí svou hravost a plynulost. Podobně není schopen dostatečně rozlišit mezi vysokým stylem dona Quijota a vesnickým bezprostředním jazykem Sanchovým, i když si rozdíl bezesporu uvědomoval.[229] Potvrzuje se tedy zásadní překladatelská zkušenost, že ačkoli znalost může překladu vydatně pomoci, rozhodující je přece jenom schopnost umět.[230] Tím samozřejmě nechci shazovat Šmídovy překladatelské zásluhy – jak jsme řekli výše, právě Šmídovi vděčíme za první soustavnější kontakt s hispanoamerickou literaturou. Možná mu prostě jen nevyhovoval Cervantesův styl, tolik odlišný od hispanoamerických autorů, na

[228] O. DUBSKÝ, „Několik slov o posledních českých překladech Cervantesova *Dona Quijota*", op. cit., s. 120. Dubský zde sice mluví o prvním vydání překladu Černého, onen „dojem práce příliš rychle vykonané" ovšem zůstává i při čtení nového vydání v Odeonu.

[229] Viz jeho poznámka Reyesovi o „multiformním Cervantesově stylu" (viz s. 32).

[230] Viz např. K. HAUSENBLAS, *Výstavba jazykových projevů a styl*, op. cit., s. 158.

které se Šmíd soustředil. Každopádně je zřejmé, že by si *Don Quijote* zasloužil nový překlad, jak o tom mluví například Uličný.[231]

Po tomto shrnutí ale musíme příkře odsoudit poznámku Václava Černého ohledně Šmídova překladu z jeho *Pamětí*. Černý tam vzpomíná na to, jak byl za komunistického režimu 25. března 1953 souzen:

> „Jednalo se dlouze, dlouze a kladl jsem si otázku, co prozrazuje tato obšírnost: vratkost politické situace, kterou soudcové zřejmě pociťovali ještě víc než já? okázalý projev náhle oživlé objektivity? Chtěl jste opustit republiku za účelem velezrady, důkazem je tento list do ciziny. Já: nepsal jsem jej, nevím o něm nic a není mně nic do toho, k čemu mne určovali jiní. Spolupracoval jste s Vyšehradem. Já: Nepochybně, opravil jsem pro toto nakladatelství cizí **chatrný** překlad Dona Quijota […].“[232]

Protože ve Vyšehradu vyšel překlad jediný, a to právě Šmídův v roce 1952, musí mít zde Černý na mysli právě jeho překlad. Chatrný překlad *Dona Quijota*! I kdyby se Černý skutečně výrazně podílel na úpravě Šmídova překladu (v tiráži není odpovědný redaktor uveden, teoreticky jím mohl být právě Černý),[233] přesto je jeho poznámka o chatrném překladu (pokud ji mínil vážně a nebyla pronesena pouze kvůli soudnímu přelíčení) nesmírně arogantní. Zmiňme jenom jeho neumělé překlady poezie či tolik vynechávek a neobratností (bylo to navíc před novým upraveným vydáním jeho překladu v Odeonu). Nehledě na to, že Černý často překlad opisoval od předchozích překladatelů!

Po tomto uvedení Černého poznámky do patřičných mezí se ale ještě vraťme k původní otázce, která motivovala sepsání této diplomové práce: který překlad je na místě českým čtenářům doporučit? Protože nový český překlad jen tak nevyjde (je skutečně velká škoda, že Forbelský se po revoluci vzdal svého úmyslu *Dona Quijota* přeložit), je tato otázka velmi aktuální. Ze všech pěti verzí, které má smysl brát v úvahu (tedy původní překlad Černého a jeho upravené vydání v Odeonu z roku 1966, a pak tři verze Šmídova překladu: Vyšehrad 1952, SNKLHU 1955 a Svoboda 1982), se jako nevhodnější jeví Šmídovo poslední vydání ve Svobodě. Ovšem s jedním *ale*… Zaprvé by ilustrace Josefa Lieslera mohly některé čtenáře odradit. Za druhé současného čtenáře také může velmi rušit počešťování

---

[231] M. ULIČNÝ, *České verze Cervantesova Dona Quijota*, op. cit., s. 119.

[232] V. ČERNÝ, *Paměti. III*, op. cit., s. 416 (zvýraznění VK).

[233] Možná ale právě tento fakt stojí za oněmi podobnými pasážemi, které jsme při srovnání obou překladů odhalili, viz. např. s. 88.

španělských jmen, ke kterému se Šmíd pod vlivem tehdejšího úzu uchyluje. V tomto směru je tedy vhodnější Šmídův původní překlad, který jména zachovává v původní podobě (bohužel ale mluví třeba o „Sidim Hametovi"). Černého vydání v Odeonu je vydání „nejpraktičtější": je totiž ze všech verzí nejskladnější (formát A5 s tenkými listy). Rozhodně ale českému čtenáři doporučuji vyhnout se původní, dnes již velmi archaické, Černého verzi. Je proto velká škoda, že při vydání překladu v roce quijotovského výročí 2005, navíc s podporou španělského ministerstva kultury!, byl zvolen právě tento původní Černého překlad. Český čtenář tehdy zcela jistě přišel zkrátka…

Seznam použité literatury

Edice *Dona Quijota* v originále:

MURILLO, L. A. (ed.), *El ingenioso hidalgo Don Quijote de la Mancha*, Castalia, Madrid 1978.

RICO, F. (ed.), *El ingenioso hidalgo Don Quijote de la Mancha*, Instituto Cervantes – Crítica, Barcelona 1998. Dostupné také z: <https://cvc.cervantes.es/literatura/ /clasicos/quijote/default.htm>.

RODRÍGUEZ MARÍN, F. (ed.), *El ingenioso hidalgo Don Quijote de la Mancha*, La Lectura, Madrid 1922–23.

Překlady (řazeno podle stáří překladů):

Don Quijote de la Mancha, PICHL, V., STEFAN, K. (přel.), I. L. Kober, Praha 1866–68.

Důmyslný rytíř Don Quijote de la Mancha, PIKHART, A. (přel.), J. Otto, Praha 1989–90.

Duchaplný rytíř Don Quijote de la Mancha, KOSTERKA, H. (přel.), Družstevní práce, Praha 1924.
Další vydání: Družstevní práce, Praha 1931.

Důmyslný rytíř Don Quijote de la Mancha, ČERNÝ, V. (přel.), Melantrich, Praha 1931.
Další vydání: Rudolf Kmoch, Praha 1947; Odeon, Praha 1966; Levné knihy KMa, Praha 2005; Československý spisovatel, Praha 2012).

Důmyslný rytíř Don Quijote de la Mancha, ŠMÍD, Z. (přel.), Vyšehrad, Praha 1952.
Další vydání: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, Praha 1955; Svoboda, Praha 1982.

Sekundární literatura:

BALHAR, J. – JANČÁK, P. (ed.), *Český jazykový atlas* [online], Ústav pro jazyk český AV ČR, 2018 (upravená verze ve formátu HTML), [cit. 6/7/2019], dostupné z: <https://cja.ujc.cas.cz/e-cja/>.

BAUŠE, B., „Ptactvo v mluvě českého lidu“, *Český lid* 21/4 (1912), s. 161–164.

BERTRAND, J. J. A., „Primera traducción alemana del *Quijote*“, *Revista de filología española* XXXII (1948), s. 475–487.

BIBLIOTECA NACIONAL DE ESPAÑA, *Quijotes. Recopilación de las ediciones del Quijote de la Biblioteca Nacional de España* [online], 13/4/2015, [cit. 19/7/2019], dostupné z: <http://www.bne.es/es/quijote/index.html>.

BORGES, J. L., „La supersticiosa ética del lector", in *Discusión*, Emecé Editores, Buenos Aires 1964.

BORGES, J. L. – DI GIOVANNI, N. T., „An Autobiographical Essay", in N. T. DI GUIVANNI (ed.), *The Aleph and other stories, 1933–1969*, E. P. Dutton, New York 1970.

CEJADOR Y FRAUCA, J., *Vocabulario medieval castellano* [1929], Las Americas Publishing Co., New York 1968.

CERVANTES SAAVEDRA, M. DE, *Příkladné novely*, ŠMÍD, Z. (přel.), Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, Praha 1957.

COVARRUBIAS OROZCO, S. DE, MALDONADO, F. C. R. (ed.), *Tesoro de la lengua castellana o española* [1611], Castalia, Madrid 1994.

ČERNÝ, V., „O starošpanělských romancích a jejich českých překladatelích", in V. ČERNÝ (ed.), *Kytice ze španělských romancí*, KLHU, Praha 1957.

———, OBRTELOVÁ, N. (ed.), *Paměti II. Křik koruny české: 1938–1945: Náš kulturní odboj za války*, Atlantis, Brno 1992.

———, OBRTELOVÁ, N. (ed.), *Paměti III. 1945–1972*, Atlantis, Brno 1992.

———, OBRTELOVÁ, N. (ed.), *Paměti I. 1921–1938*, Atlantis, Brno 1994.

DEXEUS, M., *El Quijote: Biografía de un libro, 1605–2005*, Biblioteca Nacional, Madrid 2005.

DÍAZ-MAS, P. (ed.), *Romancero*, Crítica, Barcelona 1994.

DUBSKÝ, O., „Několik slov o posledních českých překladech Cervantesova *Dona Quijota*", *Naše řeč* XVII/3 (1933).

FERNÁNDEZ RODRÍGUEZ-ESCALONA, G., *La concepción cervantina del hablar. Lenguaje y escala de valores en* Don Quijote, Universidad de Alcalá, Alcalá 2016.

FLORES, R. M., „Estructura estilística en el *Quijote*", *Cervantes: Bulletin of the Cervantes Society of America* XVI/2 (1996), s. 47–70.

GROUSSAC, P., „Cervantes y el *Quijote*", in *Crítica literaria*, Editorial de Belgrano, Buenos Aires 1980.

GUTIÉRREZ CUADRADO, J., „La lengua del Quijote: rasgos generales" [1998], in M. DE CERVANTES SAAVEDRA, F. RICO (ed.), *Don Quijote de la Mancha*, Galaxia Gutenberg, Barcelona 2004 (Edición del Instituto Cervantes), s. 843–881.

HATZFELD, H., *El Quijote como obra de arte del lenguaje* [1949], Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Madrid 1972 (Segunda edición refundida y aumentada).

HAUSENBLAS, K., *Výstavba jazykových projevů a styl*, Univerzita Karlova, Praha 1971.

HAVRÁNEK, B. (ed.), *Slovník spisovného jazyka českého* [online] [1958–1971], Ústav pro jazyk český AV ČR, 2011, [cit. 9/7/2019], dostupné z: <https://lexiko.ujc.cas.cz/texts/ssjc.html>.

HOLUB, J., „Don Quijote jsem já", in M. FOUSEK (ed.), *Don Quijote v proměnách času a prostoru*, Univerzita Karlova, Praha 2005.

HOUSKOVÁ, A., „Borges a don Quijote", in M. FOUSEK (ed.), *Don Quijote v proměnách času a prostoru: sborník se sympozia pořádaného v Praze 24. a 25. února 2005*, Univerzita Karlova, Praha 2005.

———, „Kulturní překlad. Počátky transatlantických studií", *Svět literatury* 2019/59, s. 52–63.

JIRÁSEK, A., *Z mých pamětí I. Poslední kapitoly k nové kronice „U nás"*, J. Otto, Praha 1911.

JURAČKOVÁ, P., „Mambrinova přilba", in J. MAREŠOVÁ – B. VRÁTILOVÁ – J. A. SÁNCHEZ (ed.), *Svět Dona Quijota*, Univerzita Karlova, Praha 2019.

KAŠPAROVÁ, J., *Amadis Waleský,* nebo *Don Quijote? Rytířské příběhy španělského Zlatého věku a jejich putování za čtenáři 16.–19. století*, Veduta, České Budějovice 2014.

KAŠPAROVÁ, J. – ŠTĚPÁNEK, P., *Rytíř smutné postavy v Čechách: u příležitosti 400. výročí vydání prvního dílu Dona Quijota*, Národní knihovna ČR, Praha 2005.

KLOFEROVÁ, S. (ed.), *Slovník nářečí českého jazyka* [online], Ústav pro jazyk český AV ČR, Brno 2016–, [cit. 7/9/2019], dostupné z: <http://sncj.ujc.cas.cz>.

LAPESA, R., *Historia de la lengua española*, Gredos, Madrid 1980 (octava ed. refundida y muy aumentada).

LEVÝ, J., HAUSENBLAS, K. (ed.), *Umění překladu*, Apostrof, Praha 2012 (čtvrté, upravené vydání).

MENÉNDEZ PIDAL, R., „Cervantes y el ideal caballeresco", in *Miscelánea histórico-literaria*, Espasa-Calpe, Buenos Aires 1952, s. 9–34.

NĚMCOVÁ, B., HIKL, K. (ed.), *Korespondence*, Fr. Borový, Praha 1930.

PECHAR, J., *Interpretace a analýza literárního díla*, Filosofia, Praha 2002.

———, „O překládání filosofických pojmů", in E. KALIVODOVÁ (ed.), *Tajemná translatologie? Cesta k souvislostem textu a kultury*, Univerzita Karlova, Praha 2008.

PICHL, J. B., *Vlastenecké vzpomínky*, Fr. Borový, Praha 1936.

PLUHAŘ, M., *Překladatelské dílo Antonína Pikharta*, Diplomová práce, Univerzita Karlova, Praha 1966.

POUROVÁ, M., *Knihovna Václava Černého*, Diplomová práce, Univerzita Karlova, Praha 2015.

RICO, F. (ed.), „Aparato crítico: 8. Puntuación, división en párrafos, tipografía“ [1998], in M. DE CERVANTES SAAVEDRA – F. RICO, *Don Quijote de la Mancha* (*Edición del Instituto Cervantes*), vol. 2, Galaxia Gutenberg, Barcelona 2004, s. 843–881.

———, „El título del Quijote“, *Bulletin of Spanish Studies* 81/4–5 (1/6/2004), s. 541–551.

ROSENBLAT, Á., *La lengua del* Quijote, Gredos, Madrid 1971.

ROSENZWEIG, G. (ed.), *Procurando contactos a la literatura mexicana: Alfonso Reyes – Zdeněk Šmíd: correspondencia (1932–1959)*, El colegio de México, México 2014.

SÁNCHEZ, A., „Don Quijote, rapsoda del romancero viejo“, in J. A. PARR (ed.), *On Cervantes: essays for L.A. Murillo* (*Juan de la Cuesta Hispanic Monographs. Documentación Cervantina*), Juan de la Cuesta, Newark [Delaware] 1991, s. 241–262.

SANTANA, V. – ARCONADA CARRO, C., *Breve aproximación a las traducciones inglesas del „Quijote" en el siglo XVII* [online], 1997, [cit. 17/5/2019], dostupné z: <https://webs.ucm.es/info/especulo/bibl_esp/cervante/cervan07.html>.

SIMÓN PALMER, C. (ed.), *El Quijote, Rodríguez Marín y el CSIC. Exposición*, Instituto de la Lengua Española, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Madrid 2005.

ŠAJTAR, D., *Poesie 1931–1934. Historie jednoho časopisu*, OPTYS, Opava 1995.

ŠIMEK, F., *Lazebník* [online], in *Slovníček staré češtiny*, Orbis, Praha 1947[cit. 21/7/2019], dostupné z: <https://vokabular.ujc.cas.cz/>.

ULIČNÝ, M. (ed.), *Meč i růže. Španělské romance o hrdinství a lásce*, Mladá fronta, Praha 1986.

——— (ed.), *Píseň o Cidovi*, Práce, Praha 1994.

——— (ed.), *Španělské romancero / Romancero antiguo*, ULIČNÝ, M. (přel.), Ivo Železný, Praha 2001.

———, *Historia de las traducciones checas de literaturas de España e Hispanoamérica*, Karolinum, Praha 2005.

———, *České verze Cervantesova Dona Quijota (1864–2015): překlady – adaptace – intelektuální krádeže*, Nová vlna, Praha 2016.

———, „Překladatel Antonín Pikhart“ [online], *PLAV. Měsíčník pro světovou literaturu* 2008/1, [cit. 24/5/2019], dostupné z: <https://www.svetovka.cz/2008/01/01-2008-portret/>.

ULIČNÝ, M. – FORBELSKÝ, J., „Polistopadová trpělivost dona Quijota [Rozhovor]“ [online], *PLAV. Měsíčník pro světovou literaturu* 2007/3, [cit. 7/7/2019], dostupné z: <https://www.svetovka.cz/2007/03/03-2007-rozhovor1/>.

VAJDLOVÁ, M. (ed.), *Elektronický slovník staré češtiny* [online], Ústav pro jazyk český AV ČR, 2006–, [cit. 9/7/2019], dostupné z: <https://vokabular.ujc.cas.cz/>.

VILAR BERROGAIN, J., *Literatura y economía. La figura satírica del arbitrista en el Siglo de Oro*, Revista de Occidente, Madrid 1973.

VIMR, O., „Když železná opona spadne. Hugo Kosterka (1867–1956). Dějiny překladu ze skandinávských jazyků 1890–1950 pars pro toto“, *PLAV. Měsíčník pro světovou literaturu* 2006/7.

VRÁTILOVÁ, B., „Montesinova jeskyně“, in J. MAREŠOVÁ – B. VRÁTILOVÁ – J. A. SÁNCHEZ (ed.), *Svět Dona Quijota*, Univerzita Karlova, Praha 2019.

ZAORÁLEK, J., *Lidová rčení*, Academia, Praha 1996.

Pravidla českého pravopisu, Státní nakladatelství, Praha 1921.

„Portrét překladatele: Václav Černý“ [online], *PLAV. Měsíčník pro světovou literaturu* 2007/3, [cit. 7/7/2019], dostupné z: <https://www.svetovka.cz/2007/03/03-2007-portret/>.